

Eesti Pank
Bank of Estonia

Rahapoliitika ja Majandus

Hetkeseis ja ettevaade

1/2011

Rahapoliitika ja Majandus on Eesti Panga ülevaade Eesti majanduse hetkeseisust ja väljavaadetest. See ilmub kaks korda aastas, kevadel ja sügisel, ning sisaldab nii majandusanalüüsi kui ka keskpanga prognoosi järgnevateks aastateks.

Rahapoliitika ja Majanduse numbreid saab lugeda Eesti suuremates avalikes raamatukogudes ja Eesti Panga veebilehel <http://www.eestipank.ee>.

Tellimisinfo telefonil 668 0998, tellimused faksil 668 0954 või e-posti aadressil trykis@eestipank.ee.

ISSN 1736-7859
Toimetaja Kadri Põdra
Kaanekujundus ja makett Vincent OÜ
Küljendus ja kaas Urmas Raidma
Trükikoda Folger Art

SISUKORD

MAJANDUSPROGNOOS AASTATEKS 2011–2013	4
KOKKUVÕTE.....	4
VÄLISKESKKOND	6
<i>Taustinfo 1. Rahapoliitiline keskkond</i>	9
PROGNOOSI PÕHISTSENAARIUM.....	11
Majandusaktiivsus	11
<i>Taustinfo 2. Volatiilsuse mõju majanduskasvule</i>	12
Sisenõudlus	14
Eratarbimine	14
Investeeringud	15
Varud.....	16
Välistasakaal ja konkurentsivõime	17
<i>Taustinfo 3. Eesti ekspordi turuosa areng Euroopa Liidu siseturul</i>	17
Tööturg.....	20
Hõive ja tootlikkus.....	21
Tööpuudus	22
Palgad ja tööjõukulud.....	23
Hinnad	23
<i>Taustinfo 4. Euro kasutuselevõtu mõju Eesti inflatsioonile</i>	24
Toiduained	26
Energia	26
Alusinflatsioon.....	27
Valitsussektor	27
Valitsussektori tulud	27
Valitsussektori kulud.....	28
Eelarve tasakaal ja võlg	28
Pangandussektor ja majanduse rahastamine	29
Laenupakkumine	29
Laenuõudlus.....	29
PROGNOOSI OHUD.....	31
LISA. KUIDAS EESTI TOIDUAINETURG TURUOSALISI TEENIB?	33
I OSA. Toorme hind ja selle inflatsiooni põhjused peamiselt 2010. aastal	39
II OSA. Väliskaubanduse dünaamika ja selle inflatsiooni põhjused peamiselt 2010. aastal.....	48
III OSA. Konkurentsiolukorra analüüs toiduainete pakkumishelases.....	61

MAJANDUSPROGNOOS AASTATEKS 2011–2013

Eesti Panga prognoos valmib rahapoliitika ja finantsstabiilsuse osakonna ekspertide koostöös. Prognoosi koostamisel on kasutatud Eesti Panga majandusuuringute osakonnas välja töötatud ja korrapäraselt uuendatavat Eesti majanduse makromudelit.

Käesolev prognoos kasutab sisendina informatsiooni, mis on kättesaadav seisuga 18.05.2011. Prognoos avaldatakse samal kujul ka Eesti Panga publikatsioonis Rahapoliitika ja Majandus nr 1/2011.

KOKKUVÕTE

Alates 1. jaanuarist 2011 on Eestis seadusliku maksevahendina kasutusel euro. Liitumine euroalaga alandab tehingukulusid, vähendab makromajanduslikke riske, tugevdab Eesti majandusidemeid teiste riikidega ning muudab oluliselt Eesti rahapoliitilist keskkonda. Jätkusuutlik eelarvepoliitika ja toimetulek ülemaailmse majanduslangusega on suurendanud usaldusväärst Eesti vastu ja tõstnud tuleviku väljavaateid.

2011. aasta alguses kasvas Eesti majandus väga hoogsalt eksporditulude kasvu toel. Langusejärgne kohandumine tugevdas tööstussektori konkurentsivõimet eksporditurgudel. Ka meie peamiste kaubanduspartnerite nõudluse kasv oli oodatust kiirem, mis omakorda toetas Eesti majanduse kiiremat taastumist. Prognoosi kohaselt on praeguseks suur osa kriisi ajal kasutusest jäänud tootmisvõimsusest taas rakendatud ja majanduse kasvuhoog alaneb jätkusuutlikule tasemele aasta teisel poolel. Seni veel jõude seisv tootmisvõimsus ei pruugi täielikult sobida nõudluse rahuldamiseks uues kasvutsükklis. Majanduse edasine kasvutempo sõltub seega investeeringutest tootmisvõimsuse suurendamiseks ja uuendamiseks. Prognoosi kohaselt jõuab Eesti reaalne kogutoodang kriisieelse taseme lähedale 2013. aasta lõpuks.

Kaudselt viitab rakenduseta ressursside vähe-

nemisele märkimisväärselt kiirenenud hinnatõus. Enamjaolt on kiire hinnatõus siiski tingitud toidutoorme kallinemisest maailmaturul, mida on võimendanud hoogustunud kaubavahetus naaberriikidega ning toornafta ja põllumajandussaaduste hinnatõus. Toormete tulevikutehingud näitavad järgnevateks aastateks hindade peatumist praegusel kõrgel tasemel või mõningast lange-mist. Teisisõnu väheneb edaspidi sellest allikast tulenev hinnatõususurve ning Eesti inflatsioon aeglustub. Toormehindade tõusu jätkumise oht siiski püsib, sõltudes maailma majanduskasvu kiirusest. 2013. aastal on üks erandlik hinnatõus-tegur Eesti elektrituru täielik avanemine, mis-tõttu hakkavad siinsed elektri hinnad kujunema samas taktis Põhjamaade turuga. Praeguste arvutuste kohaselt võib selle otsene mõju Eesti hinnatasemele olla 0,7%.

Eesti edasise majandusedu seisukohalt ongi võt-metähtsusega olukord maailmajanduses ning ennekõike euroalal. Euroopa Keskpank ootab euroala majanduskasvuks 2011. aastal 1,5–2,3% ja 2012. aastal 0,6–2,8%. Ka Eesti jaoks olulistel euroalavälistel väliskaubanduspartneritel (Rootsi, Venemaa, Läti, Leedu jt) on kasvuväljavaated paranenud. Eesti majandus on viimase poole-teist aasta jooksul suurel määral kasu lõiganud riikidevaheliste kaubavoogude hoogustumisest, olles väike lüli üleilmse tööjaotuses. Aktiivne kaubavahetus on peale Eesti aidanud ka paljudel teistel riikidel langusest saadud kahju vähendada ja majanduslikku heaolu taastada.

Mitmes riigis on majandusolukord valitsussektori jätkuva võla- või panganduskriisi tulemusel endi-selt ebakindel. Sellest tulenevad ohud võivad edasi kanduda ka suurest langusest paremini taastunud riikidesse. Üleilmne kriis on näidanud, kui tihedalt on erinevate riikide majandused üks-teisega seotud. Paljud arenenud riigid on suure osa oma majanduspoliitilistest toetusabinõudest praeguseks ammendanud, mistõttu on maailma-majanduse tavapärase vastupanuvõime uutele šokkidele märksa piiratum. Sellises olukorras

tuleb väikesel avatud majandusel omada piisavalt sääste, et pehmenada ebasoodsa turusituatsiooni meeleva sattu mist.

Eesti majandus on elavnenud ebaühtlaselt. Tugevast välisnõudlusest on enam kasu lõiganud välisomanduses olevad ja ekspordile suunatud ettevõtted. Nende kasumid on taastunud märksa kiiremini kui majanduses tervikuna, mille tulemusel jääb kogurahvatulu kasv sisemajanduse koguprodukti omale alla. Nüüd on väliskaubandusest laekuvad tulud majandustegevust viimaks ergutamas ka sisenõudlusele suunatud tegevusharudes. Näiteks majapidamised ostavad taas julgemini kinnisvara ja ke stvuskau pu. Kinnisvarahindade paranenud taskukohasus soodustab eluaseme turtu tehingute arvu suurenemist.

Languse ajal vaatasid paljud majapidamised oma tarbimisharjumused üle. Selle tulemusel kasvas säästmine väga järsult, jõudes 2009. aastal kõigi aegade kõrgseisu. Praeguseks on majapidamiste säästumäär küll alanenud, kuid on endiselt buumieelsest tasemest kõrgem. Tarbimiskulutused kasvavad edaspidi veelgi, kuna majapidamiste hirm töötuks jääda on vähenenud ja üldine kindlustunne paranenud. Seega on tõenäoline, et majandusseisu paranedes säästumäär järjest alaneb. Kui ka laenuaktiivsus suureneb, võib majapidamiste rahaliste säästude kasv jääda liiga aeglaseks, et seista vastu tulevastele šokkidele. Vabade rahaliste vahendite kesine tase sundis majapidamisi kriisi ilmnedes tarbimiskulutusi kiiresti kokku tõmbama, võimendades majanduslangust veelgi. Kui aga headel aegadel säästetak rohkem kehvade aegade tarbeks, aitaks see tulevikus tarbimist paremini ajas ühtlustada.

Eelarvepoliitikas ei kavanda valitsus aastateks 2011–2013 olulisi muudatusi, seades eesmärgiks koondeelarve nominaalse ülejäägi saavutamise 2013. aastal. Eesti Panga prognoosi põhistsenaariumi kohaselt on see ülesandepüstitus mõistlik ja kulude kasvu tagasi hoides ka küllalt hõlpsasti saavutatav. Samas näitas hiljutine krii-

sikogemus, et ainult eelarve tasakaalu või ülejäägi eesmärgistamine ei ole kiiresti muutuvas keskkonnas piisavalt usaldusväärne. Väga raske, kui mitte võimatu, on hinnata äri tsükli hetkeseisu ja eristada ühekordseid ülelaekumisi jätkusuutlikest maksutuludest. Seepärast on otstarbekas täiendada eelarvepoliitika raamistikku sätetega, mis ohjeldaksid otseselt ka kulude kasvu.

Tööturu kriisijärgne kohandumine on alles poole peal, kuigi tööpuudus vähenes 2010. aastal märkimisväärselt. Pikaajalise töötuse jätkuv kasv on väljakutse riiklikele tööturu institutsioonidele, mis peavad aitama töötutel vajalikku ümberõpet saada ning toetama töö- ja kutseoskuste säilimist. Teiseks oluliseks probleemiks võib Eesti majanduse jaoks edaspidi kujuneda tööjõu kahanemine. Lisaks rahvastiku vananemisele tõusis langusjärgse ohumärgina eelmise aasta teises pooles esile välismaale tööle läinute arvu kasv. Seda võib tõlgendada suure majanduslanguse varjatud kuluna, eriti siis, kui välismaal tööle asunud inimesed lähevad Eesti tööturu jaoks pikaks ajaks kaotsi.

2011. aasta kevadprognoosis on järgnevate aastate töötasu kasvootust korrigeeritud 2010. aasta sügisprognoosiga võrreldes märksa kõrgemaks. Palgasurve võib nii lähiaastatel kui ka veidi pikemas perspektiivis majanduse tasakaalu ohustada. Ligi 5% töötasu tõus 2011. aasta esimeses kvartalis aasta arvestuses on suure tööpuuduse taustal üsna kiire. Tõusu põhjustasid tootliikkuse hoogne kasv 2010. aasta lõpus ning ajutised tegurid, nagu languse ajal alandatud töötasu taastamine esialgsele tasemele.

Nii 2011. kui ka 2012. aastal on oluline, et praegune kõrge inflatsioon ei põhjustaks palgakasvu, kuivõrd see võib omakorda hoogustada hinnatõusu. Majanduse tõhusamaks toimimiseks on vaja, et inflatsiooni ja palkade seos jääks nõrgaks, sest see võib kergesti hakata majanduse konkurentsivõimet õõnestama. Makromajandusliku stabiilsuse säilitamise huvides on kasulik,

et kogu töötasu või mõni selle olulistest komponentidest sõltuks tööpanusest. Selle sõltuvuse nõrgenemine kujunes aastatel 2006–2008 Eesti majanduse nõrkuseks, sest tööjõukulude ja kasumi suhe polnud jätkusuutlik.

Majanduskasvu kiirenemine ei ole seni toonud kaasa laenukäivete suurenemist. Laenukäibe kasv jääb ka järgnevatel aastatel tagasihoidlikuks, kuigi eksporditulude kasv ja palgatõus on suurendanud ettevõtete ja majapidamiste laenuvõtmise võimet. Eestis tegutsevate pankade olukord on paranemas. Pangandussektor teenib vähenevate laenuprovisjonide ja ka alanenud ressursihinna tõttu taas kasumit. Kapitaliseeritus on tugev ning vaba raha on väljalaenamiseks piisavalt, sest hoiused on kasvanud. Ettevaates on oluline, et pangad oleks valmis riske võtma ning rahastama majanduse jätkusuutlikuks kasvuks vajalikke projekte.

Seekordses prognoosis on neli taustinfot. Esimene annab ülevaate rahapoliitilise keskkonna muutusest. Teine otsib seoseid majanduskasvu kõikumuse ja keskmise majanduskasvu vahel, jõudes järeldusele, et riikides, kus majanduskasv on volatiilsem, on kasv keskeltläbi aeglasem. Kolmas taustinfo sisaldab Eesti ekspordi turuosade tehnilist analüüsi. Neljas käsitleb euro kasutuselevõtu mõju Eesti inflatsioonile.

VÄLISKESKKOND

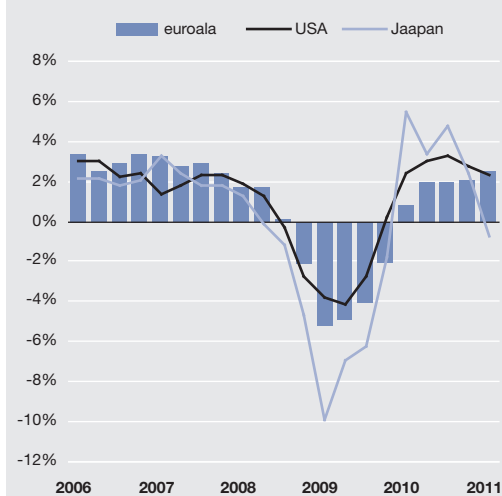
Rahvusvahelise kaubavahetuse kasv ja varude tsüklid on maailmamajandust ergutanud ja see on taastunud oodatust kiiremini. Eelarvepoliitiliste stiimulite vähenemine ja riikide võlaprobleemid võivad aga edaspidi kasvu aeglustada. Samas näib, et taastumine on jätkusuutlik, toetudes lisaks ekspordile järjest enam eratarbimise ja investeerimisaktiivsuse kasvule. Positiivselt mõjutavad seda protsessi mõõduka optimismi kinnistumine ja probleemsete riikide järjekindlus eelarve konsolideerimise meetmete elluviimisel.

Maailmamajanduse kasvu pärssib hõive aeglane taastumine paljudes majanduspiirkondades ja vajalike reformide takerdumine.

Viimastel aastatel on maailmamajanduse kasvu tugevalt panustanud Aasia riigid, kus kasv võib lähiperioodil aeglustada. Suur nõudlus ja kõrge inflatsioon Aasia arenevates riikides viitab majanduse ülekuumenemisele, mis vajab karmimat rahapoliitikat. Vastasel juhul tähendaks nende kiire kasv toormehindade tõusu jätku ja inflatsiooni kiirenemist. Ülekuumenenud majanduste jahutamine avaldab mõju üleilmsele kasvule ning võib kaudselt vähendada Eesti välisnõudlust. Ka Jaapani looduskatastroofi järelmõju võib lähiperioodil maailma majanduskasvu pidurdada. Kuigi Jaapani osakaal Eesti väliskaubanduses on väga väike, võib katastroofi negatiivne mõju jõuda meieni rahvusvaheliste tootmisahelate kaudu.

USA majanduse kasvutempo (vt joonis 1) aeglustus 2011. aasta esimeses kvartalis aasta arves-

Joonis 1. Majanduskasv aasta arvestuses arenenud riikides

Allikad: OECD, Eurostat

tuses 2,3%ni (2010. aasta neljandas kvartalis 2,8%). Jätkuvalt on päevakorral eelarveprobleemid ning ka olukord kinnisvarasektoris püsib keeruline.

Oodatust kiiremini kasvanud maailmamajandus toetas euroala eksporti ning piirkonna ettevõtete kindlustunne püsib tugev. Kuigi euroala majanduskasv on olnud prognoositust kiirem, tuleb riikidel järgnevatel aastatel tegeleda eelarvete konsolideerimisega, taastamaks finantsturgude usaldust ja vähendamaks võlakoormust. Mitme riigi rahanduse olukord on jätkuvalt probleemne. Portugali valitsus pöördus abipalvega Euroopa Liidu ja Rahvusvahelise Valuutafondi poole ning Kreeka ei ole veel suutnud laenuprogrammi kehtestatud eesmärkidest täielikult kinni pidada. Ka Iirimaa ja mitme teise Euroopa Liidu riigi eelarve- ja võlaprobleemid on vähendanud üldist usaldust ja kindlustunnet. Seoses kasvava murega kõrge võlakoormusega riikide rahanduse jätkusuutlikkuse pärast süvenesid pinged euroala võlakirjaturul taas 2011. aasta alguses. Seetõttu tõusid mitme euroala riigi riigivõlakirja intressimäärad, mis muutis võla finantseerimise nende riikide jaoks kallimaks. Need probleemid võivad kanduda reaalmajanduse näitajatesse ja pärssida edasist taastumist.

Eesti peamiste kaubanduspartnerite Rootsi ja Soome 2011. aasta kasvuväljavaade on võrreldes sүgise hinnanuga paranenud. Rootsi keskpank on majandust tasakaalustanud intressimäärade tõstmisega ja selle jätkumist võib oodata ka käesoleva aasta teisel poolel. Hoolimata 2010. aastal riiki räsunud põuast on Venemaa majandus toormehindade kasvu toel jõudsalt taastunud ning toormeeksport pakub piisavat tuge ka lähiaastatel. Venemaa majanduskasvu võib siiski pidurdada kõrge inflatsioon, mille ohjeldamiseks on keskpank käesoleval aastal juba kaks korda baasintressimäära tõstnud. Lisaks on keskpank ajanud rubla tugevdamise

poliitikat, kuigi selle mõju inflatsioonile on praegu veel ebaselge. Ka Läti ja Leedu majandus on kriisist taastumas kiiremini, kui sүgisprognoosis eeldatud. Majanduskasvu toetab peamiselt ekspordinõudlus, kuid ka sisenõudlus on hakanud vaikselt jõudu koguma.

2010. aasta sүgisel domineeris erinevates prognoosides seisukoht, et euroala hinnastabiilsuse väljavaate riskid on 2011. aastal üldiselt tasakaalus, ja hinnatõusu kiirenemist ennustati vaid aasta alguskuudeks. Tõusuriskid olid seotud eelkõige energia ja muude toormehindade arenguga. Lisaks arvati, et kaudsed maksud ja reguleeritud hinnad võivad tulevastel aastatel eelarvete konsolideerimise vajaduse tõttu tõusta oodatust kiiremini. 2011. aasta alguses jätkus inflatsioonimäärade kiirenemine toormehindade kasvu toel. Märtsis otsustas Euroopa Keskpanka nõukogu tõsta baasintressimäära, sest majandusanalüüsi põhjal olid inflatsiooni arenguväljavaates ülekaalus tõusuriskid, kuigi rahapakkumise kasvutempo jäi tagasihoidlikuks ning üldine ebakindlus püsib veel suur. Baasintressimäära tõstes seadis nõukogu eesmärgiks ohjeldada hinnastabiilsust ohustavaid tõusuriske. Rahapoliitilist keskkonda käsitleb lähemalt taustinfo 1.

Laiapõhjaline inflatsioonisurve ei tohiks inflatsioonitempo hiljutise kiirenemise tõttu keskmises perspektiivis siiski suurened. Euroopa Keskpanka nõukogu on valmis tegema kõik selleks, et hinnastabiilsust keskmises perspektiivis ohustavad tõusuriskid ei materialiseeruks. Seetõttu püsib Eesti laenukapitali hinda peegeldav üleeuroopaline pankadevaheline lühiajaline intressimäär ehk kolme kuu EURIBOR pigem tõusutrendil. Prognoosi välismajandusest tingitud eeldustest on võrreldes sүgisprognoosiga muutunud baasintressimäära ja toormehindade eeldused. Kolme kuu EURIBOR on võrreldes sүgisprognoosiga ülespoole korrigeeritud, aastal 2013 peaks see jõudma 2,8% tasemele (vt tabel 1).

Tabel 1. Prognoosi välismajandusest tingitud eeldused

	2009	2010	2011	2012	2013	2010*	2011*	2012*
Välisnõudluse kasv (%)	-17,2	8,8	7,6	7,0	6,7	6,6	6,3	6,6
Nafta hind (USD/barrel)	61,9	79,6	111,1	108,0	103,7	78,8	84,0	86,8
Intressimäär (3 kuu EURIBOR, %)	1,2	0,8	1,6	2,3	2,8	0,8	1,1	1,4
USD/EUR vahetuskurss	1,4	1,3	1,4	1,4	1,4	11,9**	12,0**	12,0**

*2010. aasta sügisprognoos

** USD/EEK vahetuskurss

Allikad: Reuters, Eesti Pank

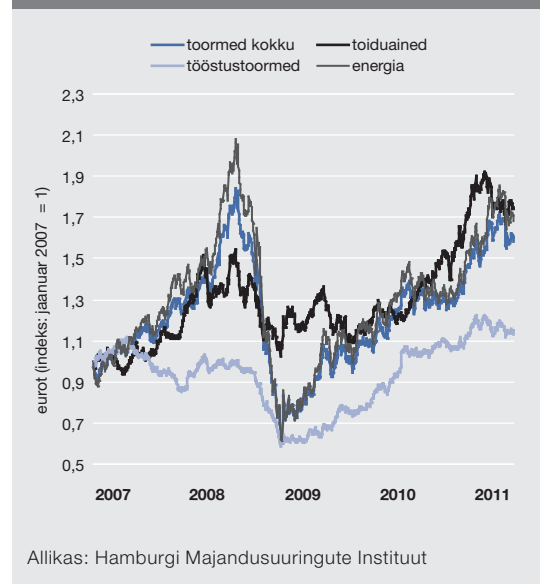
Majandusaktiivsuse suurenedes tõusid maailmaturul kõikide peamiste toorainete hinnad (vt joonis 2). Eelkõige mõjutas energia- ja toormehindu Aasia regiooni nõudluse kasv. Lisaks toetas hinnatõusu arenenud riikide majanduskasvu taastumine ning 2010. aasta teisel poolel ka ebasoodsad ilmastikutingimused. Samuti mõjutab märkimisväärselt energiahinda Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida piirkond, kus poliitiline olukord on survestanud nafta tootmist. Üks peamisi hinna mõjureid on ka naftatootmise reserv, mis on Põhja-Aafrika ja Lähis-Ida rahutuste tõttu kahanenud väga madalale tasemele. Nafta kallinemine võrreldes sūgisega on olnud kiirem, kui viitasid tulevikutehingud, kerkides 2011. aastal 111 USA dollarile barreli eest. Euroopa tarbija jaoks on naftahinna tõusu leevendanud euro kallinemine 15% USA dollari suhtes viimase aasta jooksul. Kuigi prognoosiperioodil on oodata naftahinna suurt volatiilsust, eeldatakse turgudel tulevikutehingute põhjal naftahinna alanemist (2013. aastaks 104 USA dollarini barreli eest).

Eesti suhteline hinnatase ehk reaalne efektiivne vahetuskurss (REER)¹ toetas 2010. aastal Eesti konkurentsivõimet välisurgudel. 2010. aastal vähenes REER aasta arvestuses 2,3%. Kuna inflatsioonitempo kiirenes, alanes REER 2011. aasta esimeses kvartalis aasta arvestuses 1,2%le (vt joonis 3). Nominaalne efektiivne vahetuskurss

¹ REER näitab, kuidas on Eesti hinnad käitunud kaubanduspartnerite kaalutud keskmiste hindadega võrreldes, arvestades hindade ja valuutakursside muutusi.

(NEER)² vähenes 2010. aastal aasta arvestuses 3,1% ning 2011. aasta esimeses kvartalis 2,4%, mis viitab kaubanduspartnerite valuutade tugevnemisele Eestis kasutatava vääringu suhtes. Eelkõige on tugevnenud Rootsi kroon, mille kurss kerkis 2011. aasta alguses viimase kümne aasta kõrgeimale tasemele.

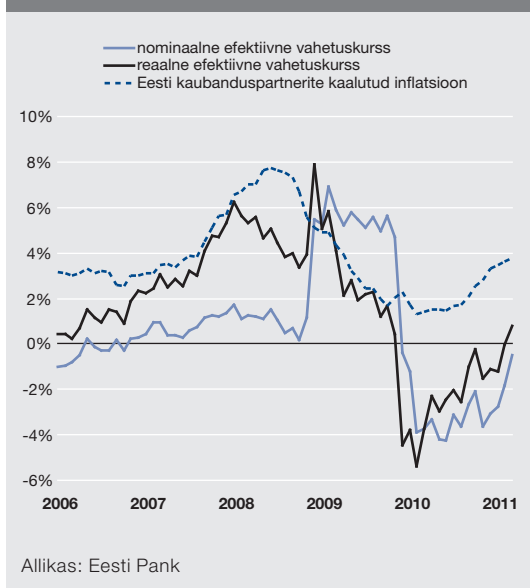
Joonis 2. Maailmaturu toormete hinnaindeksid

Allikas: Hamburgi Majandusuuringute Instituut

² NEER arvestab ainult vahetuskursside arengut.

Joonis 3. Efektiivsete vahetuskursside kasv aasta arvestuses

Taustinfo1. Rahapoliitiline keskkond

Eesti on alates 1. jaanuarist 2011 euroala liige. Eesti Pank kuulub nüüd eurosüsteemi, mis koosneb euroala riikide keskpankadest ja Euroopa Keskpanngast.

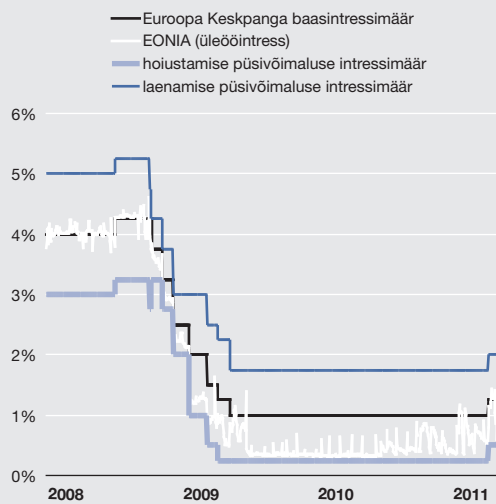
Euroala rahapoliitilise raamistiku moodustavad regulaarsed refinantseerimisoperatsioonid ehk repooksjonid, kohustuslike reservide süsteem ja püsivõimalused (st laenamise ja hoiustamise püsivõimalus). Eurosüsteemis kehtib 2%ne kohustusliku reservi nõue krediidiasutuste bilansis olevatele kohustustele tähtajaga kuni kaks aastat.

Seoses eurole üleminekul alandatigi Eestis alates septembrist 2010 kohustuslikku reservimäära seniselt 15%lt etapiviisiliselt euroalal kehtivale 2%le. Seega on alates 2011. aasta algusest Eesti krediidiasutustele euroalal kehtiv kohustuslik reservimäär 2%. Ootuspäraselt ei põhjustanud kohustusliku reservimäära muutus pankade käitumises suuri muutusi.

Rahapoliitiline keskkond oli kogu 2010. aasta jooksul leebe. Rahapoliitilise intressimäära tase oli euroalal madal, püses juba alates 2009. aasta maikuust muutumatult 1% tasemel (vt joonis a). Seoses euro läheneva kasutuselevõtuga vähenes 2010. aastal oluliselt Eestis kohaliku rahaturu riskipremia. Kui veel 2010. aasta alguses ületas kohaliku rahaturu kuue kuu TALIBOR kuue kuu EURIBORi ligi kolm korda, siis aasta lõpuks euroala ja Eesti rahaturu intressitasemed ühtlustusid ning TALIBOR langes EURIBORi tasemele.

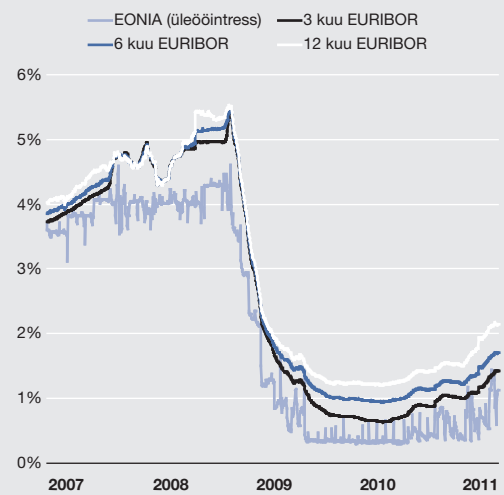
Kuna hinnatõusurive euroalal kasvas, otsustas Euroopa Keskpanga nõukogu oma 7. aprilli istungil tõsta baasintressimäära 25 baaspunkti võrra 1,25%le. Ühtlasi tõsteti laenamise püsivõimaluse intressimäära 25 baaspunkti võrra 2%ni ja hoiustamise püsivõimaluse intressimäära 25 baaspunkti võrra 0,5%ni. Need muutused koos intressitõusu ootusega on edasi kandunud ka rahaturu intressimääradesse, näiteks kolme kuu EURIBOR on 2011. aasta algusest mai lõpuni kallinenud 43 baaspunkti võrra ja kuue kuu EURIBOR 49 baaspunkti võrra (vt joonis b). Ühest küljest tõstab see küll erasektori jaoks mõnevõrra laenu hinda, kuid teisalt muudab hoiustamise turul taas atraktiivsemaks.

Joonis a. Euroala rahapoliitilised intressimäärad

Allikas: Reuters

Joonis b. Euroala rahaturu intressimäärad

Allikas: Reuters

PROGNOOSI PÕHISTENAARIUM

Majandusaktiivsus

Pärast ulatuslikku langust 2009. aastal kasvas Eesti reaalne SKP 2010. aastal 3,1%. Majandusaktiivsus elavnes mitmel põhjusel. Esiteks hoogustus euroala ja Eesti peamiste väliskaubanduspartnerite majanduslik aktiivsus, saades toetust maailmamajanduse kasvust ja riikidevahelise kaubanduse elavnemisest. Teiseks hakkasid positiivset mõju avaldama varud, sest majanduslanguse ajal tavapärane varude vähendamine asendus majanduse taastudes uute varude kogumisega. Kolmandaks elavnesid mõnevõrra eratööstused ja investeeringud, mis kajastas osaliselt kindlustunde kasvu võrreldes varasema väga madala tasemega. Majandustegevuse elavnemisele on kaasa aidanud euroala rahapoliitika kurss ja meetmed, mis on võetud finantsstabiilsuse teemil toimimise taastamiseks.

Makromajanduse areng kujunes 2010. aasta lõpus ja 2011. aasta alguses sügisprognoosis oodatust paremaks, mis lõi soodsa pinna makromajandusliku ettevaate ülespoole korrigeerimiseks. 2011. aasta esimeses kvartalis ulatus majanduskasv kiirhinnangu kohaselt aastatagusega võrreldes 8%ni. Eelneva kvartaliga võrreldes kasvas majandus 2,1%, mis on võrreldav kiire kasvu aastate tempoga. Siiski peab arvestama, et seda tempot on osaliselt tõstnud lühiajalised tegurid, mis on tulenenud tootmistegevuse taaskäivitamisest ja tellimuste taastumisest ekspordile orienteeritud harudes. Seetõttu aeglustub majanduskasv peagi ning on 2011. aasta teisel poolel tunduvalt madalam. Lähiaastatel jääb kasv kriisieelsest keskmisest madalamaks ning majanduse maht jõuab prognoosiperioodi lõpul kriisieelsega võrreldavale tasemele.

Pikemas vaates sõltub Eesti majanduse kasvu-tempo tootmisvõimsuse tõusust. Seega on kasvu eelduseks tootmisvõimsuse suurendamine, mis tähendab vajadust uute investeeringute ning

tööjõu ja tehnoloogia arendamise järele. Samuti tuleb arvestada tööealise elanikkonna vähenemisega, mis on ühest küljest madala sündimuse tagajärg, kuid mida teisalt mõjutab üha enam väljaränne kõrgema palgatasemega riikidesse. Kuna ei ole päris selge, kui suur osa n-ö buumiaegsest tootmisvõimsusest vastab uues majandustsüklis kujunevale konjunktuurile, siis ei saa välistada, et Eesti majanduse maht on praeguseks jõudnud oma potentsiaalse taseme lähedale. Ehkki kasutuseta jäänud masinaid on võimalik ümber seadistada ja töötuid ümber õpetada, on sel omad piirid.

Erinevust tegeliku ja potentsiaalse toodangu taseme vahel nimetatakse SKP lõheks. Ressurside jõudeoleku korral on SKP lõhe negatiivne ning hinnasurve ei ole, positiivse lõhe korral kasutatakse tootmisvõimsust enam kui optimaalne ja majanduses tekib hinnasurve. Potentsiaalse tootmismahu lähedal paiknemisele viitavad üha selgemad hinna- ja palgasurve signaalid. Ressursside jõudeoleku tingimustes peaksid üleliigsed ressursid odavnema seni, kuni need kasutusele võetakse, kuid viimase aasta jooksul oleme olnud tunnistajaks kiirenenud hinnatõusule. Käesoleva prognoosi põhistsenaariumi kohaselt on osa tootmisvõimsusest rakendamata ja SKP lõhe on negatiivne, kuid võrreldes 2009. ja 2010. aastaga on SKP lõhe muutunud üsna väikeseks. See tähendab, et edaspidine kasv on aeglasem kui viimastes kvartalites, sest lõhe tegeliku ja potentsiaalse majanduse mahu vahel on vähenemas ning jõude seisvate tootmisvahendite kasutuselevõtu arvelt on järjest vähem võimalik kasvada.

Eesti majanduskasv oli aastatel 2000–2010 üsna heitlik, kõikides –17...+12% vahel. Hoolimata suurtest kasvunäitajatest kiire kasvu perioodil, oli kümnendi keskmine majanduskasv 4,7%. Taustinfo 2 käsitleb majanduskasvu volatiilsuse ja keskmise majanduskasvu vahelist seost (vt taustinfo 2).

Tabel 2. Majandusprognos põhinäitajate kaupa*

						Erinevus eelmisest prognoosist		
	2009	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012
SKP (miljardid eurot)	13,9	14,5	15,9	17,1	18,4	0,3	0,8	1,0
SKP muutus püsivõrdades (%)	-13,9%	3,1%	6,3%	4,2%	4,2%	0,6%	2,2%	0,4%
Ühtlustatud tarbijahindade inflatsioon (%)	0,2%	2,7%	4,7%	2,5%	2,9%	0,3%	2,0%	0,8%
SKP deflaatori muutus (%)	-0,1%	1,5%	2,8%	3,2%	3,5%	1,6%	1,0%	0,5%
Jooksevkonto (% SKPst)	4,5%	3,6%	1,7%	1,0%	-0,2%	2,3%	4,3%	3,8%
Eratarbimise muutus püsivõrdades (%)	-18,8%	-1,9%	2,8%	4,8%	5,4%	-1,0%	-3,9%	0,4%
Valitsussektori tarbimise muutus püsivõrdades (%)	0,0%	-2,1%	2,1%	0,6%	1,0%	-1,2%	1,8%	0,1%
Investeeringute muutus püsivõrdades (%)	-32,9%	-9,2%	25,3%	13,2%	9,7%	-2,1%	8,4%	4,0%
Ekspordi muutus püsivõrdades (%)	-18,7%	21,7%	22,5%	4,7%	6,4%	7,4%	16,1%	-2,2%
Impordi muutus püsivõrdades (%)	-32,6%	21,0%	22,6%	6,3%	8,6%	3,2%	12,1%	-1,5%
Tööpuudus (%)	13,8%	16,9%	13,0%	11,5%	10,1%	-0,9%	-1,8%	-1,9%
Höivatute arvu muutus (%)	-9,9%	-4,8%	5,1%	1,4%	0,9%			
SKP muutus töötaja kohta püsivõrdades (%)	-4,5%	8,3%	1,2%	2,8%	3,3%			
Reaalse palgafondi muutus töötaja kohta (%)	-2,4%	-2,3%	-1,8%	3,7%	3,3%			
Palgafondi muutus töötaja kohta (%)	-3,3%	-0,2%	3,2%	6,1%	6,3%			
Rahapakkumise muutus perioodi lõpus (%)	0,8%	3,0%	5,0%	7,9%	7,8%	-2,6%	-2,2%	1,3%
Laenujäägi muutus perioodi lõpus (%)	-6,2%	-6,4%	-3,2%	4,0%	7,5%	-2,7%	-4,2%	2,6%
Koguvälisvõlg (% SKPst)	125,5%	114,2%	100,9%	92,7%	88,0%	-6,3%	0,0%	-3,6%
Eelarve tasakaal (% SKPst)	-1,8%	0,1%	0,0%	-1,6%	0,4%	1,3%	1,1%	-0,3%

* SKP ja selle komponendid on esitatud aheldatud kujul.

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Taustinfo 2. Volatiilsuse mõju majanduskasvule

Eesti majandust iseloomustab kõrge tsükliline volatiilsus. Enne üleilmse finantskriisi puhkemist oli Eesti majanduses pikk väga kiire majanduskasvu periood, kuid kriisiaegne toodangu langus oli üks suuremaid. Eesti majanduse kõrge tsüklilise volatiilsuse tõttu peab hindama selle võimalikku mõju pikaajalisele majanduskasvule. Selleks vaatame lähemalt teiste riikide kogemusi.

Ühe sageli tsiteeritava uuringu, milles näidati olulise negatiivse seose olemasolu majanduskasvu volatiilsuse ja keskmise kasvu vahel, viisid läbi Ramey ja Ramey (1995). Nende andmed hõlmasid 92 riiki perioodil 1962–1985; sõltuvaks muutujaks oli toodangu kasv inimese kohta ja volatiilsust mõõdeti toodangu kasvu muutlikkuse põhjal. Ramey ja Ramey hinnangu tulemused näitasid, et volatiilsuse tõus vähendab majanduskasvu keskmist taset. Volatiilsuse negatiivne mõju oli väiksem arenenud riikides ja suurem arenguriikides. Tähtis on märkida, et see negatiivne seos oli oluline hoolimata asjaolust, et autorid võtsid arvesse ka investeeringute mõju kasvule. See tähendab, et volatiilsus vähendab kasvu mitte (ainult) investeeringute kahandamise, vaid ka teiste kanalite kaudu. Ramey ja Ramey võrrandite hilisemad kordusarvutused uuendatud andmetel (Aghion ja Banerjee, 2005) kinnitavad neid tulemusi, kuigi volatiilsuse negatiivne mõju kasvule on OECD riikides ebaselgem.

Tänapäeval on küllaltki laialdaselt aktsepteeritud idee, mille kohaselt on volatiilsus ja majanduskasv omavahel negatiivses seoses. Näiteks Easterly jt (2000) kasutasid seda eeldusena ja tõstasid tähtsa järelküsümuse: kui makromajanduslik volatiilsus on kasvule halb, mis seda põhjustab? Eelkõige väitsid Easterly jt (2000), et toodangu volatiilsusele seletuste otsimisel on pööratud liiga vähe tähelepanu finantssektori ja üleüldse finantstegurite kriitilise tähtsusega rollile.³ Paljude riikide andmeid kasutades leidsid nad, et erasektori võlakooormus ja SKP suhe, mis näitab finantssektori arengutaset, on seotud volatiilsusega mittelineaarselt. Teatud tasemeni (st laenu ja SKP suhe on allpool teatud taset) mängib finantssektor stabiliseerivat rolli. Kui see tase aga ületatakse, siis võimendab finantssektor majanduskasvu volatiilsust. Riskide maandamise ja kindlustamise asemel võib väga kõrgelt arenenud finantssektor hoopis tekitada täiendavaid riske. Hiljutise kriisi taustal paistab see väide täna eriti asjakohane ja sobiv.⁴

Samas tuleb meeles pidada, et varasemate empiiriliste hinnangute aluseks on andmed kuni 2000. aastani ning seega ei hõlma need uusi globaalse finantskriisi eelseid ja kriisiaegseid andmeid, mis võivad varasemaid järeldusi muuta. Seetõttu teostas Eesti Pank aastani 2010 olemasolevate andmete põhjal uuringu, et hinnata volatiilsuse mõju majanduskasvule. Ka meie riikide valim oli pisut suurem kui varasemates uuringutes (121 riiki).

Kasutades uusi andmeid ja suuremat riikide valimit, kinnitasime Ramey ja Ramey (1995) tulemust, mille kohaselt on makromajanduslik volatiilsus negatiivses seoses majanduskasvuga. Meie hinnangutest kogu 121 riigist koosnevale valimile nähtub, et 50% volatiilsuse tõus tähendab 0,4 protsendipunkti võrra madalamat toodangu kasvu inimese kohta aastas. OECD riike käsitlev analoogne hinnang on umbes 10% madalam, ent siiski terve valimi tulemusest statistiliselt mitteeristuv. Need tulemused näitavad, et tsüklilist volatiilsust leevendav poliitika ja institutsioonid võivad pikaajalist kasvu soodustada.

Kasutatud kirjandus:

Aghion, P. ja Banerjee, A. (2005). *Volatility and growth*. Oxford University Press.

Easterly, W., Islam, R., Stiglitz, J.E. (2000). *Shaken and stirred: explaining growth volatility in* Pleskovic B. and N. Stern (eds.). *Annual World Bank Conference on Development Economics*, Maailmapank, Washington, D.C., 191–211.

Ramey, G. ja Ramey, V. A. (1995). *Cross-country evidence on the link between volatility and growth*. *American Economic Review*, 85(5), 1138–1151.

³ Finantsasutused, rahavoogude piirangud, ettevõtete jõukuse mõju ja muu bilansimõju.

⁴ Easterly jt (2000) leidsid ka, et volatiilsus on tüüpiliselt kõrgem arenguriikides ja rahvusvahelise kaubandusele avatumates riikides. Viimaste osas aga märgivad nad, et see avatus aitab iseenesest kasvule kaasa, nii et üldmõju on tõenäoliselt positiivne.

Sisenõudlus

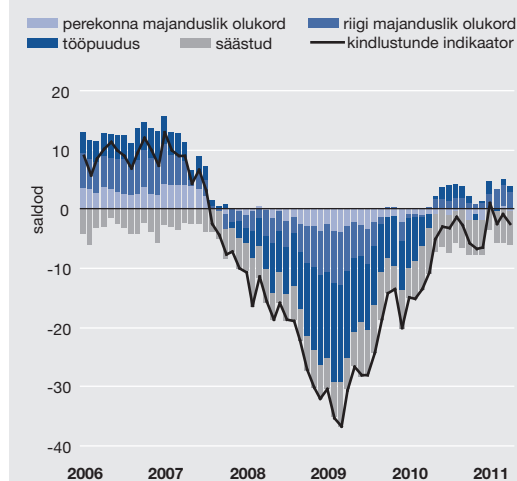
Eratarbimine

Majanduslanguse aegne ebakindlus ehk hirm töö kaotamise ja majandusliku olukorra halvenemise pärast suurendasid ettevaatusest tingitud säästmist. Praeguseks on need kartused taandunud ning majapidamiste kindlustunne taastunud (vt joonis 4). Seda kinnitab püsikaupade tarbimine, mis kasvas 2010. aasta teisel poolel 2009. aastaga võrreldes märkimisväärselt. Samas on püsikaupade osakaal tarbimiskorvis endiselt madalam kui buumieelsetel aastatel.

Jaemüügi kasvutempo kiirenemine 2011. aasta algul on tarbimise taastumisega kooskõlas. Kõige enam on kasvanud mootorsõidukite müük ja remont, mille jaemüügi mahuindeks tõusis 2011. aasta märtsis koguni 66%. Edaspidi peaks kasv selles tootegrupis kõrge võrdlusbaasi tõttu aeglustuma. Sõiduautode registreerimise aastakasv aeglustus aprillis 69,5%le võrreldes 80%ga märtsis. Mootorsõidukite müük annab kogu jaemüügist siiski vaid väikese osa ning jaemüügi kogukasv on olnud aeglasem, ulatudes märtsis 8%ni. Jaemüük spetsialiseerimata kauplustes (supermarketid), kus on ülekaalus toidukaubad, on seni kahanenud. Selle on osaliselt tinginud majapidamiste eelistuste muutus, arvestades et müük toidukaupadele spetsialiseeritud kauplustes on kasvanud keskmisest kiiremini. Teisest küljest on toiduainete kiire hinnatõus muutnud tarbijad valivamaks ning pannud ostuotsuseid enam läbi kaaluma. Hindade tõus võib ka edaspidi tekitada tagasilööke eratarbimise taastumisel.

Töötuse suhteliselt kiire alanemine ja palgakasv on suurendanud majapidamiste kasutatavat tulu. Teisalt avaldab ülemaailmsest toiduainete ja energia hinnatõusust tulenev inflatsioon majapidamiste ostujõule negatiivset mõju. Intressimäärade tõus mõjutab majapidamiste kasutatavat tulu samuti negatiivselt, sest nende hoiused on väiksemad kui laenud. Eurostati andmetel moodustasid majapidamiste saadud intressid

Joonis 4. Tarbijate kindlustunde indikaator

Allikas: konjunktuuriinstituut

kasutatavast tulust 2009. aastal euroala riikides keskmiselt 4% ja Eestis 3,2%. Majapidamiste makstud intressid moodustasid euroalal kasutatavast tulust 2,4%, Eestis aga 6,6%. See tähendab, et intressimäärade tõusu netomõju on Eesti majapidamiste kasutatavat tulu vähendanud.

Üks tähtsamaid tegureid, mis võis kodumajapidamiste säästmist majandussurutise ajal suurendada, oli finantskriisist ja majandusaktiivsuse nõrgenemisest tingitud ebakindlus tulevaste sissetulekute suhtes. Tööhõive vähenes languse ajal oluliselt ning tööpuudus kasvas järsult. Seega olid kodumajapidamised mures oma töökohtade pärast, mis ajendas neid vähendama kulutusi ja suurendama tagavarasääste. Tarbijate kindlustunde näitaja viitab alates majandussurutise lõpust sellele, et kodumajapidamised on majandusolukorra, eriti aga tööpuuduse arengu suhtes muutunud optimistlikumaks. Kartused on taandumas ning kindlustunne on taastunud. Suurema kindlustunde avaldumine tarbimises võtab aga aega, sest inimeste harjumused muutuvad aeglaselt ning värske kriisikogemus manitseb endiselt ettevaat-

likkusele. Ettevaates võib säästmiskalduvuse alanimine tähendada sissetulekute suurenemisest kiiremat eratarbimise kasvu (vt joonis 5).

Kevadprognoosi järgi jätkab majapidamiste säästumäär langust, kuid jääb siiski kõrgemale tasemele kui kriisieelsetel aastatel. Buumi ajal laenukoormuse kasvu abil madalal püsinud säästumäära tase polnud jätkusuutlik ning selle pärandina suurenenud majapidamiste laenude tagasimaksud vähendavad tarbimist. Varasemast aeglasem sissetulekute kasv ja suur võla-koormus pakuvad vähem võimalusi varahindade kiireks tõusuks ning soosivad pigem tasakaalustatumat arengut. Varahindade kiire tõus ja tarbimise kasv nominaalse rikkuse arvelt on risk, mis võib eratarbimise prognoosi mõjutada.

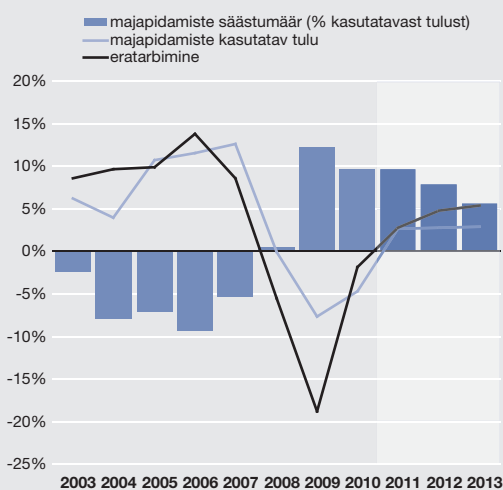
Investeeringud

Investeeringute kasv kiirenes 2010. aasta teisel poolel ootuspäraselt. Kõige enam (370%) kasvasid 2010. aasta viimases kvartalis investeeringud transpordivahenditesse. Kuigi osa sellest saab panna erakordsete tehingute arvele, oli kasv muljetavaldav. Samuti suurenesid investeeringud arvutitesse, masinatesse ja seadmetesse ning elamufondi. Hoonete ja rajatistega seotud investeeringud olid aga tagasihoidlikumad.

Kapitalikaupade import ja tööstustoodangu struktuur toetavad investeeringute kasvu. 2011. aasta esimeses kvartalis kasvas kapitalikaupade import 81%, mis viitab investeeringute kasvu kiirenemisele. Muu kaevandamise mahuindeksi aastakasv, mis on indikaatoriks ehitusmahtudele ning mille alla kuuluvad kivi, liiva ja savi kaevandamine, kiirenes märtsis 46%le.

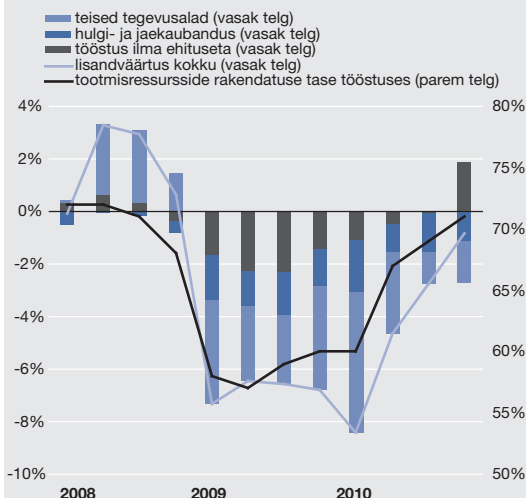
Võrreldes kriisieelsete aastatega on investeeringute tase praegu madal ja lähiajal võib investeeringute kasv olla tagasihoidlikust võrdlusbaasist tingituna üsna kiire. Investeeringute tsüklit iseloomustab majanduse kahekiiruseline taastumine: ehkki majanduse kogulisandväärus jääb praegu veel kriisieelsele tasemele alla, on tööstussekto-

Joonis 5. Eratarbimise reaalkasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Joonis 6. Lisandväärtuse kasv võrreldes 2007. aasta keskmise tasemega

Allikad: statistikaamet, konjunktuuriinstituut

ris mitme tegevusala tootmiskaht rekordtasemel ning edasiseks kasvaks tuleb teha uusi investeeringuid (vt joonis 6).

Jätksuutlikku majanduskasvu tagavate investeeringute maht võib järgmistel aastatel moodustada SKPst tunduvalt väiksema osa kui buumi ajal. Esiteks ei väljendu efektiivsemat tootmist võimaldava tehnoloogia ja seadmete kasutuselevõtt täielikult kapitalimahutuses SKP mõttes, kui uute seadmete paigaldamise ajal demonteeritakse vanemad ja vähem efektiivsed seadmed, mis ei ole oma kasulikkude eluiga veel lõpetanud, kuid mille kasutamine on alternatiivse arvestades majanduslikult ebaotstarbekas. Teiseks pole tootmiskahtu suurendamiseks tingimata tarvis rajada uut tehast, vaid piisab vanade seadmete asendamisest või uute lisamisest.

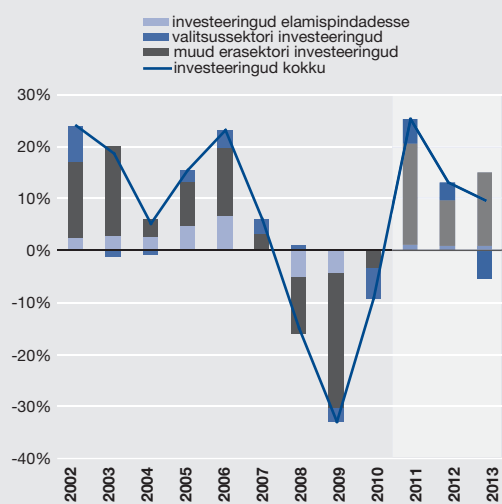
Investeeringud elamufondi jätkavad samuti kasvu. Ühest küljest on suurenenud nõudmised elamute ökonoomsusele, mistõttu tehakse enam investeeringuid hoonete soojapidavuse parandamiseks. Teisest küljest tekib majandusolukorra edenedes inimestel soov parandada oma elamistingimusi, mis toob kaasa suurema nõudluse kvaliteetsemate elamispindade järele. Pikas perspektiivis mõjutab elamuinvesteeringuid rahvastiku vähenemine.

Lähiaastatel mõjutab Eesti investeeringuid mitu infrastruktuuri ja valitsussektori suurprojekti. 2011. ja 2012. aastal panustab valitsussektor oluliselt investeeringute kasvu, investeerides kasutamata saastekvootide ühikute müügist saadud tulu. Tegu on erakordse sündmusega, mistõttu 2013. aastal valitsussektori investeeringud aasta arvestuses vähenevad (vt joonis 7).

Varud

Ettevõtete varud olid 2010. aasta neljandas kvartalis ligikaudu 95 miljoni euro võrra suuremad kui aasta varem, kusjuures töötleva tööstuse varud olid kasvanud umbes 200 miljoni võrra, millest arvutite, elektroonika- ja optikaseadmete tootmise varud moodustasid ligi 127 miljonit. Mitmel

Joonis 7. Kapitalimahutuse kasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Joonis 8. Varud suhtena SKPsse

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

tegevusalal varud aga kahanesis aasta arvestuses, näiteks kinnisvara alal 97 miljoni võrra ja ehituses 64 miljoni võrra.

Varudest moodustavad peamise osa ettevõtete varud, mis selgitavad ära ka suurema osa varude muutusest. Ettevõtete varude suhe SKPsse on pärast 1998. aasta Vene kriisi kasvanud ning oli 2010. aasta neljandas kvartalis ligikaudu 91% kvartaalsest SKPst (vt joonis 8). Jättes kõrvale buumiperioodi, mil varude suhe häälbis trendist kiirete hinnamuutuste tõttu, ning majandussurutise, kui SKP äkiline langus hoidis varude suhet SKPsse kõrgel, on varude ja SKP suhtarv viimase kümne aasta jooksul kasvanud pideva tõusutrendina. Edasist trendi ümbritseb aga suur määramatus. Ühest küljest on varud suhtena SKPsse Eestis üsna suured, teisalt peaks majandusaktiivsuse kasv panustama ka edasisse varude suurenemisse. Oleme prognoosis eeldanud, et varude

ja SKP suhtarv jätkab küll tõusu, kuid jääb prognoosiperioodil minevikutrendist madalamaks.

Välistasakaal ja konkurentsivõime

Eesti majanduse taastumist toetab 2010. aastal alanud prognoositust kiirem ekspordikasv ning Eesti ettevõtete kohandumine. Kaupade eksport suurenes 2010. aasta neljandas ja 2011. aasta esimeses kvartalis rohkem, kui oli eeldatud sūgisprognoosis. Seda mõjutas globaalse kindlustunde hoogne paranemine ja meie peamiste väliskaubanduspartnerite majanduskasvu kiirem taastumine. Lisaks kaubanduspartnerite kiirele kasvule toetas Eesti ekspordi maailmaturul keskmisest suurem nõudluse kasv nende tootegruppide järele, mida Eestis toodetakse. Viimaste kuude kiirest ekspordikasvust võib kuni kolmandik olla tingitud Eesti ettevõtete konkurentsivõime paranemisest (vt taustinfo 3).

Taustinfo 3. Eesti ekspordi turuosa areng Euroopa Liidu siseturul

2008. aasta lõpus toimus järsk langus üleilmsetes väliskaubandusvoogudes ning tüüpiliselt väikesele avatud majandusele alanes ka Eesti ekspordimaht järsult. Jooksevhinnas mõõdetuna jõudis kaubaeksport miinimumtasemeni 2009. aasta esimeses kvartalis, olles tipust ligi kolmandiku madalam. Euroopa võrdluses keskmisest suurem oli langus ka meie peamistel eksporditurgudel Soomes ja Rootsis. Alates 2010. aastast hakkas Eesti eksport jooksevhinnas kiirelt kasvama. Aasta arvestuses kiirenesid kasvunäitajad äärmiselt järsult, ennekõike madala võrdlusbaasi tõttu. 2010. aasta lõpus ületas eksport jooksevhinnas kriisieelse ehk 2008. aasta lõpu tipptaseme.

Eesti ekspordi kasv on viimastel kvartalitel kõigi institutsioonide prognoose oluliselt ületanud. Sellest lähtuvalt tõstatub küsimus, mil määral on tegemist väikeriigile iseloomulike ühekordsete tehingutega? Mil määral võib ekspordikasvu seostada pikaajalisema mõjuga muutunud majanduse struktuuris? Nendele küsimustele vastamiseks teostatakse järgnevalt ekspordikasvu dekomponeerimise harjutus. Rakendatakse traditsioonilist *shift-share* analüüsi⁵, mis võimaldab ekspordikasvu dekomponeerida järgmisteks alamosadeks: sihtturu kasv, kaubanduspartnerite ja eksportkaupade struktuurist tingitud kasv ning jääkliige. Jääkliiget seostatakse enamasti konkurentsivõimega, st võimekusega eksportida suuremas ulatuses, kui sihtturu, kaubanduspartnerite ja kaupade struktuuri kasv dikteerib.

⁵ *Shift-share* analüüsi meetoodika kohta vt täpsemalt Buechler (2007) „Enlargement of a customs union: a reduction in trade diversification”.

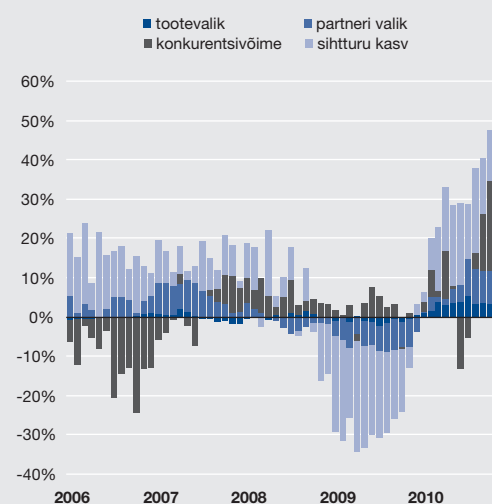
Analüüs on teostatud Euroopa Liidu riikide väliskaubanduse statistilise andmebaasi COMEXT 2006.-2010. aasta andmetel. See andmestik sisaldab kõigi Euroopa Liidu riikide väliskaubanduse statistikat kuise vaatlussagedusega. Muutused väliskaubanduses on üldjuhul küllaltki pikatoimelised. Seetõttu kasutatakse empiirilises analüüsis sageli oluliselt parema kättesaadavusega aastaseid andmeid. Kuna aga kiiremad muutused Eesti ekspordis leidsid aset just möödunud aasta lõpul, siis ei kajastaks aastastel andmetel koostatud analüüs toimunut piisavalt operatiivselt. Järgnevas analüüsis on kasutatud BEC6 kaupade nomenklatuuri.

Tulemused Eesti kohta on esitatud joonisel a. Osutub, et Eesti puhul on praktiliselt kogu vaatlusaluse perioodi jooksul panustanud ekspordikasvu tegurite jääkliikme – konkurentsivõime – kasv. Perioodi lõpus kiirenenud ekspordikasvust ligi kolmandik võib olla seotud konkurentsivõime kasvuga ning kaks kolmandikku sihtturu ja meie ekspordipartnerite ning ekspordikaupade spetsiifilise nõudlusega. Suurel määral on Eesti ekspordit edendanud asjaolu, et meie peamised eksporditurud Põhjamaades on võrreldes Euroopa keskmisega taastunud tunduvalt kiiremini. Languse mõjul vähenes järsult globaalne investeerimisaktiivsus, mis tõi kaasa investeerimiskaupade nõudluse languse. Tootmismahu taaskasvatamisel taastuv investeerimisvajadus on aidanud kaasa investeerimiskaupade ekspordikiirele kosumisele.

Konkurentsivõimega seonduvate tegurite panus Eesti ekspordikasvu on osutunud küllaltki suureks. Võrreldes analüüsi tulemusi riikide kaupa, osutub, et konkurentsivõime osatähtsus ekspordikasvus on Eestis ja Rootsis küllaltki sarnane. Mõlema riigi puhul eristub selgelt konkurentsivõime positiivne panus ekspordikasvu. Soome ekspordisevastu on viimasel ajal kasvanud üksnes sihtturu, partnerriikide ja ekspordikaupade struktuuri iseärasuste tõttu.

Eelnev analüüs ei võimalda teha kaugeleulatavaid järeldusi ekspordikiire kohta. Konkurentsivõime panus võib esindada nii tasemenihet ekspordimahus kui ka pikaajalisema mõjuga positiivsete arengutrendide algust. Eesti puhul on ekspordimahtu oluliselt paisutanud üksikute ettevõtete tootmismahu kasv. Nii on näiteks telekommunikatsiooniseadmete osatähtsus meie ekspordis viimase aasta jooksul enam kui kahekordistunud ning ulatub juba üle 10% kaubaekspordikogumaksumusest. Vaatamata üksikute eksporditõrjete küllaltki suurele panusele ekspordikasvu, on kasvu laiapõhjalisust arvestades siiski alust väita, et Eesti eksporditõrjed on suutnud maailmamaajanduse langusest taastudes turuosa juurde võita ka konkurentsivõime suurenemise abil.

Joonis a. Eesti eksport Euroopa Liitu (kasv aasta arvestuses)

Allikas: Eesti Pank

⁶ Broad Economic Categories (BEC) ehk majanduse põhikategooriad.

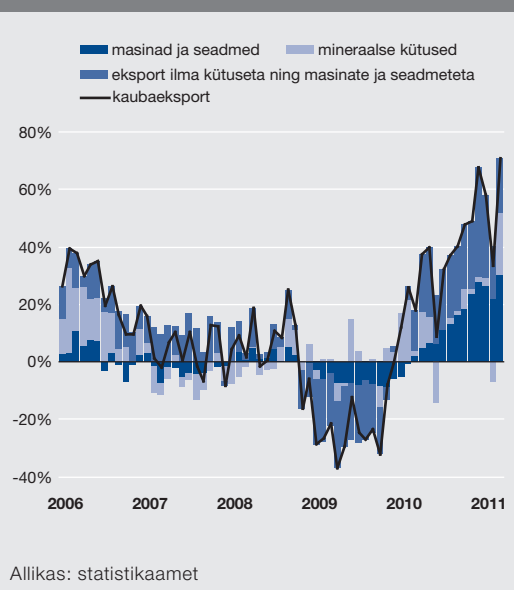
Eesti väliskeskonda toetab jõulisemalt euroalaväliste riikide (Rootsi, Läti, Leedu ja Venemaa) välisnõudlus. Eesti kaubaeksport sinna suurenes jooksevhindades 2010. aastal aastatagusega võrreldes 35%. Eesti väliskaubanduses oli 2010. aastal suurim osatähtsus vahetarbekaupadel 57,5%ga, mis näitab tööstuse orienteeritust allhangetele ja sõltuvust välismaistest tarnijatest. Välisnõudluse kasv oli 2010. aastal kiire kõigi suuremate tööstusharude arvestuses, ekspordimahtu panustas enim masinate ja mehhaaniliste seadmete eksport, mis kasvas aasta arvestuses 56%.

Euroalasisene kaubavahetus kasvab lähiaastatel samuti stabiilselt, kuid siiski aeglasemalt kui euroalaväline kaubandus. Kasvutrendis on elektroonikaseadmete eksport, mis võib toetada kõrgema kapitalimahukusega ekspordi arengut.

Märkimisväärselt on viimastel kuudel suurenenud mobiiltelefonide ja -seadmete eksport. Näiteks võib Eestis suuremas mahus toodetavate uuendusliku mobiilvõrgutehnoloogia tugijaamade eksport tublisti tõsta suurema kapitalimahukusega toodete ja teenuste ekspordi, mille osakaalu poolest jääb Eesti praegu Euroopa Liidu keskmisele alla. Elektroonikaseadmete eksport näitab jätkuvat kasvutrendi ja selle osatähtsus koguekspordis on suurenenud. Märtsis kiirenes Eesti ekspordi käibe kasv aasta arvestuses 71%ni, saavutades seni kõrgeima taseme (1074 mln eurot). Kasvutempot hoogustasid seejuures suuresti vaid kaks kaubagrüppi. Ligi 43% kasvust on tingitud masinate ja seadmete ekspordi kasvust ning 30% mineraalsete toodete väljaveo suurenemisest (vt joonis 9). Ilma nende kahe komponendita oleks ekspordikasv aasta arvestuses olnud märtsis 19%.

Selline areng võib edaspidigi põhjustada ekspordinäitajate suurt volatiilsust. Prognoosis on eeldatud, et elektroonikaseadmete ekspordi tase jääb ka tulevikus kõrgeks, kuid selle panus ekspordi kogukasvu hakkab järjest vähenema.

Joonis 9. Ekspordi aastakasv

Ekspordi kiire kasvu säilitamine muutub ekspordi suure mahu ja kiire taastumise tõttu järgnevatel aastatel keeruliseks. 2012. aastal kasv aeglustub 4,7%le, kuid stabiliseerub siis 2013. aastal 6,4% tasemel.

Ekspordikasvu üldised väljavaated on kooskõlas välisnõudluse arenguga. Kuigi lähiminevikus on Eestil õnnestunud maailmaturgudel turuosa pidevalt võita, ei eelda prognoos selle arengu jätkumist sarnases ulatuses. Ekspordikasvu aeglustab lähiaastatel asjaolu, et kahel viimasel aastal ei ole tehtud uusi suuri investeeringuid tootmisvõimsuse laiendamiseks ning ka taastuv sisenõudlus suurendab võimalusi kaasata tellimusi siseturult (vt joonis 10).

Teenuste ekspordi kasv on prognoosiperioodil kaupade ekspordi kasvust küll aeglasem, kuid püsib stabiilsem, sest ei sõltu nii suurel määral kaubanduspartnerite majandusaktiivsusest. Ka ei kahane teenuste eksport majandussurutise ajal sama palju kui kaupade eksport. Samas toetab kaubaekspordi suurenemine veoteenuste kasvu.

Kuigi välisnõudluse kosumine suurendas ekspordi järsult, ei olnud selle mõju netoekspordile siiski nii suur, sest ka impordikasv oli kiire.

Kaupade ja teenuste import kasvab 2011. aastal ekspordiks vajalike sisendite ning tooraine sisseveo suurenemise tõttu hoogsalt. Arvestades, et sisetarbimine elavneb ja edasilükatud investeerimisotsuseid hakatakse ellu viima, kasvab import prognoosiperioodil ekspordist kiiremini. Võrreldes eelmise prognoosiga, on 2011. ja 2012. aasta jooksevkonto saldo paranenud. Jooksevkonto ülejääki toetab kaupade ja teenuste ekspordi hoogustunud kasv, eelkõige teenuste bilanss. 2013. aastal pöörduv jooksevkonto saldo negatiivseks, seda peamiselt ettevõtete kasvava investeerimisaktiivsuse tõttu (vt joonis 11).

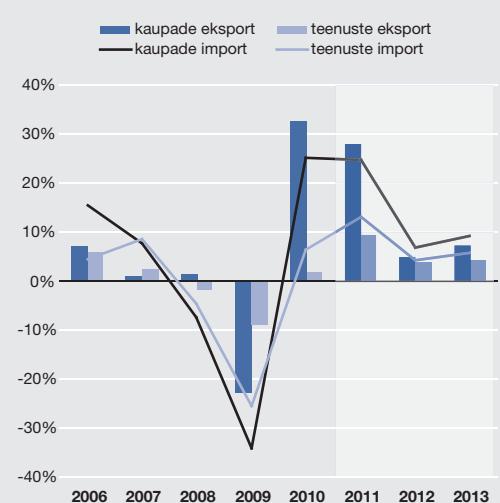
2010. aastal vähenes Eesti koguvälisvõlg aastaga 5% ja oli 2010. aasta lõpus 16,6 miljardit eurot. Koguvälisvõlg väheneb ka 2011. aastal, sest pankade kohustusliku reservimäära vähendamine 15%lt euroalal kehtestatud 2%le võimaldas pankadel osa oma välisvõlast tagasi maksta. Samuti on pankadel õnnestunud suurendada kodumaiselt turult kaasatud ressursi osatähtsust. Nende tegurite koosmõjul väheneb koguvälisvõlg 2011. aastal 100,9%le SKPst ning 2013. aastal 88,2%le SKPst, jõudes 2006. aasta tasemele.

Tööturg

Tööturg kohandus majanduslanguse järel uue olukorraga kolmel viisil: langes hõivatute arv, töötundide arv ühe hõivatu kohta ja mõnevõrra alanes ka palk ühe töötatud tunni kohta. Palgafondi muutused järgnesid SKP muutustele jooksevhinnas kahe kvartali pikkuse viitajaga. Tööturu kohandumine vähendas oluliselt buumi-aastatel tekkinud palkade ja tootlikkuse lõhet.

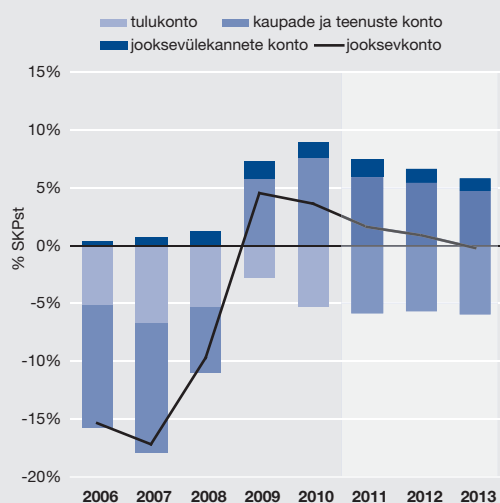
Viimaste perioodide hõive, töötundide ja palga areng viitab sellele, et tööturu kohandumine hõive, töötundide ja palgalanguse kaudu on jõudnud lõpule. Töötaja kohta makstav hüvitis

Joonis 10. Ekspordi ja impordi kasv aasta arvestuses

Allikas: statistikaamet

Joonis 11. Välistasakaal

Allikas: Eesti Pank

hakkas suurenema juba 2010. aasta teisel poolel, kuid kasv oli aeglasem kui töövõljalikuse kasv töötaja kohta. Ühe ühiku SKP tootmiseks tehtud kulutused tööjõule ehk tööjõu erikulu vähenes ja kasumimarginaalid suurenesid. Et palganõudmised on majanduskasvu suhtes ajaliselt nihkes, on oht, et majanduskasvu kiirenemine 2011. aasta esimesel poolel tekitab tootlikkuse tõusust kiirema palgatõusu aasta keskpaigas, kui majanduse kasvu tempo on alanenud jätkusuutlikule rajale. Sel juhul osutub tööjõukulude kasv taas majanduskasvust kiiremaks ning tekitab inflatsioonisurvet.

Hõive ja tootlikkus

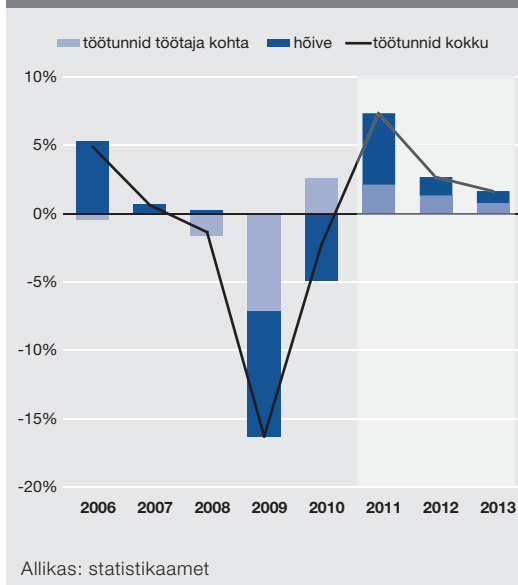
Tööjõunõudlus pööras kasvule 2010. aasta teises kvartalis, kaks kvartalit hiljem kui reaalse sisemajanduse koguprodukt. Esmalt hakati taas-tama languse ajal vähendatud töötunde töötaja kohta, kolmandas kvartalis hakkas tõusma ka hõivatute arv. Tänu tööstussektori oodatust kiiremale taastumisele suurenes tööhõive ja alanes töötus 2010. aasta neljandas ja 2011. aasta esimeses kvartalis prognoositust kiiremini. Koguhõive kasvas 2010. aasta viimases ja 2011. aasta esimeses kvartalis vastavalt 2,1% ja 6,8%.

Koguhõive kasvu panustas ka Eesti residentide töölesuundumine välismaale, eriti 2010. aasta neljandas kvartalis. Need on inimesed, kes kajastuvad Eesti tööhõives, kuna nende püsiv elukoht välismaal töötades on siiski Eesti ning nad on seega koduriigiga tihedalt seotud. Seda nähtust nimetatakse ka pendelmigratsiooniks. Kõige enam töötatakse välismaal ehituse, veonõuduse ja laonduse ning töötleva tööstuse tegevusalal. On ilmne, et ehitussektori madalseis Eestis, Skandinaaviamaade kiire taastumine ja suhteliste palkade suur erinevus loiid surutise ajal soodsa pinnase pendelmigratsiooni suurenemiseks. Ehitussektori taastudes väheneb edaspidi tõuketurite mõju. Prognoosis eeldame, et sisemaine ja koguhõive kasvavad samas tempos. Seda võib pidada konservatiivseks või neutraalseks eelduseks. Pikaajaliste prognooside tegemisel ja majanduse potentsiaali hindamisel on oluline

küsimus, kas välismaal töötavad Eesti residentid migreeruvad jäädavalt või tulevad olukorra paranedes kodumaale tagasi.

Kuigi 2011. aasta esimese kvartali hõive kasv oli erakordselt kiire, polnud tõenäoliselt tegu ühekordse tõusuga. Seda oletust toetavad teise kvartali kohta kättesaadavad konjunktuurinäitajad ja registreeritud töötuse statistika. Registreeritud töötute määr, mis tipnes 2010. aasta teises kvartalis 18% tasemel, langes mais alla 10%. Prognoosi kohaselt hõive kasv edaspidi aeglustub ning 2013. aastaks jõuab hõivatute arv buumieelse ehk 2005.-2006. aasta taseme lähedale. Töötundide arv töötaja kohta kasvab kõige rohkem 2011. aastal, kuid jätkub aeglustuval määral kuni prognoosiperioodi lõpuni (vt joonis 12). Hõive kasvab aastatel 2011–2013 peamiselt erasektoris. Valitsussektori hõivet prognoosime riigi eelarvestrateegia järgi, mis seab riigisektori tööjõukulude kasvule ranged piirid. Töötundide arv töötaja kohta kasvab aga ka riigisektoris, sest on oodata eelarve konsolideerimise eesmärgil vähendatud töötundide arvu järkjärgulist taastamist.

Joonis 12. Töötundide arvu kasv

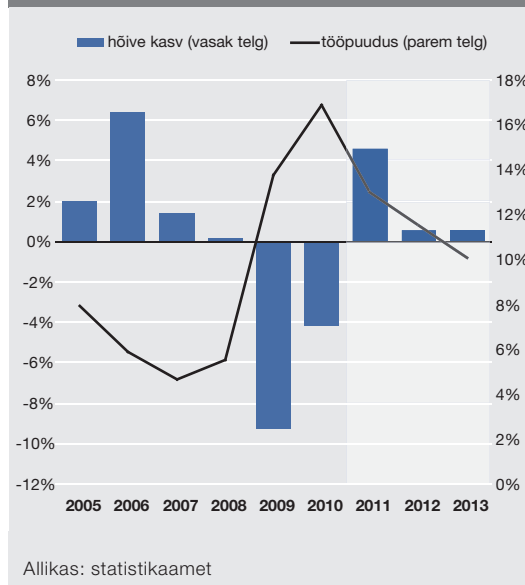
Ettevõtete paindlikkus ja toimetulek majanduslanguse tagajärgedega on parandanud tootmise efektiivsust ning suurendanud tööjõu tootlikkust. 2010. aasta tootlikkuse kiire kasv on osaliselt seotud sellega, et tööturg reageeris surutisega kaasnenud nõudluse langusele viitajaga. Paljud ettevõtted viisid oma tööjõu hulga vähenenud tootmismahuga vastavusse alles 2010. aasta algul. Ajutiste tegurite taandudes on tootlikkuse kasv viimastes kvartalites aeglustunud. Prognoosiperioodi jooksul läheneb tootlikkuse kasv oma pikaajalisele määrale ehk 3–4%le aastas, mis on määratud tehnoloogia ja inimkapitali kasvuga.

Tööpuudus

Suurim lõiv, mida Eesti majandusel kriisi eest maksta tuli, oli tööpuuduse kasv. 2010. aasta I kvartalis ulatus töötuse määr 19,8%ni, mis on kasutada oleva statistika järgi taasiseseisvusaja kõrgeim tase. Prognoosi koostamise ajaks oli töötuse määr vähenenud juba ligikaudu 5 protsendipunkti võrra, ületades tunduvalt meie varasemaid ootusi ja andes tunnistust Eesti tööturu paindlikkusest. Tulevastel aastatel töötuse vähenemise kiirus pidurdub, kuid alanemistrend jätkub kogu prognoosiperioodi jooksul.

Töötuse määr sõltub arvutuslikult hõivest ja tööealise elanikkonna majanduslikust aktiivsusest ehk tööjõus osalemise määra. Elanikkonna majanduslik aktiivsus tõusis 2006. aastal ja on osutunud püsivamaks, kui olime seni oodanud. Seda selgitab esiteks tööealise elanikkonna vanusestruktuuri muutus – laulva revolutsiooni suured sünnikohordid on jõudmas parimasse tööikka, kus tööjõus osalemise määr on kõrgeim. Teiseks on naiste pensioniea järkjärgulise tõstmise tagajärjel tõusnud vanemaaliste naiste tööjõus osalemise määr. Tõenäoliselt tänu positiivsele majandusarengule ja tööturu institutsioonide muudatustele pole siiani oluliselt suurenenud heitunute ehk töö leidmise lootuse kaotanute arv. Tööotsingutest loobujate arvu kiiret suurenemist ei oota me ka prognoosiperioodi jooksul. Töötuse määr väheneb lähiaastatel pea-

Joonis 13. Hõive ja töötus

miselt tänu hõive kasvule ning jõuab prognoosiperioodi lõpuks alla 10% taseme (vt joonis 13).

Tööpuudus küll kahaneb aastatel 2011–2013, kuid pikaajaliste töötute osakaal tööjõus kasvab. Tööpuuduse edasist alanemist takistab järjest enam töötute kvalifikatsiooni ja geograafilise paiknemise lahknevus tööandjate vajadustest. Kriisi ajal töö kaotanud inimeste kutseoskused ei pruugi vastata taastuva tööturu nõudmistele ning töötute ümberõpe ja kvalifikatsiooni tõstmine võtab aega. Ka töötuse kestus iseenesest alandab töö leidmise tõenäosust – aja jooksul alaneb tööotsingute intensiivsus ja väheneb konkurentsivõime töökohale kandideerides. Seega jääb struktuurne tööpuudus esialgu veel kõrgeks ning tööandjate raskused sobilike töötajate leidmisel võivad hakata tõstma palgapakkumisi. See omakorda loob soodsa pinna tootlikkuse kasvu ületavale palgatõusule ja inflatsioonisurve tugevnemisele.

Tööturupoliitika reformid toetavad pikaajalise töötuse kiiremat alanemist kui Vene kriisi järel.

Viimastel aastatel on reformitud tööturuinstitutsioone ja tõhusalt edasi arendatud töötutele suunatud meetmeid. Samuti on aktiivsetele tööturumeetmetele eraldatud eelarvevahendid varasemast märgatavalt suuremad. Tööotsingute jätkamist innustava poliitikameetmena mõjub alates 2009. aastast kõigile registreeritud töötutele pakutav ravikindlustus. Kui aasta tagasi oli peamine sihtrühm noored tööturule sisenejad, siis lähiaastatel peaks tööturumeetmeid enam kasutama pikaajaliste töötute aktiveerimiseks.

Palgad ja tööjõukulud

Tööjõukulude kasv kiireneb lähiaastatel järkjärgult ning palgatõusurve tekib mitme kanali kaudu. Avatud sektoris on tänu tootlikkuse kiirele kasvule ja kasumlikkuse tõusule juba käesoleval aastal oodata tulemustasude ja motivatsioonipalga taastumist. Majanduslanguse ajal kõige suurema hõive kokkutõmbumise läbi teinud ehitussektori tellimused hakkavad edaspidi kasvama, kuna investeerimistegevus hoogustub. Tööjõu-uuringu andmetel on aga arvestatav hulk Eesti residentide pärast kriisi suundunud tööle välismaale ehitussektorisse. Seega võib tööjõunõudluse suurenedes ehitussektoris oskustöölise pakkumine osutada madalaks, vaatamata kõrgele üldisele töötusele, ja tuua kaasa suurema palgatõusurve.

Erasektori palkade kasv ja suhteliselt suur ostujõu langus 2010.–2011. aastal tootab kaasa tuua tugeva palgatõusurve ka riigisektoris. Siiani pole taastatud eelarve konsolideerimiseks kärbitud palku hariduses ning haigekassa ei tõstnud 2011. aastal raviteenuste hinnakirja kriisieelsele tasemele. Kiire majanduskasvu ja hea maksuläekumise tingimustes on valitsusel järjest keerulisem palgasurvele vastu seista.

Kuigi ametiühingud mängivad Eesti palgakujunemises märksa tagasihoidlikumat rolli kui mujal Euroopas, võivad nad praeguses majanduse tõusufaasis mängida palganõudmiste koordineerija rolli. Samuti võib 2011. aasta sügisel oodata

pingelisi alampalga läbirääkimisi, sest viimati tõsteti alampalka 2007. aastal. See on tõenäoline, arvestades toidukaupade kiiret hinnatõusu viimasel ajal, mis mõjutab kõige enam alampalga teenijaid, kuna toidukaubad moodustavad nende tarbijakorvist suhteliselt suure osa. Peamine palgatõusu pidurdav tegur on jätkuvalt suur rakendamata tööjõuresurss töötute näol. Riigisektori palgakasvu piirab konservatiivne eelarvepoliitika, mis seab piirid valitsussektori tööjõukulude kasvule. Prognoosi kohaselt kiireneb hüvitiste kasv töötaja kohta ligi 7%ni 2013. aastal (vt ka joonis 15).

Hinnad

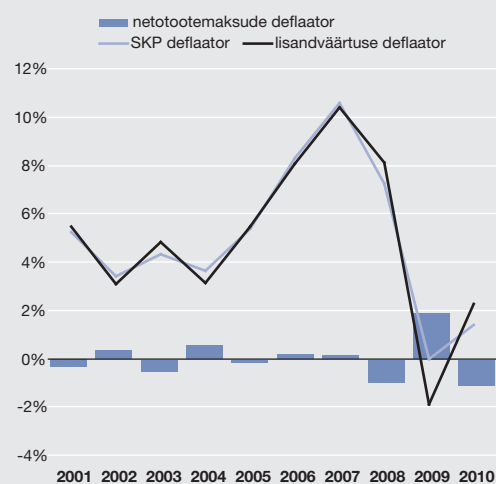
Eesti inflatsioon on viimastel aastatel olnud väga muutlik nii sise- kui ka välistegurite tõttu. 2009. aastal aeglustus inflatsioon⁷ majanduslanguse tingimustes 0,2%ni, kusjuures aasta teisel poolel peamised kaubagrupid odavnesid. Ilma maksutõusudeta oleks hindade langus 2009. aastal ulatunud ligikaudu 2,5%ni ja SKP deflaatori langus 2%ni (vt joonis 14). Pärast üldilmse majandusaktiivsuse suurenemist kiirenes ka Eesti inflatsioon kolmes etapis. 2010. aasta esimesel poolel kallines enim imporditav energia. Naftahinna tõusu tõttu ulatus mootorikütuse inflatsioon aprillis aasta arvestuses 32%ni. Aasta teisel poolel jätkus maailmaturul kõikide peamiste toorainete kallinemine, kusjuures töötlemata toiduainete ja tööstussisendite hinnatase püstitas järjest uusi rekordeid. Peamine erinevus võrreldes eelmise kiire hinnatõusuga aastatel 2007–2008 oli väiksem sisemine nõudlusest tulenev inflatsioonisurve.

2011. aasta jaanuaris, mil toimus üleminek eurole, ei muutunud üldine hinnatase Eestis. Üks põhjus oli tarbijate ettevaatlikkus, mis avaldus eelkõige jaemüügimahu kokkutõmbumises. Osa kaupade ja teenuse kallinemist võib siiski seostada eurole üleminekul. Nende kogumõju inflatsioo-

⁷ Tekstis viidatakse läbivalt ühtlustatud tarbijahindade indeksile (ÜTHI).

nile ulatus hinnanguliselt 0,3 protsendipunktini (vt taustinfo 4). Veebruaris tõusid tarbijahinnad aasta arvestuses 5,5%, kuid aeglustusid seejärel märtsis kõrge võrdlusbaasi tõttu 5,1%ni. Inflatsiooni põhitegurid olid üksikute toidukaupade, eelkõige kohvi ja suhkru järsk hinnatõus, aga ka puu- ja köögiviljade hindade ebatavaliselt suur volatiilsus. Aprillis jätkus üllatavalt laiapõhjaline toiduainete kallinemine, mistõttu inflatsioon kiirenes 5,4%ni.

Joonis 14. Deflaatorite kasv

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Taustinfo 4. Euro kasutuselevõtu mõju Eesti inflatsioonile

Eesti sai 1. jaanuaril 2011 Euroopa rahaliidu liikmeks ning ametliku maksevahendina hakkas kehtima euro. Võib arvata, et majapidamiste inflatsiooniootuste tõus 2010. aasta teises pooles konjunktuuriinstituudi tarbijabaromeetri andmetel peegeldas eurole üleminekuga seotud hinnatõusukartusi. Käesoleva aasta esimeses kvartalis inflatsiooniootused vähenesid, sest euro hüppelist hinnakasvu siiski kaasa ei toonud (vt joonis a). Kokku panustas tarbijahinnaindeksi komponentide tavapärasest kiirem kasv detsembrist märtsini inflatsiooni meie arvutuste kohaselt 0,3 protsendipunkti. Eurostati hinnangul jäi euro mõju inflatsioonile 0,2–0,3 protsendipunkti vahemikku⁸.

Jaanuaris kasvas tarbijahinnaindeks aasta arvestuses 5,3% ning võrreldes 2010. aasta

Joonis a. Tarbijate hinnaootused ja tarbijahinnaindeksi kasv aasta arvestuses

Allikad: statistikaamet, konjunktuuriinstituut

⁸ Vt http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/hicp/documents_pub/Euro_changeover_report_EE.pdf.

detsembriga hinnatase ei muutunud. Ilma elektri ja gaasi odavnemiseta oleks kuine kasv 0,1 protsendipunkti võrra kõrgem olnud, kuid tõenäoliselt hoidusid ettevõtjad ühiskonna teravdatud tähelepanu ja ajutiselt langenud nõudluse tõttu jaanuaris hindu tõstmast.

Rahavahetus võib inflatsiooni mõjutada mitut kanalit pidi ja selle korral on oodata hinnakasvu ajutist kiirenemist. Esiteks võimaldab tavapärasest mõnevõrra enam hindu tõsta tarbijate hinnatundlikkuse vähenemine, sest hindade kõrgeks või madalaks kvalifitseerimine on ajamahukas ja kulukas. Aasta alguse jaemüügi andmed seda mõju eriti ei kinnita, nende kohaselt pani inimeste ebakindlus ostuotsuseid pigem edasi lükkama.

Teiseks kaasnevad tavaolukorras hindade muutmisega kulud – näiteks restoranid peavad menüüd uuesti trükkima ja poed hinnasilte uuendama. Eurole ülemineku ajal pidid ettevõtted hinnakirja muutma ning sellega seotud kulud kandma nagoonii. Seega muudel võrdsetel tingimustel võiks oodata hinnamuutuste sageduse kasvu ja sisendhindade tõusu suuremat ülekandumist tarbijahindadesse.

Kolmas kanal, mille kaudu euro tulek inflatsiooni võib mõjutada, on hindade ümardamine ja psühholoogiline hinnakujundus. Näiteks pääsmete, piletite, teenuste ja toidlustusasutuste hinnad menüül kalduvad lõppema nulli või viiega, samal ajal kui toidu- ja riidekaupade omad lõppevad sagedasti üheksaga. Mitmed teised inflatsiooni kiirendavad majandusprotsessid, nagu languagejärgne nõudluse taastumine, toorme- ja naftahindade ulatuslik tõus maailmaturul ning kasvav välisnõudlus Eesti toodangu järele, võivad suurendada hindade ülespoole ümardamise osakaalu.

Euro mõju hindamiseks uurisime tarbijahinnaindeksi alamindekseid, leidmaks ajaloolisest keskmisest statistiliselt oluliselt suuremaid hinnamuutusi 2010. aasta detsembrist kuni 2011. aasta märtsini. Sarnast metoodikat kasutas Eesti puhul eurole ülemineku mõju hindamiseks Eurostat ning Sloveenia puhul Sloveenia valitsuse Majanduse analüüsi ja arengu instituut⁹. Vaatluse alt jätsime välja toidukaupad, kütuse ja transporditeenused, sest nende hindu mõjutas tõenäoliselt toormehindade suur tõus. Samuti jäid välja administratiivselt reguleeritud hinnad. Sõelale jäid peamiselt erinevate teenuste, näiteks restoraniteenuste, ja vaba aja veetmisega seotud kaupade ja teenuste hinnad. Kokku panustas tavapärasest kiirem kasv nelja kuu jooksul inflatsiooni 0,3 protsendipunkti, mis on sarnane Eurostati hinnanguga.

Kuigi seda metoodikat on kasutatud mitmes uuringus, ei pruugi see euro kasutuselevõtu mõju korrektselt hinnata. Ühest küljest alahindab see euro mõju, sest vaatluse all on ainult ajaloolises kontekstis kõrged kasvunäitajad, kuid euro mõju võib koos tavapärase hinnakasvuga jääda ka hariliku muutuse piiridesse. Samuti võis üleminek eurole suurendada toormehindade tõusu ülekandumist vaatluse alt välja jäänud kaupade hindadesse. Teisalt võime euro mõju üle hinnata, sest osa arvesse võetud hinnatõusust võis olla tingitud toormehindadest. Näiteks suurenesid toidlustusasutuste kulud toidukaupade hinnatõusu tõttu. Analüüsi tulemusi kokku võttes võib väita, et euro mõju hindadele on olemas, kuid seda on keeruline määrata. Täpsema hinnangu leidmiseks oleks tarvis analüüsida hinnaindeksite asemel hindade kohta kogutavaid algandmeid, mis aga ei ole kättesaadavad.

⁹ Vt www.stat.si/.../euro_changeover_effect_on_inflation_in_slovenia-imad_02mar07.doc.

Võrreldes sügisprognoosi ajaga oleme käesoleva aasta inflatsiooniprognosi märkimisväärselt tõstnud ning sel aastal ulatub inflatsioon prognoosi kohaselt 4,7%ni. Peamine tegur – toormete hinnatõus maailmaturul – on käesolevaks ajaks siiski taandunud. Lühiajaliselt avaldub see tarbijate jaoks peamiselt mootorikütuse odavnemises ning keskmises plaanis loob eeldused tarbijahindade kogutaseme stabiliseerumiseks. 2012. aasta alguseks aeglustub inflatsioon prognoosi kohaselt 4%ni. Aeglustumine kiireneb neljandas kvartalis, osaliselt seetõttu, et muutub võrdlusbaas.

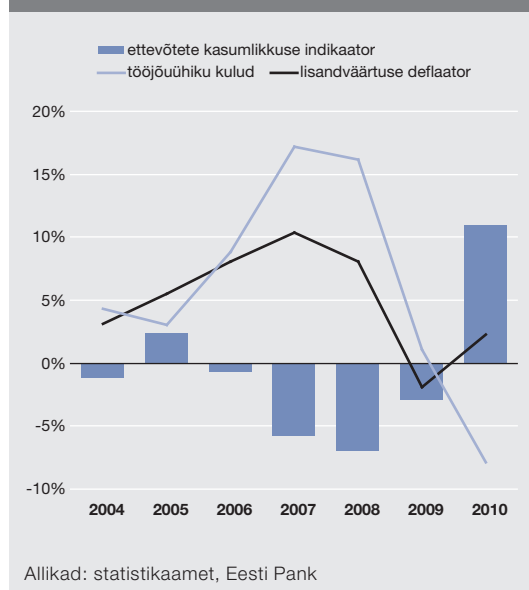
2010. aastal taastasid ettevõtted suure osa kasumlikkusest, mis oli eelmise nelja aasta jooksul kiire palgakasvu tõttu kaduma läinud. Osa ettevõtteid, näiteks toiduaineklastert, said hindu tõsta isegi rohkem, kui kallinesid nende tootmis-sisendid. Ettevõtete kasumlikkuse indikaator¹⁰ tõusis 2010. aastal rohkem kui 10%, peamiselt seetõttu, et tööjõuühiku kulud vähenesid 7,8% (vt joonis 15). Aastatel 2012–2013 on inflatsiooniprognosi peamine risk hinnatõusu teise ringi mõju tugevnemine, eelkõige väliskonkurenttsile suletud sektorites. Selleks, et tööpuudus saaks väheneda, peab palga kasv olema kooskõlas tootlikkuse kasvuga. Prognoosi kohaselt jätkub reaalseste tööjõuühiku kulude langus kogu prognoosiperioodi vältel.

Toiduained

Toiduainete laiapõhjaline hinnatõus algas Eestis 2010. aasta neljandas kvartalis, mil enim kallinesid piima- ja leivatooted. Nende toidukaupade hinnatase on viimastel kuudel mõnevõrra stabiliseerunud. Peamise osa 2011. aasta esimese kvartali inflatsioonist põhjustas köögiviljade, kohvi ja suhkru kallinemine. Aprillis lisandus lihatoodete hinnatõus, mis oli prognoositav, arvestades söödateravilja hinnatõusu. Lisaks kallinesid märtsis-aprillis aktsiiside tõusu tõttu tubakatooted 9,8%. See suurendab kogu 2011. aasta inflatsiooni 0,2 protsendipunkti võrra.

¹⁰ Kasumlikkuse indikaatorina käsitletakse lisandväärtuse deflaatori ja nominaalsete tööjõuühiku kulude suhet.

Joonis 15. Kasumlikkuse indikaatori kasv

Arvestades Eesti toiduainete järsemat kallinemist võrreldes teiste euroala riikidega, on üha raskem leida põhjuseid, miks peaks toiduainete hinnatase Eestis edaspidi tõusma. Toiduainete hinnakasv ulatus 2011. aasta aprillis aasta arvestuses 11,5%ni, kuid aeglustub prognoosi kohaselt aasta lõpuks 5%ni. Tulevikutehingute põhjal jääb teraviljade hinnatase maailmaturul teisel poolaastal siiski kõrgeks, mis mõjutab peamiste töödeldud toiduainete, nagu näiteks leiva, liha ja piima, hindu. Ilmastikuolude paranedes võivad aasta arvestuses odavneda eelkõige puu- ja köögiviljad.

Energia

2011. aastal kallineb energia Eestis ligikaudu 7% ning võrreldes prognoosiga eelmisel sügisel on toimunud suuri muutusi. Toornafta hind kallines 80 USA dollarilt 120 dollarini barreli eest selle aasta aprillis-mais. Energiahindade prognoosis eeldame, et toornafta hinnatase ei muutu olulisel määral. Turud ootavad, et toornafta hind langeb 2013. aastaks 104 dollarini barreli eest.

2011. aasta teisel poolel kallineb tarbijate jaoks elektri- ja soojusenergia. Augustis tõuseb elektri- ja soojusenergia hinnad võrgutasude tõttu 6%. Järssem elektri kallinemine leiab tõenäoliselt aset 2013. aastal seoses elektrituruga täieliku avamisega. Hinnatõusu täpne ulatus on praegu teadmata, sest see sõltub mitmest asjaolust. Prognoosis on arvestatud elektri kallinemisega 20% ulatuses, mille otsene mõju inflatsioonile on 0,7 protsendipunkti.

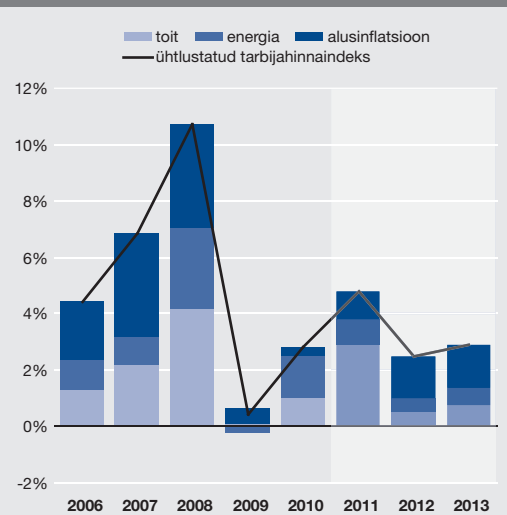
Kuna Eesti saab uue hinnavalemi tõttu importida maagaasi soodsama hinnaga kui 2010. aastal, siis odavnes maagaas majapidamiste jaoks jaanuaris 8%. Nafta varasema hinnatõusu järelmõju kandub soojusenergia hindadesse üle kuni üheksa kuu pikkuse viitajaga. Kokkuvõttes kallineb soojusenergia teisel poolaastal vähem, kui me varem eeldasime.

Alusinflatsioon

Alusinflatsioon jäi esimeses kvartalis veel alla poole 2% taset, kuigi komponentide löikes on areng muutunud ebasoodsamaks. Teenuste inflatsioon kiirenes aprillis 3,4%ni, kuid üksikuid suure mõjuulatusega teenusegruppe on raske esile tuua. Peamine põhjus on energiahindade ja palkade kasv. Lisaks on eurole ülemineku järel olnud teenindustevõtetele lihtsam hindu tõsta. Korteriuuri tõus on seotud kinnisvaraturu väljumisega madalseisust.

Tööstuskaupade hinnatrendides ei ole praegu näha suuri erinevusi tavapärasest sesoonsusest. Viimastel kuudel on olnud erandiks autohindade tõus, mida võivad muu hulgas põhjustada nii suurenenud nõudlus, tootmisraskused Jaapanis kui ka tollimaksude peatne tõus kolmandiku võrra SRÜ riikides. Riskiks on metallide, puuvilla ja kiudainete järsk kallinemine maailmaturul 2010. aasta neljandas kvartalis ja 2011. aasta alguses. Need mõjurid ei ole impordihindades veel täiel määral avaldunud. Tööstuskaupade inflatsioon Eestis ei saa konkurentsi tõttu euroala keskmisest siiski väga palju erineda.

Joonis 16. Inflatsioon

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Alusinflatsioon kiireneb prognoosiperioodil järkjärgult koos üldise majandusaktiivsuse suurenemisega, ulatudes 2013. aastal 2,8%ni (vt joonis 16).

Valitsussektor

Valitsus ei kavanda vaadeldavaks perioodiks eelarvepoliitikas suuri muutusi. Aastatel 2011-2012 mõjutavad eelarve tasakaalu veel suuresti majanduslanguse ajal eelarve tasakaalu parandamiseks tehtud otsused ning õhusaastekvootidega kauplemisega seonduv. Ühekordsed ja ajutised tegurid mõjutavad oluliselt nii koondelarve tulude kui ka tulude poolt. Kulude ja tulude taset kujundavad ka märkimisväärsed laekumised Euroopa Liidu eelarvest.

Valitsussektori tulud

Kuigi Eesti majandus pöördus tõusule juba 2009. aasta neljandas kvartalis, ei ole see kaasa toonud eelarvetulude kiiret kasvu. Esiteks seetõttu, et majanduskasvu taastumine on tuginev esmajoones ekspordile ning võtab aega, enne kui eksporditulude toel hakkavad kasvama

ka maksurikkamad sisenõudluse komponendid. Teiseks on alates käesolevast aastast vähenenud languse ajal ajutiselt suurenenud vara müügist ja dividendide väljavõtmisest saadud tulud. Prognoosis on eeldatud praeguste maksumäärade säilimist (erandiks on 2012. ja 2013. aasta alguses 10% tõusev tubakaaktsiis) ning kriisi ajal rakendatud ühekordsete ja ajutiste meetmete lõppemist. Kavakohaselt taastab valitsus oma-poolsed maksed kogumispensioni teise sambahasse. Tehniliselt tähendab see maksukoormuse langust. Maksutulude ja SKP suhe alaneb SKP maksurikkuse vähenemise tõttu 2010. aasta tasemelt ligikaudu 1,5 protsendipunkti võrra ja jõuab 2013. aastaks 32%ni SKPst.

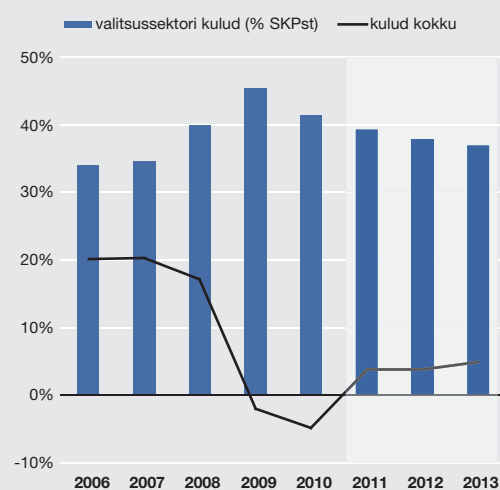
Valitsussektori kulud

Vastavalt riigi eelarvestrateegiale on valitsuse eesmärk taastada riigieelarve ülejääk 2013. aastaks. Selle saavutamiseks on vaja, et valitsus kasutaks suurenevaid maksutuluseid eeskätt eelarvepositsiooni parandamiseks. Lisaks on prognoosis eeldatud, et järgmisest aastast hakatakse kooskõlas indeksiga taas tõstma vanaduspensionid, mis toob kaasa sotsiaalsiirete mõõduka kasvu. Seda tasakaalustab osaliselt töötute arvu vähenemisega seotud sotsiaalkulutuste alenemine. Kulude suurendamine maksutulude kasvust aeglasemalt on mõistlik poliitika mitte ainult majanduslangusest taastumise ajal, vaid ka pike-mas ettevaates (vt joonis 17).

Eelarve tasakaal ja võlg

Prognoosiperioodil mõjutab riigieelarve nominaalset tasakaalu oluliselt CO2 saastekvootide müügist saadav tulu ning nende arvel tehtav kulu. Heitmekvootide müügi tulu parandab 2010. ja 2011. aasta tasakaalu vastavalt 1,1 ja 0,4 protsendipunkti võrra SKP suhtes, aga nende arvel tehtav kulu suurendab 2012. aasta puudujääki 1,3 protsendipunkti võrra. 2013. aastal, mil saastekvootide ja teiste lühiajaliste tegurite mõju on taandunud, jõuab valitsussektori koondeelarve väikesesse ülejääki.

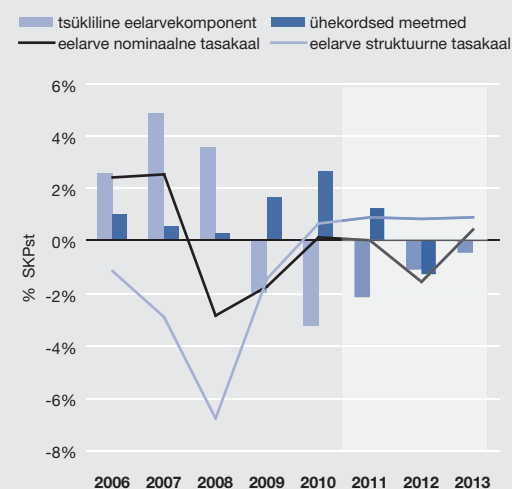
Joonis 17. Valitsussektori eelarve kulude kasv*

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

*Saastekvoodi kaubanduse tulude ja kuludeta.

Joonis 18. Eelarvepositsiooni muutus

Allikad: statistikaamet, Eesti Pank

Struktuurne eelarvetasakaal, s.o äriotsuse mõjust ning erakorralistest tuludest ja kuludest puhas-
tatud eelarvepositsiooni näitaja, on kogu prog-
noosiperioodi jooksul ülejäägis ning praktiliselt ei
muutu. See tähendab, et valitsus ei teosta suva-
kohast eelarvepoliitikat ning nominaalne eelar-
vetasakaal paraneb tänu majanduse tsüklilise
positsiooni paranemisele (vt joonis 18).

Valitsussektori võlakooormus vähenes 2010. aasta
lõpuks 6,6%le SKPst. Võrreldes 2009. aasta
lõpuga nominaalne võlg peaaegu ei muutunud
(kahanes 40 mln euro võrra 950 mln euroni), osa-
kaalu vähenemine tuli ennekõike SKP kasvust.
Prognoosi järgi jääb valitsussektori võlakooormus
ka kogu prognoosiperioodi jooksul 6–7% tase-
mele SKPst. Kuna prognoosi kohaselt on järg-
nevatel aastatel puudujäägis eelarvega keskva-
litsus ja kohalikud omavalitsused, siis täiendavat
laenamist on eeldatud vaid nende puhul, samal
ajal kui ülejäägis eelarvega sotsiaalkindlustus-
fondid suurendavad oma reserve.

Pangandussektor ja majanduse rahastamine

Laenupakkumine

Euroala võlakriis on seni puudutanud üksikuid
riike ning probleemid pole üle Euroopa levinud.
Rootsis ei ole regulaatorite võetud meetmed
kinnisvarasektori jahutamiseks seni tagasilööke
reaalmajanduses kaasa toonud. Eestis tegutse-
vate pankade emapangagruppide rahastamis-
tingimused on võrreldavad poole aasta taguse
ajaga. Kuigi teiste Euroopa pankadega võrreldes
on Rootsi pankade kapitaliseeritus üldiselt suu-
rem, on nad suhteliselt väiksema hoiuste osa-
kaalu tõttu turu arengu ja valitsevate hoiakute
suhtes siiski väga tundlikud. Selles kontekstis
tuleb arvestada Rootsi kinnisvarahindadega
seotud riskiga, mis realiseerumise korral võib
avaldata emapankade rahastamise kaudu suurt
negatiivset mõju kogu Eesti finantssüsteemile.¹¹

Pankade olukord Eestis on paranemas. Kuigi
halbade laenude maht on aeglase lahendusprot-
sessi tõttu jätkuvalt suur, on lähiaastatel oodata
maksetähtaega ületavate laenude vähenemist
portfellis. Kahanevate laenuprovisjonide ja alane-
nud ressursihinna tõttu teenib pangandussektor
taas kasumit. Kapitaliseeritus on tugev ning vaba
raha laenu andmiseks on kohalikul turul piisavalt.
Laenuturu analüüs¹² näitab, et kuigi eelisseisus
on suurettevõtted, on pangad valmis riske võtma
ja rahastama majanduse jätkusuutlikuks kasvuks
vajalikke projekte.

Majapidamistele antud laenude intressimargi-
naalid, mis üleilmse languse ajal järsult kerkisid,
olid 2011. aasta esimese kvartali lõpuks alane-
nud. Tegevuskeskkonna jätkuval paranemisel
võib oodata üldist laenuintressimarginaalide ala-
nemist nii majapidamiste kui ka ettevõtete lae-
nude puhul.

Arvestades praeguse kapitalipuhvri taset ja kapi-
taliseerituse paranemise väljavaadet, ei avalda
kavandatud Basel III kapitaliregulatsiooni kar-
mistamine lähiaastail kodumaiste pankade ja
siin tegutsevate välispankade tütarpankade lae-
nuandmisvõimele otseselt suurt mõju. Samas
võivad Euroopa pankadele kehtestatavad kõrge-
mad kapitalinõuded mõjutada pankade rahasta-
miskeskonda laiemalt ning avaldada emapan-
kade kaudu mõju ka siinsetele laenuitingimustele.

Laenuõudlus

Uues majandustsüklis on ettevõtete investee-
ringute struktuur teistsugune: vähem investee-
ritakse kinnisvarasse, rohkem masinatesse ja
seadmetesse. Kuna sellised investeeringud on
väiksemad, vajavad need väiksemat laenures-
surssi ning seetõttu mõjutab krediit uut tõu-
sutsüklit vähem. 2011. aasta alguses madalana
püsinud laenuõudluses on aasta teises pooles
oodata mõningast kasvu, kui ettevõtted vaja-
vad plaanitavate investeeringute rahastamiseks

¹¹ Vt Finantsstabiilsuse Ülevaade nr 1/2011.

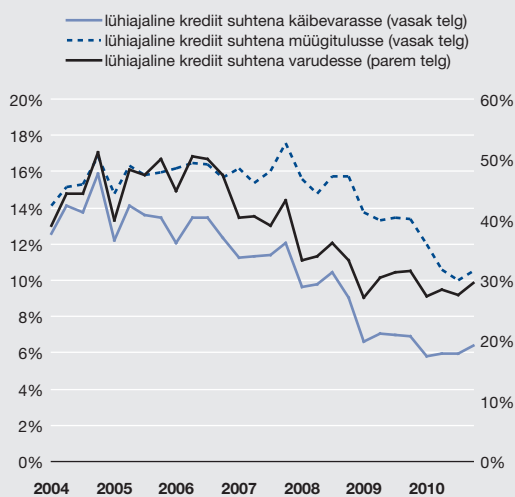
¹² Vt Majanduse Rahastamise Ülevaade nr 1/2011 (ilmumas).

lisavahendeid. Kuigi kasvavate investeeringute tõttu on oodata ka laenuõudluse kasvu, võib ettevõtete laenuvõtmise soovi tagasi hoida mitu tegurit. Investeeringute sektoraalsest struktuurist tulenevalt, kus tooni annavad eelkõige töösusettevõtted, on ka rahastamisallikate struktuur teistsugune – investeeringuid rahastatakse varasemate perioodidega võrreldes tõenäoliselt märksa enam muudest allikatest, nagu omavahendid ja välislaenamine. Lisaks võib reaalsektori jätkuvalt suur võlakoormus piirata ettevõtete soovi uusi pikaajalisi kohustusi võtta.

2010. aastal jätkasid ettevõtted laenude tagasimaksmist ja omakapitali suurendamist, vähendades sõltuvust välistest finantseerimisallikatest. Ettevõtete laenude maht alanes aastaga üle 0,4 miljardi euro võrra, samal ajal kui omakapital suurenes koguni 2,7 miljardi euro võrra. Ettevõtetele väljastati uusi laene ja liisinguid 2011. aasta esimeses kvartalis 10% rohkem kui aasta varem. Ennekõike kasvas kiiremini lühiajaliste laenude maht. Ka lähikvartalite laenukäive kasvab peamiselt lühiajalise finantseerimise toel, mida läheb praeguses paranevas majanduskeskkonnas aina rohkem vaja, kuna ettevõtete tegevusmaht suureneb. Lühiajalise krediidi kasutamine ettevõtete tegevuse finantseerimiseks oli eelmise aasta lõpus läbi aegade madalaimal tasemel, mistõttu on taastuva ja kasvava tegevusmahu tõttu oodata selle finantseerimisallika aktiivsemat kasutamist (vt joonis 19).

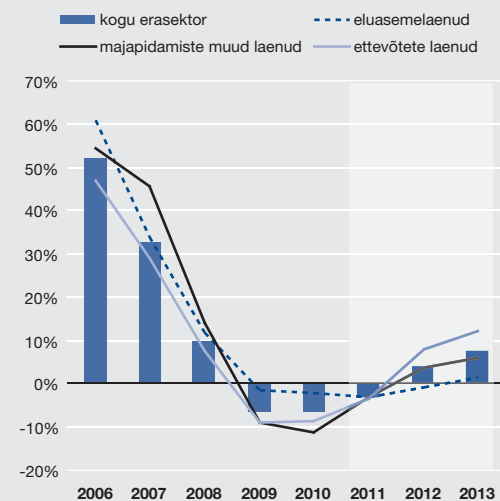
Positiivne tööturuareng tõstab majapidamiste kindlustunnet ja sissetulekuid, mis suurendab tasapisi nende valmisolekut uusi laenukohustusi võtta. Kinnisvara taskukohasus püsib hea, mis soodustab nõudluse suurenemist; kasvav nõudlus motiveerib omakorda arendajaid uusi eluasemeid rajama. Eluasemelaenu turu on taastunud oodatust tagasihoidlikumalt – eluaseme-laene väljastati esimeses kvartalis aastatagusest vaid 4% rohkem. 2011. aasta teises pooles võib aga oodata majapidamiste laenuvõtmise suurenemist. Pikemas perspektiivis toetab eluase-

Joonis 19. Lühiajalise rahastamise kasutamine äritegevuse finantseerimiseks

Allikad: Eesti Pank, statistikaamet

Joonis 20. Laenujäägi kasv

Allikas: Eesti Pank

melaenude mahu kasvu laenuga rahastamise osakaal kinnisvara soetamisel, mis on praegu erakordselt madal, kuid mis pikemas plaanis tõenäoliselt kasvab. Paremas majanduskeskkonnas suurendavad majapidamised ka tarbimist, kuid rahastavad seda eelkõige jooksvatest tuludest ja kogutud säästudest. Värske kriisikogemuse tõttu püsivad majapidamised finantskäitumises jätkuvalt ettevaatlikud, mis väljendub selles, et eratarbimist finantseeritakse laenuga vähem kui eelmises majandustsükli.

2011. aastal on kasvavale laenukäiblele vaatamata oodata nii ettevõtete kui ka eraisikute laenuportfellide kahanemist. 2012. aastal võib aga eeldada, et pärast nelja aastat kahanemist hakkab laenuportfell taas suurenema (vt joonis 20).

PROGNOOSI OHUD

Tootlikkuse kasv ja tööjõukulude alanemine on sisemaist hinnasurvet seni ohjeldanud ning aidanud säilitada madalat alusinflatsiooni. Seda on toetanud märkimisväärne hulk kasutuseta seisvaid tootmisvahendeid ja suur tööpuudus. Samas jääb sisemaise hinnatõusurve tugevnemine eelseisvatel perioodidel oluliseks riskiteguriks.

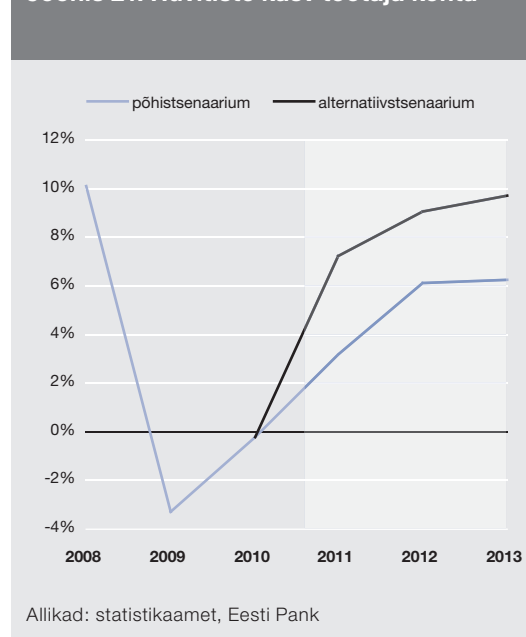
Alternatiivstsenariumis vaadeldakse olukorda, kui majanduse potentsiaalne tootmisvõimsus on madalam kui põhistsenaariumis. See tähendab, et majandus tegutseb juba praegu tasemel, mis pole pikaajaliselt jätkusuutlik, ning tootmissisendite nappus tekitab täiendavat hinna- ja palgasurvet. Sellise stsenaariumi asetleidmise üha suuremale tõenäosusele viitavad nii kiirenenud hinnatõus kui ka järjest aktuaalsemaks muutuv palgatõusurve ajal, mil tööpuudus on endiselt üsna kõrge.

Põhistsenaariumist madalam potentsiaalne toodangutase võib tuleneda erinevatest asjaoludest. Esiteks võime olla üle hinnanud minevikupotentsiaali, mis tähendab, et buumiaegne kiire majan-

duskasv viis tootmismahu jätkusuutlikust tasemest veel kaugemale, kui oleme seni arvanud. Teiseks selgituseks võib olla languse ajal tekkinud kahjude ulatuslikum mõju tootmisvõimsusele kui põhistsenaariumis. See tähendab, et kriisi ajal töötuks jäänud on kaotanud oma oskused või on nende oskusteave olnud eelmise töökohta spetsiifiline, kuid languse järel loodavatel töökohtadel oodatakse teistsuguseid oskuseid. Samuti viitab kasvanud välismaal töötamine potentsiaali võimalikule langusele – välismaal töötajad Eestis lisandväärtust ei loo. Parimas tööeas tööjõu vähenemine ning töötute sobimatus uutele töökohtadele tähendab, et tööandjatel on võimalik valida töötajaid väiksema hulga kandidaatide seast kui põhistsenaariumi korral ning on üsna tõenäoline, et tööandjail ei õnnestugi sobivat töötajat leida. See tähendab, et tööturul paremat positsiooni omavad inimesed võivad asuda suuremaid palgasoove esitama.

Töötute oskuste väiksem kattuvus loodavatel töökohtadel nõutavaga ei tähenda muidugi, et uusi töötajaid ei palgata või et töötus ei lange.

Joonis 21. Hüvitiste kasv töötaja kohta

Ettevõtjad soovivad siiski tootmist laiendada ja uusi töötajaid palgatakse nii kaua, kui see on kasumlik, küll aga tähendab kesiste oskustega tööjõu palkamine tootlikkuse ja piirkasumlikkuse langust. Tööjõu madalama tootlikkuse puhul tuleb sama töö äratgemiseks palgata enam töötajaid, mis viib põhistsenaariumiga võrreldes hõive kiirema kasvuni, tekitades samal ajal tööjõupuuduse.

Töötajate oskuste ja tööandjate vajaduste vahel valitseb mittevastavuse probleem ja tööjõuresursi riigist lahkumise oht on samuti olemas. Palgalangus on juba praegu enamikul tegevusaladel lõppenud ning paljudes eraettevõtetes on hakanud tõusma nii põhipalk kui ka tulemustasu. Tööjõupuuduse ja struktuurse mitesobivuse koosmõjul tugevneb palga tõstmise surve veelgi. See toob lühiajaliselt kaasa majanduskasvu ja sisenõudluse kasvu kiirenemise, eeskätt eratarbimise kiirema taastumise. Kui aga palgakasv ületab taas tööjõu tootlikkuse kasvu, kallineb palgasurve tõttu tootmine, kiireneb inflatsioon ning väheneb ekspordi konkurentsivõime (vt joonis 21).

KUIDAS EESTI TOIDUAINETURG TURUOSALISI TEENIB?

Martin Lindpere, Orsolya Soosaar (Eesti Pank)
 Kristjan Pungas (rahandusministeerium)
 Mario Lambing (majandus- ja kommunikatsiooniministeerium)

SISSEJUHATAV KOKKUVÕTE

Toiduainete hinnatõus on alati märkimisväärselt panustanud Eesti inflatsiooni. Inflatsiooni kiirenemise taga 2010. aastal on taas kord toiduained. Eelmise aasta detsembriks olid tarbijahinnad tõusnud 5,7% aastatagusega võrreldes, millest 3,3% annavad toiduained koos alkoholi ja tubakaga, 1,7% saab kanda energia arvele ning 0,5% tuleb alusinflatsiooni komponentidest.

Toiduainete seekordsele hinnatõusule on arusaadavalt kaasa aidanud toidutoorme kallinemine maailmaturul, nagu ka eelmise hinnatõusu ajal aastatel 2006–2008. Praeguseks on paljude toidukaupade hinnad tõusnud võrreldavas ulatuses tookordsega või jõudnud taseme poolest isegi kõrgemale. Seegi kord on peamised inflatsiooni panustajad piima- ja teraviljatooted, lisaks ka köögiviljad. Viimane kaubagrupp on käesolevast analüüsist siiski välja jäetud, sest selle hind on muutunud väga sarnaselt teiste riikidega. Eri-nevalt eelmisest hinnatõusust ei ole lihatooted (seni) hinnatõusu panustanud.

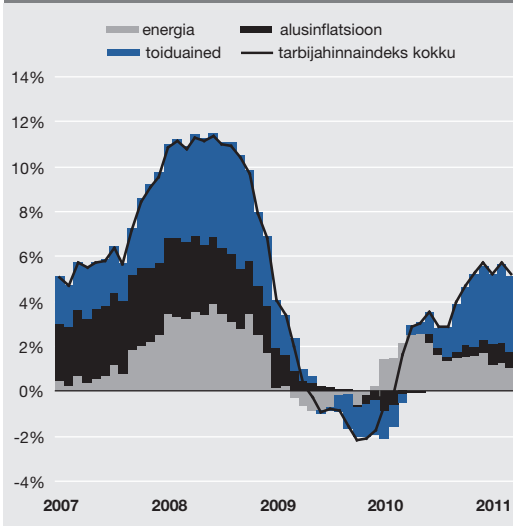
Eesti toiduainete hinnataseme muutuse graafilise võrdluse Euroopa Liidu teiste riikidega leiab lisast 1. Mitme kaubagrupi hinnatase (näiteks piima-, teravilja- ja lihatooted) on alates 2006. aastast märksa enam kõikunud kui enamikus Euroopa Liidu riikides, viidates võimalikule muutusele toiduainete hinnakujunduses. Miks võib praegune inflatsioon olla probleemne?

1. Eesti praegune inflatsioon on tasakaalulisest inflatsioonist kõrgem. Tasakaaluline inflatsioon, arvestades Eesti hinnataset, majanduse neutraalset tsüklilist positsiooni¹ ning stabiilset vahetuskurssi, võiks olla suurusjärgus kuni 2% üle euroala keskmise.²

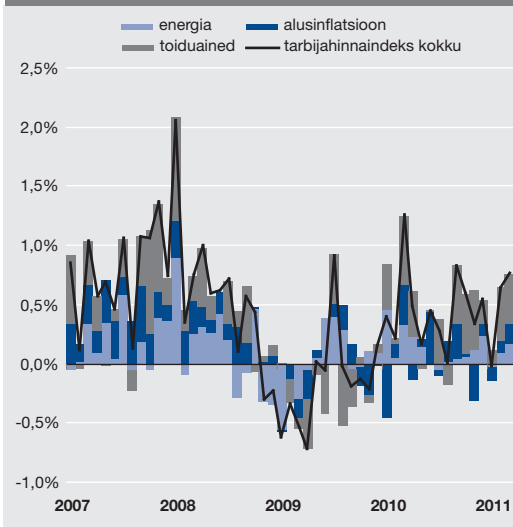
¹ SKP lõhe ja fiskaalimpulss ei panusta inflatsiooni.

² Aastatel 1996–2009 oli Eesti keskmine inflatsioonierinevus euroalaga 0,5–0,8% iga 10% hinnataseme erinevuse kohta. Seega, kui Eesti hinnatase oli 50% euroala keskmisest, siis oli Eesti tasakaaluline inflatsioon 2,5–4% kõrgem euroala inflatsioonist.

Joonis 1. Tarbijahinnaindeksi (THI) panus inflatsiooni aastas

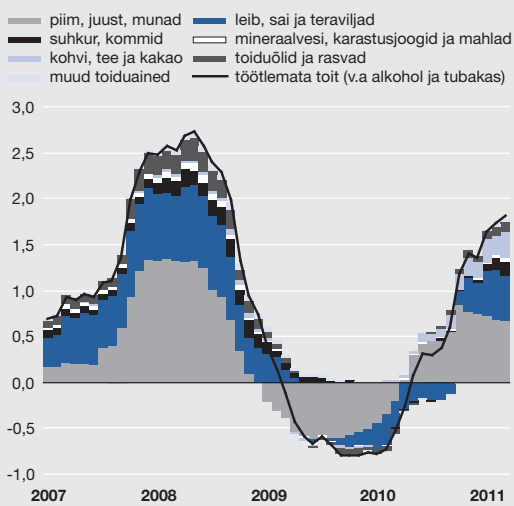

Joonis 2. Tarbijahinnaindeksi (THI) panus inflatsiooni kuus

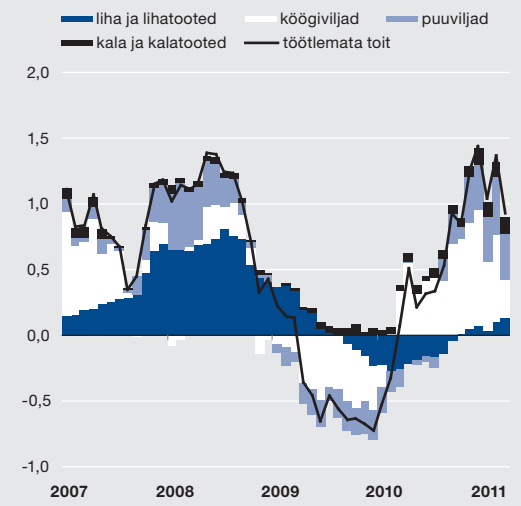

Allikas: "Inflation Differentials Between Eastern and Western Europe: Should the Maastricht Inflation Criterion Be Adapted?", M. Lindpere, mimeo.

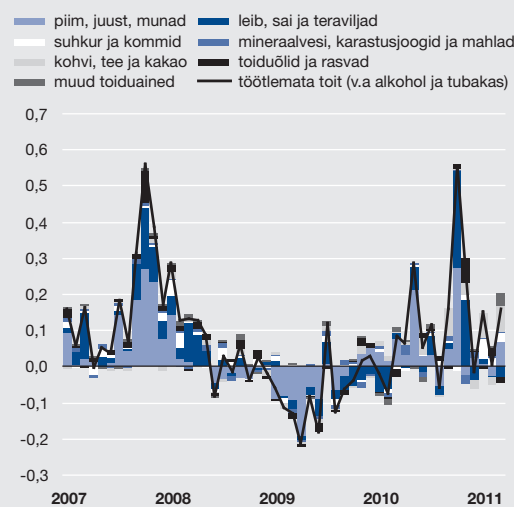
Joonis 3. Töödeldud toidu panus THI inflatsiooni aastas

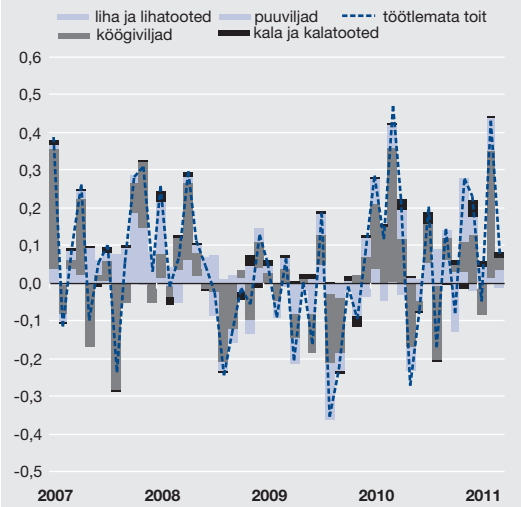
Joonis 5. Töötlemata toidu panus THI inflatsiooni aastas

Joonis 4. Töödeldud toidu panus THI inflatsiooni kuus

Joonis 6. Töötlemata toidu panus THI inflatsiooni kuus

2010. aastal oli sisemajanduse koguprodukti (SKP) lõhe seevastu tugevalt negatiivne (ka suhteline SKP lõhe võrreldes euroalaga), mistõttu peaks selle arvutuse kohaselt Eesti inflatsiooni erinevus euroalaga olema praegu isegi väiksem. Detsembris oli Eesti inflatsioon ühtlustatud tarbijahinnaindeksi (ÜTHI) kohaselt 5,4% võrreldes 2,2%ga euroalal. Tasakaalulisest kõrgema inflatsiooniga võib kaasneda pillav või koguni vale ressursside paigutus majanduses. Praegu on märgid selle kohta siiski väga piiratud.

2. Kõrgem inflatsioon pärsib Eesti majanduse taastumist sügavast langusest. Väga kitsapõhjaline (ennekõike toiduained) ja jõuline hinnatõus jagab raha majanduses ümber. Väikese arvu turuosaliste sissetulek kasvab, kuid valdava osa majapidamiste ostujõud väheneb. Tõenäoliselt on hinnatõusust võitjate reaalkulutuste tõus väiksem ostujõus kaotajate reaalkulutuste kokkutõmbumisest, mistõttu majanduskasv kokkuvõttes kannatab.
3. Eelmise aasta jooksul sai Eesti Euroopa Liidu üheks kõrgema inflatsiooniga riigiks, olles eelnevalt olnud madalama inflatsiooniga riikide hulgas. Sellega võib kasvada mainerisk, eriti euro kasutuselevõtu valguses. Kiirem hinnatõus pikema aja jooksul vähendab majanduse konkurentsivõimekust.
4. Toiduainete jaehinnad on viimaste aastate jooksul näidanud paljude teiste riikidega võrdluses oluliselt suuremat ebastabiilsust. Hindade heitlikkus võib pärssida investeringute tegemist, alandades toiduainete pakkumise reageeringut hinnatõusule.

Projekti eesmärk on analüüsida toiduainete hinnatõusu kiirenemise põhjuseid 2010. aastal, vaadates tagasi ka eelmisele buumile. Toidu hinna kujunemist on analüüsitud kolmest erinevast vaatenurgast ning valitud kaubagruppide jaoks on arvatud ka marginaalid.

1. Hinnatakse toorme hindade ülekandumise kiirust ja ulatust Eesti tootja- ning tarbijahinnadesse.
2. Hinnatakse toiduainete ekspordi mõju toiduainete hindadele.
3. Hinnatakse konkurentsi tihedust toiduainete pakkumisahelas ja selle võimalikku mõju hindadele.

Alljärgnevalt on esitatud analüüsi eri osade peamised tähelepanekud ja mõned järeldused.

1. Toidukaupade omahinna kujunemisel mängib peamist rolli tooraine. Viimaste aastate maksumuudatuste panus omahinna muutusse on selle kõrval vähetähtis. Sama võib öelda ka pakkumisahela energiasendi kohta, kuigi elektrituru avanemine 2010. aastal tõi kaasa hinnatõusu. Ka tööjõukulude panus toidu hinnatõusu jääb tagasihoidlikuks, ulatudes keskmiselt paari protsendini kiirema palgakasvu aastatel.
2. Muutus töötajate ja kaupmeeste juurdehindlustes on muutnud Eesti inflatsiooni kõikumamiseks, nõrgendades või võimendades toiduainete omahinna muutuse ülekandumist tarbijahinda. See tegur võis panustada osa kaupade hinnamuutusse periooditi isegi märkimisväärselt enam kui toore. Valitud toidukaupade marginaalidele tuginedes saab rääkida kauplemispraktika muutusest 2007. aastal, kui töötajate ja kaupmeeste juurdehindlused valdavalt tõusid. Selle toel teeniti ka rekordkasumid. 2008. aastal alanud ja ülemöödunud aastal jätkunud toidutoorme odavnemine ei kandunud täies ulatuses üle tarbijahinda. 2009. aastal toimusid erisuunalised muudatused juurdehindluses. Osa kaupade puhul jätkasid töötajate ja kaupmeeste juurdehindlused üheskoos veel kasvu, kuid sealjuures esines kaupmeeste juurdehindluse tõusu töötajate arvelt. 2010. aastal oli toiduainete hinnatõusu pea-

- põhjus tooraine kallinemisega kaasnenud omahinna tõus, osal kaupadel mõnevõrra ka juurdehindluse suurenemine.
3. Järeldused kaubagruppide lõikes
 - a. Piimatooted. Suur kõikumine iseloomustab piimatoodete tarbijahinda, mis on piima kokkuostuhinnast enam tõusnud. Selline asjaolu on Euroopa Liidu riikide hulgas võrdlemisi erandlik. Vt jooniseid lisas 2.
 - I. Vektor-autoregressiivsetele mudelitele (*vector autoregressive models* – VAR) ehk VAR-analüüsile tuginedes reageerivad piimatoodete tootja- ja tarbijahinnad toorme üheprotsendisele hinnašokile tõusuga enam kui 1% võrra. Aasta möödudes on piimatoodete hind 1,6–2% võrra kõrgem, kuigi toorpiim moodustab piimatoodete jaehinnast keskmiselt üksnes kolmandiku. Toorme üleilmse hinna (piimapulber) ülekandumine tootja- ja tarbijahindadesse võtab aega pool aastat või enamgi, seevastu kohaliku toorpiima kokkuostuhinna tõus jõuab tootja- ja tarbijahindadesse kiiresti, 1–2 kuuga. See näitab, et konkurentsijõud ei suuda hinnatõusu edasikandumist kuigi kaua takistada.
 - II. Eesti toorpiima kokkuostuhind oli eelmise aasta lõpus üks kõrgemaid EU27 Kesk- ja Ida-Euroopa riikide hulgas, kuigi veel 2010. aasta alguses oli see nende riikide keskmisel tasemel. Vt jooniseid lisas 3. Seevastu Lääne-Euroopa riikide hulgas on meie piima kokkuostuhind üks madalmaid, olles ligikaudu samal tasemel piima kokkuostuhinnaga Suurbritannias, Hispaanias ja Portugalis. Alates 2008. aastast on Eesti ja EL25 piima kokkuostuhinna keskmine erinevus vähenenud, olles 2008.–2009. aastal üle 5 euro 100 liitri kohta, kuid on nüüdseks langenud alla 3 euro.
 - III. Piimatoorme ja paljude piimatoodete jae-hinna suhe on praegu madalam võrreldes buumieelse ajaga.
 - IV. Viimase aja hinnatõusud ei ole täies ulatuses kulukomponentide kasvuga põhjendatud. Põhjus on välisnõudluse suurenemine, sest joogipiima müügiga Venemaale on olnud võimalik teenida märksa enam kui Euroopa Liitu või Eesti siseturule müües, mistõttu on eksport märkimisväärselt suurenunud. See on aidanud eelkõige töötajatel juurdehindlust suurendada ja tegu on 2009.–2010. aasta ajaloolisest keskmisest madalamaks alanenud juurdehindluse taastumisega. 2010. aasta oktoobriks tõusis töötaja juurdehindlus mitme toote puhul tõenäoliselt üle ajaloolise keskmise. Piimatoodete hinnakujunduse paremaks mõistmiseks tuleks põhjalikumalt uurida ettevõtete strateegilist käitumist pakkumisahela eri osades, eriti alates 2007. aastast.
 - b. Lihatoodete tarbijahinnad on järginud tootmiskulude muutumist märksa paremini kui piimatoodete hinnad.
 - I. Lihatoodete tarbijahindade lahknevus toorme hinnaga põhjendatud tõusust ei kujunenud aastatel 2006–2008 nii märkimisväärselt kui piimatoodetel. VAR-analüüsi kohaselt on liha kokkuostuhinna tõus 1% võrra toonud aastail 2002–2010 lihatoodete tootja- ja tarbijahindade tõusu keskmiselt üksnes 0,3–0,5% ulatuses.
 - c. Ka pagaritooted on järginud tootmiskulude muutumist paremini kui piimatooted, ent aastatel 2007–2008 tõusid juurdehindlused tuntavalt. 2010. aasta hinnatõusu saab kanda suuresti toorme hindade tõusu arvele.
 - I. VAR-analüüsi kohaselt järgivad pagaritoodete tarbijahinnad toorme hinnamuutust 3–7-kuulise viitajaga. Toorme kallinemine 1% võrra toob kaasa pagaritoodete ligi 1% kallinemise.
 - II. Toorme ja jae-hinna suhe on praeguseks tõusnud ligikaudu 2006. aasta tasemele.
 - III. Saia ja leivatoodete ekspordihind on statistiliselt oluline nende toodete jae-hinnas,

ekspordikogused aga mitte. Selle põhjus võib olla asjaolu, et teravilja ekspordimaht on ühekordsete suurte tehingute tõttu küllaltki muutuv.

- d. Erinevusi kaubagruppides toorme hinna muutuse mõju ülekandumisel tarbijahindadesse võib seletada importkaupade osatähtsusega ostukorvis. Mida enam tegevusharu on turvavarjus välismaise konkurentsi eest, seda suuremat rolli mängivad hinnatõusus kodumaised tegurid. Nii näiteks on lihatooted ja nende tootmine rohkem välismaisele konkurentstile avatud kui piimatooted. Vt jooniseid lisas 4. Hinnamoonutuste tõenäosust soodustab see, kui importkaupade osatähtsus on väike ning turg on oligopolistliku konkurentsiiga. Vägagi tõenäoline on, et importkaupade osatähtsuse suurenemisega muutuks Eesti toiduainete inflatsioon stabiilsemaks.
- e. Töö autorite arvates peaks inflatsiooni pideval seirel hinnalisandit jälgima senisest märksa enam kaubagruppide või isegi kaupadepõhiselt.

Vabal ja tiheda konkurentsi turul võidab tarbija nähtusest, mida mänguteoorias tuntakse „esmategutseja kahju”³ nime all. See tähendab esimesena hinda tõstvale ettevõttele turuosa kaotust (selleks peab eri ettevõtete sama tüüpi kaupu olema lihtne omavahel asendada, mis toiduainete puhul kindlasti kehtib). Teised seevastu võidavad turuosa ja katavad sama hinnataseme korral enam püsikulusid. Mida väiksemad on pakujate võimalused hinnatõusu koordineerida, seda suurem on tarbija võit. Hinnakokkulepped seevastu minimeerivad esmategutseja kahju ja turg teenib seetõttu vähem tarbija huvisid. Näiteks tekib küsimus, kuidas sai leiva hind 2005. aasta novembris teha ühe kuu jooksul märkimisväärse hüppe (8,8%), kuigi toorme hind ei muutunud ja sama tootmistehnoloogiat kasutava saia hinnaga ei juhtunud midagi.

Eesti turg on väike ja sellest tulenevalt on ka kaubanduses turukontsentratsioon suur. Kaubanduses on viimase 20 aasta jooksul toimunud oluline koondumine nagu ka töötlemises. Eesti toiduainete sektoris on ettevõtteid riigi suurusarvestades isegi paar korda vähem kui Euroopa Liidus keskmiselt, millega Eesti sarnaneb pigem Põhja-Euroopa mudeliga. Väikest turgu iseloomustavad ühelt poolt mastaabisäästu saavutamise raskused, kuid teisest küljest turu koondumisest tuleb võiv konkurentsitiheduse kadu.

Konkurentsitiheduse uuringus ei ole Eesti toiduainete tegevusharu teiste tegevusharude taustal silma paistnud. Konkurentsitiheduse uuring on tehtud ajal, mil Eestis toimus hoogne supermarketistumine ja turuosade ümberjagamine. Käesoleva projekti piires vaadeldakse arengut eelkõige alates 2006. aastast. Suuresti makro- ja tööstusharu keskmistele näitajatele tuginedes toiduainete pakkumisahelas süsteemset konkurentsi probleemi ei paljastu. See hinnang ei välista siiski probleemide olemasolu. Konkurentsiolukorra täpsemaks analüüsiks on vaja rohkem mikrotasandi andmeid, mida ei ole avalikkuse jaoks saadaval.

Võrdlemisi pikaajaliselt püsivad marginaali tõusud tootmisahela eri osades viitavad mitte just väga teravale konkurentstile, kuigi mõne turuosalise hinnangul on olukord vastupidine. Tugeva konkurentsi korral peaksid jaehinnad järgima väga kiiresti omahinna muutust. Seda andmed paraku ei kinnita. Välisturu äkiline avanemine võib konkurentsitihedust koduturul vähendada.

Konkurentsiolukorra põhjalikum uurimist võib vaja olla taimse ja loomse õli ning rasva tootmise valdkonnas, kus turukontsentratsioon on ülimalt kõrge (2 ettevõtet hõlmavad 99,5% kohapeal toodetud taimse ja loomse õli ning rasva turust). Nõrk konkurentikeskkond võib olla põhjus, miks rasvainete ja toiduõlide kaubagrupid on või tarbijahind Eestis silmapaistvalt tõusnud võrdluses teiste EL27 riikidega viimase viie aasta jooksul,

³ Vabatõlge mänguteooria terminile *first mover disadvantage*.

vaatamata impordi võrdlemisi suurele tähtsusele. Käesolev töö pakub mõningaid mikrotasandi tõendeid toiduainete hindade jäikusest allapoole, mistõttu ei pruugi praeguseks olla veel täielikult taandunud osa kaupade hinnamullistused, mis tekkisid kiire majanduskasvu ajal. Makrotasandil viitab mullistumise kahtlusele Eesti hinna- ja sisetulekutaseme ning selle muutuse kõrvutamine teiste riikidega. Käesolev analüüs piirdub üksnes toiduainetega, kuid järeldused võivad olla iseloomulikud ka ostukorvi teiste hüviste puhul, mille pakkumisahelat iseloomustab samuti oligopoolne turukorraldus, kodumaiste sisendite ulatuslik kasutamine ja toodangu pakkumine kodumaal. Näiteks pole majanduslanguse järel korrigeeritud kommunaalteenuste hindu. Nende asjaolude tõttu võib olla vaja Eesti inflatsiooni täiendavalt uurida.

I OSA. TOORME HIND JA SELLE INFLATSIOONI PÕHJUSED PEAMISELT 2010. AASTAL

2007.–2008. aasta majandusbuumi ajal läbisid toidu jaehinnad kogu maailmas suure kasvutsükli. Paljude artiklite hinnad on ka 2010. aasta teisel poolel oluliselt tõusnud. Hinnatõusuralli levinuim seletus on toorme hindade tõus, mille põhjustasid nii pakkumise kui ka nõudluse tegurid. Kuigi toorme hinna osa tootmiskuludest väheneb mööda tootmisahelat, moodustab põllumajandussektoris toodetud toidutoore (toorpiim, liha, teravili) toidukaupade jaehinnast siiski olulise osa. Toorme hinna kõikumine jõuab toidukaupade jaehindadesse viitajaga ja väiksemas ulatuses. Hinnašokkide ülekandumist kohe takistavad pikaajalised tarnelepingud, tootmisprotsessi pikkus ja ka ebakindlus šoki kestuse ees. Eestis ja ka teistes Balti riikides tõusis eelmise buumi ajal toidu hind Euroopa Liidu keskmisega võrreldes märksa rohkem, ning ka 2010. aasta viimases kvartalis kiirenes hinnatõus enam kui teistes riikides. Kui palju Eesti jaehindade kasvust kõnealusel ajal saab panna rahvusvaheliselt kaubeldava toorme hindade kasvu süüks, on oluline empiiriline küsimus. Toorme hindade mõju ja selle ülekandumise dünaamika hindamisel on ka oluline lisandväärtus tarbijahindade tõusu prognoosimisel.

Käesolevas töös arvutame esmalt välja hüpoteetilise tarbijahindade kasvu, kui toorme kogu hinnašokk neisse kohe üks ühele üle kanduks, ehk toorme hindade mõju „ülemise piiri”. Selleks kasutame meetodikat, mis sarnaneb konjunktuuriinstituudi (KI) 2008. aastal avaldatud uurimistöös „Toidukaupade hindade kujunemine ja marginaalide muutused väärtusahelas”⁴ kasutatuga. Kõigepealt arvutame tööstuse ja jae-kaubanduse kulude struktuuri põhjal välja, kui suur on toorme, tööjõu ja energia kulu tähtsus toodangu jaehinnas. Seejärel leiame tootmiskulude hindade ja osatähtsuste abil jaehinna sellise tõusu, mis jätkaks tootmiskulude ja jaehinna suhte muutumatuks, ning kõrvutame tulemused reaali-

sete hinnaarengutega. Erinevalt konjunktuuriinstituti vaatleme hinnaarenguid mitme aasta jooksul, sest nii saab parema ülevaate toorme hindade inflatsiooni edasikandumise ajalisest jaotusest.

Seejärel kasutame ülekandumise hindamiseks struktuurset VAR-mudelit, mille eeskujuks võtsime Euroopa Keskpanka 2010. aasta kevadel ilmunud uurimistöös kirjeldatud mudeli lineaarse versiooni.⁵ See on lihtsustatud käsitlus, sest toorme hindade ülekandumine ei pruugi olla lineaarne – suured ja kestvad hinnašokid kanduvad edasi tõenäolisemalt kui ajutised ja väiksemad. Selle põhjus võib olla näiteks menüükulu: hindade muutmine toob kaasa kulutusi, mis võivad muuta väikese ja ajutise hinnamuutusele reageerimise kahjumlikuks. Seega peaks lineaarne VAR-mudel ülehindama väikeste ja alahindama toorme suurte hinnašokkide mõju. Eesti olukorras raskendavad empiirilist analüüsi ka suhteliselt lühikesed aegread, millele lisandub oluline muudatus seoses Euroopa Liiduga ühinemisega 2004. aasta mais. Liiga lühikesed aegread mõjutavad parameetrite hinnangute usaldusväärsust ega luba hinnata liialt pikkade viitaegadega võrrandeid.

TOORME HIND

Eesti jaoks kõige relevantsemate toidutoorme indeksite väljavalimine on keeruline, sest väga paljudel maailma börsidel kaubeldakse toidutoormega ning sellel põhinevate tuletisinstrumentidega. Ühtse põllumajanduspoliitika tõttu ei jõua maailmaturu hindade kõik kõikumised Euroopa Liidu riikide toidutoorme hindadesse. Näiteks takistavad interventsioonihinnad osa toormegruppide kokkuostuhindade langemist alla kindlaks määratud taseme. Hindade täielikku ühtlustumist ja ka lühiajalise kõikumise edasikandumist aga takistavad veokulud. Mida lühem on toorme säilivusaeg, seda lokaalsem on tegelikult selle turg.

⁴ Vt http://www.agri.ee/public/juurkatalog/UURINGUD/eki_muud_uuringud/Toidukaupade_hindade_kujunemine_ja_marginaalide_muutused_vaartusahelas.pdf.

⁵ Vt <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1168.pdf>.

Eestis katavad kohalikud põllumajandustootjad suure osa toiduainetööstuse vajadustest ning töösturite jaoks on tooraine hind sisuliselt kohalik kokkuostuhind. Kokkuostuhinda võib käsitada kui vahelüli, mis järgneb hinnaahelas välismaisele toorme hinnale. Avatud majanduse tingimustes tagab arbitraaži võimalus, et need ei erineks pikema perioodi vältel ekspordi- ja impordihindadest, võttes arvesse veokulusid. Järgnevalt võrdleme piima, liha ja vilja kokkuostuhinda Eestis ning välismaist toorme hinda, mille lähendina kasutame Euroopa Komisjoni avaldatavaid Euroopa Liidu keskmisi kokkuostuhindasid. Nende eelis on põllumajanduspoliitika meetmete mõju ja lisaks hõlmavad Euroopa Liidu ülejäänud riigid enamiku Eesti ekspordi- ja imporditurust.

Toorpiim rikneb kiiresti ja sisaldab palju vett, seetõttu kaubeldakse maailma börsidel erineva rasvasisaldusega piimapulbri, juustu, või ja piimarasvast valmistatud õliga. Eesti katab oma sisemaise toorme vajaduse täielikult ja 2009. aastal eksportis 6,4% toodangust. Piimatooteid ka imporditakse vähesel määral, kaubagrupidest peamiselt juustu. Piimatoorme puhul kasutasime VAR-mudelis Euroopa Komisjoni lõssipulbri hinnaindeksit Euroopa Liidu piimatoodete hinnaindikaatorina ning alternatiivina tulemuste usaldusväärsuse suurendamiseks Eesti toorpiima kokkuostuhinda. Toorpiima kokkuostuhinnaga võrreldes kõigub lõssipulbri hind rohkem ja ajalisel plaanis olid muutused selles kuni 2009. aastani umbes kaks kvartalit ees. 2009. aastal muutus kahe näitaja seos oluliselt: viitaeg vähenes ning 2010. aasta lõpus ületas piima kokkuostuhinna tõus pulbri oma.

Lihatorme indeks on koostatud Euroopa Komisjoni avaldatud sealiha (tavaline) ja loomaliha (4 sordi baasindeksi aritmeetiline keskmine) kokkukaalumise abil, kaaludena kasutasime Eesti inimtarbimise koguseid. Paraku on kaalud olemas aastate 2002–2008 kohta, puuduolevad vaatlused on ekstrapoleeritud, kasutades lähi-

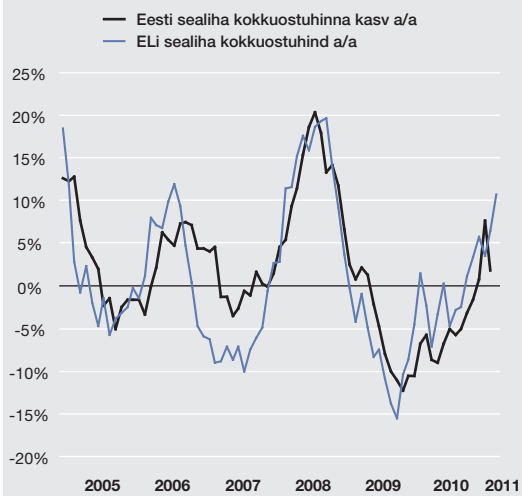
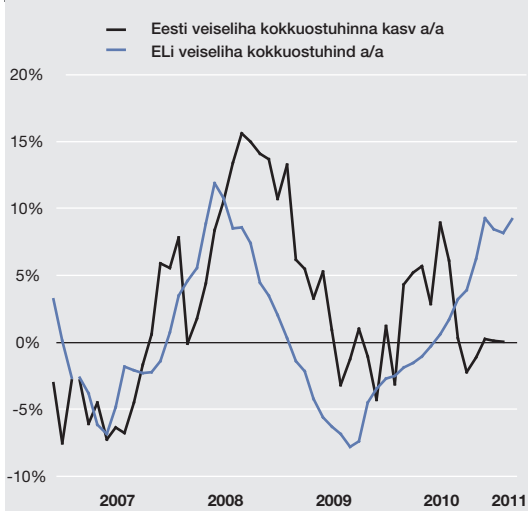
Joonis 1. Eesti toorpiima kokkuostuhinna ja Euroopa Liidu lõssipulbri hinna aastakasv

mat olemasolevat vaatlust. Alternatiivina hindasime võrrandeid ka Eesti sealiha ja veiseliha kokkuostuhindade kaalutud keskmist kasutades. Nagu joonise 2 graafikutelt näha, on sealiha kokkuostuhind käinud Euroopa Liidu keskmisega käsikäes, veiseliha puhul on seos mõnevõrra nõrgem. Piimaga võrreldes on liha säilivusaeg pikem ja seega ka kaubeldavus suurem, seega on hindade suurem sünkroonsus oodatav tulemus. Eesti on liha netoimportija, oma toodang katab turu vajadusest enamiku.

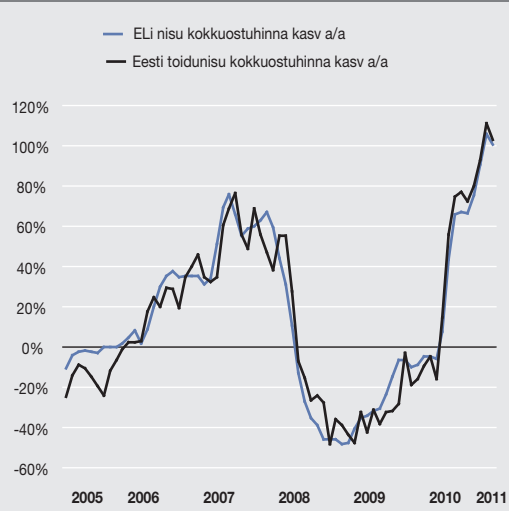
Teravilja toorme hinnaks on võetud pehmenisu, kõvanisu ja rukki hindadest Eesti inimtarbimise koguste alusel arvatud indeks. Teravilja toorme hinna kõikumist mõjutab pakkumise poolelt kliimaoludest sõltuv saagikus ning nõudluse poolelt ülemaailmse nõudluse kasv. Teravili on hästi ladustatav ja seetõttu ka kergesti kaubeldav toore, mida on näha ka Eesti ja Euroopa Liidu keskmist kokkuostuhinna kasvu kujutatavalt graafikutelt joonisel 3.

Joonis 2. Eesti ja Euroopa Liidu veise- ja sealiha hinna aastakasv

Allikad: <http://ec.europa.eu/agriculture/markets/>, statistikaamet

Joonis 3. Eesti ja Euroopa Liidu nisu- ja rukki hinna aastakasv

Allikas: <http://ec.europa.eu/agriculture/markets/>

Kokkuvõtvalt võib öelda, et liha ja vilja kohalikud kokkuostuhinnad tõusid nii 2007.–2008. aasta buumi ajal kui ka 2010. aasta teisel poolel Euroopa Liidu keskmisega samas tempos. Piima kokkuostuhinna dünaamika erines Euroopa Liidu lõssipulbri omast enam, mida seletab suuresti kaubaartikli erinevus.

TOIDUKAUPADE TOOTMISE KULUSTRUKTUUR JA TOORME HIND

Järgneva peatüki eesmärk on välja arutada, millisesse suurusjärku jääb 2005.–2010. aasta tootmissisendite muutuse mõju toiduainete omahinnale ning võrrelda seda tarbijahindade arenguga. Toorme ja muude oluliste kuluartiklite osatähtsuse leidmiseks tootegruppide lõpphinna peab seadma mitu lihtsustavat eeldust. Esi-

teks võib tarneahel sisaldada rohkem lüüsid kui tootja ja jaemüüja, näiteks võivad vahendajatena tegutseda hulгимүүјад, kuigi praktikas müüvad kohalikud suuremad tootjad oma toodangut otse kauplusekettidele. Kui hulгимүүк peaks siiski oluline etapp olema, siis alahindame tööjõu ja energia osatähtsust toote hinnas. Teiseks ei ole võimalik eristada jaekaubanduses erinevate tootegruppide müügiks tehtud kulutusi ning tuleb võtta keskmine. Vaatluse alt jäävad välja mitmed tegevuskulud, näiteks amortisatsioon ja muud kulud, seega kasumlikkuse kohta järeldusi teha ei saa. Statistikaamet ei avalda otseselt toorainekulu tööstuse majandusnäitajate statistikas, see sisaldub materjalikulus. Lisaks põhitooarainele kasutab tööstus ka muid materjale – seega materjalikulu pigem ülehindab põhitooaraine kulu.

Tabel 1. Tootmiskulude suhe jaemüügi tulusse

Liha töötlemine ja säilitamine ning lihatoodete tootmine					
	2005	2006	2007	2008	2009
Materjal, ostetud tooted ja pooltooted	70,4%	67,7%	66,1%	67,0%	66,3%
Elekter	1,4%	1,3%	1,2%	1,2%	1,5%
Kütus ja energia	1,7%	1,7%	1,8%	2,2%	1,7%
Tööjõukulu	11,1%	11,7%	13,2%	13,6%	13,9%
Piimatoodete tootmine					
	2005	2006	2007	2008	2009
Toorpiim	48,0%	46,0%	43,4%	42,6%	42,1%
Elekter	1,1%	1,0%	0,9%	0,9%	1,2%
Kütus ja energia	2,1%	1,9%	1,7%	2,1%	1,9%
Tööjõukulu	7,5%	7,6%	7,3%	7,9%	8,9%
Pagari- ja makarontoodete tootmine					
	2005	2006	2007	2008	2009
Materjal, ostetud tooted ja pooltooted	38,8%	37,8%	37,3%	36,8%	35,7%
Elekter	2,4%	2,0%	1,7%	1,5%	1,7%
Kütus ja energia	2,3%	2,1%	2,1%	2,7%	2,2%
Tööjõukulu	24,0%	23,9%	25,0%	24,4%	24,6%
Jaemüük spetsialiseerimata kauplustes (domineerivad toidukaubad ja joogid) ning toidukaupade, jookide ja tubakatoodete jaemüük spetsialiseeritud kauplustes					
	2005	2006	2007	2008	2009
Kaubad	83,6%	81,8%	81,9%	81,9%	82,7%
Elekter	0,8%	0,8%	0,7%	0,8%	1,0%
Kütus ja energia	0,4%	0,4%	0,3%	0,3%	0,3%
Tööjõukulu	6,5%	7,2%	7,8%	8,3%	7,5%

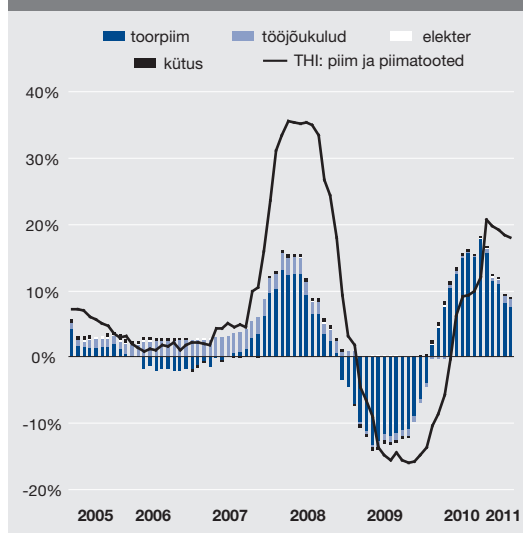
Tabelis 1 esitatud tööstuse ja jaekaubanduse kulude agregeerimisel oli eeskujuks konjunktuuriinstituudi eespool nimetatud uurimistö. Välja jäi toorme tootmise lüli, sest selle sisendite hinnamuutused sisalduvad juba toorme hinnas ning nende arvestamine kulustruktuuris viiks topeltarvestuseni. Näiteks kui toorpiima tootja energia-kulu suureneb, siis tõuseb tõenäoliselt toorpiima hind. Kulude struktuur peegeldab tootmistehnoloogiat, seepärast muutub see ajas suhteliselt vähe, nagu on näha tabelist 1.

Tooraine on piimatööstuse puhul toorpiim, liha-tööstuse puhul liha, pagaritoodete puhul teravili. Tooraine osatähtsuseks tööstuses on võetud materjalikulu osatähtsus, kuid piimatoodete puhul on seda korrigeeritud konjunktuuriinstituudi uurimistöös esitatud toorpiima osatähtsusega piimatööstuse materjalikulust 2007. aastal. Jaekaubanduse kulusid ei saa eristada toote-gruppide lõikes, seepärast on kasutatud üldist kulustruktuuri.

Toorme hindadena kasutasime statistikaameti avaldatavaid põllumajandussaaduste kokkuostuhindu, sest liha- ja viljatoodang katab enamiku kohaliku tööstuse vajadusest ning piimatoodang ületab seda.

Jooniselt 4 nähtub, et 2007.–2008. aastal saab toorme, tööjõu ja energia kulude suurenemisega põhjendada umbes poolt tarbijahindade tõusust. Teise poole pidi põhjustama muude kulude kasv (arvestades eelnevat kinnisvara hindade tõusu, võis näiteks amortisatsioon ka oluliselt panustada) ning marginaalid. Järgnenud kriisi ajal langesid tarbijahinnad samas suurusjärgus tootmiskuludega, mis tähendab, et jaehindade tase on jäänud alates buumiaegsest tõusust sisendhindadega võrreldes oluliselt kõrgemaks. Seda kinnitab ka tööstuse ja kaubanduse marginaalide analüüs, mis näitab tähelepanuväärseid muutusi iseäranis joogipiima puhul. Kaua aega oli joogipiima jaemüügi juurdehindlus madal (2004.–2005. aastal 6,5%, 2006.–2007. aastal

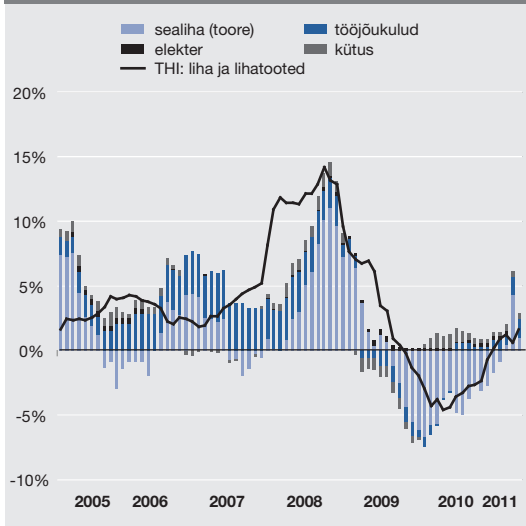
Joonis 4. Piimatoodete tarbijahinna ja tootmiskulude aastakasv

3%). 2007. aasta alguses olid need isegi negatiivsed, mis polnud pikaajaliselt jätkusuutlik olukord. Tõenäoliselt kasutasid jaekaubandusettevõtteid joogipiima hinda konkurentsivõitluses turuosa pärast. 2007. aasta lõpus hakkas aga jaehinna ja tööstusest väljamüügihinna erinevus kasvama ning aastatel 2009–2010 ulatus see keskmiselt 17%ni, mida võib pidada hinnapoliitika muutuseks. Et joogipiim moodustas 2009.–2010. aastal tervelt 20,2% piimatoodete tarbijakorvist, mõjutab kõnealune muutus oluliselt kogu piimatoodete komponendi dünaamikat. Alates 2009. aastast on piimatoodete tarbijahind mõnekuise viitajaga käitunud üsna kooskõllaliselt sisendite hinnadünaamikaga, kaasa arvatud 2010. aasta tõusutsükli jooksul.

Lihatoodete puhul ei saa kahjuks eristada sea- ja veiseliha ning muud liiki liha tarbijahindu, seepärast on jooniselt 5 kasutatud tarbijahinnaindeksi lihatoodete komponenti. Toorme hinnaks on valitud sealihaga kokkuostuhind, sest see moodustab Eesti lihatarbimisest suurima osa. 2007.–2008. aasta majandusbuumi ajal suurenes lihatoodete nõudlus ja selle najal hakkas tõusma jaehind. Liha kokkuostuhinna kasv hakkas kiire-

Joonis 5. Lihatoodete tarbijahinna ja tootmiskulude aastakasv

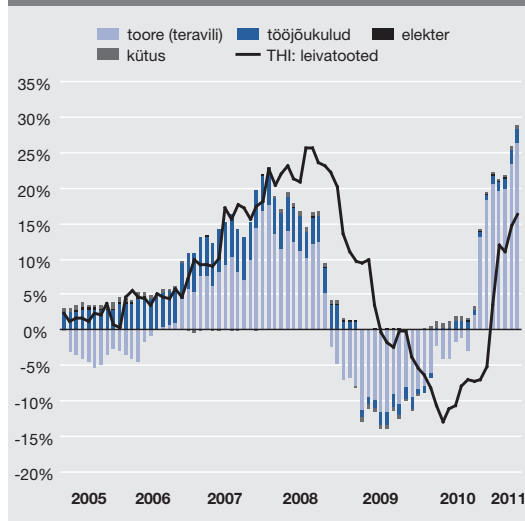

nema alles 2008. aastal, umbes kvartal hiljem. Buumile järgnenud majandussurutise ajal vähenesid toormekulud mõnevõrra enam kui lihatoodete jaehind, kuid suures plaanis seletab sisendite hind jaehinna dünaamikat märksa paremini kui piimatoodetel. 2010. aasta teisel poolel on sealiha kokkuostuhind nii Euroopas kui ka Eestis stabiilsena püsinud, kuid söödateravilja järsult kerkinud hinna tõttu on lähitulevikus hinnasurve selgelt ülespoole.

Leivatoodete hinnaarengu analüüsil kasutasime toorme hinnana Euroopa Komisjoni andmebaasist saadud toidunisu hinda ja rukki kaalutud keskmist Eesti kokkuostuhinda. Kahjuks on leivatoodete kulustruktuur ebatäpsem kui piima- ja lihatoodete oma, sest tootmisahelas on täiendav lüli – jahutööstus, mille kohta napib ettevõtete vähesuse tõttu andmeid. Arvutustes tuli kasutada kogu vaatlusperioodi ulatuses 2002. aasta jahutööstuse materjalikulu (enamjaolt teraviljale) osatähtsust kogutulust, mis moodustas 79%.

Leivatoodete jaehind järgib tootmiskulude muutusi umbes pooleaastase viitajaga. See on loogiline, sest jahu on võimalik säilitada, seega

Joonis 6. Leivatoodete tarbijahinna ja tootmiskulude

ka varuda. Statistikaameti andmetel langes 2008. aastal teisel poolel nii nisu kui ka rukki kokkuostuhind eelmise pooleaastaga võrreldes 40%, kuid pagaritoodete hindade aastakasv pöördus negatiivseks alles aasta hiljem. Buumi ajal tõusis jaehind enam kui vaadeldavad kulud, kuid erinevus oli märksa väiksem kui piimatoodete puhul. 2010. aasta teisel poolel kerkis umbes sama tempoga kui 2007. aastal ka Eesti teravilja kokkuostuhind ebasoodsate ilmaolude tõttu mujal maailmas. Arvutuste kohaselt ületab toormekulude aastakasv 2010. aasta jaehindade tõusu.

TOORME HINNAŠOKI MÕJU AJALINE JAOTUS JA ULATUS

Toorme hinnašoki tarbijahindadesse ülekandumise ajalist profiili ja ulatust saab uurida struktuurse VAR-mudeli abil. Järgnevas on võetud eeskujuks Euroopa Keskpannga uurimistöõ,⁶ milles uuriti toorme hinnašoki ülekandumist toiduainete hindadesse ja selle võimalikku mittelineaarsust euroalal. Hinnašokkide identifitseerimiseks eeldame, et toorme hinda ei mõjuta samal perioodil tootja- ega tarbijahinnad, tootjahinda mõjutab ainult toorme hind ja tarbijahindu

⁶ Vt <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1168.pdf>.

mõjutab nii toorme kui ka tootjahind. See võimaldab impulssfunktsioonide abil uurida toorme hinnašoki mõju tootja- ja tarbijahindadele, ning dekomponeerida tarbijahindade variatsiooni.

VAR-mudelit hindasime esmalt agregeeritud tasemel, seejärel uurisime piima-, liha- ja pagari- toodete hindade reaktsioone eraldi. Eesti jaoks ei koostata praegu üldist toidutoorme hinnaindeksit, seepärast kasutasime Euroopa Keskpanga avaldatud koondindeksit euroala kohta. Selle miinus on euroala 16 riigi andmete põhjal leitud kasutuspõhised kaalud, mis ei pruugi vastata Eesti toidutööstuse struktuurile. Toorme hindade koondmõju uurimise eelis on see, et üksikute kaubagruppide hinnakõikumises sisalduv juhuslik „müra“ taandub välja. Erinevate komponentide hinnatsükliid aga ei pruugi ajaliselt kattuda.

Kõigepealt uurisime kõikide logaritmitud alusindeksite integratsiooniastet ja kõik aegread osutusid I(1)-protsessideks⁷. Mudeleid hindasime naturaallogaritmide esimest järku diferentsidel, mis on kuukasvud. Kõigepealt hindasime mudeleid kogu perioodi alusel, mille kohta on andmed olemas, kuid vähemalt piimatoodete puhul osutus Euroopa Liitu astumine suureks struktuurseks muutuseks, ning edasi võtsime perioodiks 2004. aasta mai kuni 2010. aasta september. Viitaegade arv on mudelites erinev, lähtusime levinuimatest optimaalse viitaegade arvu testidest. Tabelis 2 on esitatud mudelite kokkuvõte.

TULEMUSED: HINNAŠOKKIDE ÜLEKANDUMISE KIIRUS, KESTUS JA ULATUS

Toorme hinnašoki ülekandumise kiirust ja kestust mõõdetakse kuude arvuga, millal tootja- ja tarbijahinna impulssfunktsiooni väärtused on statistiliselt olulised 95% usaldusnivool. Tulemused on kokku võetud tabelis 3. Toorme hinnatõusu mõju ulatust tootja- ja tarbijahindadele iseloomustab impulssfunktsioonide kumulatiivne väärtus (vt tabel 4 ja 5). Pikaajaliselt peaksid need koonduma hinna toormesisalduse väärtuse ümber. Agregeeritud tasandil toob toidutoorme 1% hinnatõus kaasa ligikaudu 0,36–0,5% tootja- ja tarbijahinnatõusu, sellest enamik realiseerub 2–3 kvartalit pärast hinnašokki. Agregeeritud tasandil hindas toidutoorme hinnašoki mõju tarbijahindadele ka IMF 2011. aasta veebruaris avaldatud lühiuurimuses "Republic of Estonia: Staff Report for the 2010 Article IV Consultation".⁸ Erinevalt käesolevas töös kirjeldatud mudelitest uuriti toorme hinna mõju alusinflatsioonile ja tarbijahinnaindeksile tervikuna, mitte tarbijahinnaindeksi toidukomponendile. Tulemused näitasid, et üheprotsendiline toorme hinnašokk suurendas tarbijahinnaindeksit 0,2% ja alusinflatsiooni 0,1% võrra kolmandas kvartalis. See on kooskõlas käesoleva töö tulemusega, sest terve tarbijakorvi toidutoorme sisaldus on madalam kui toidukomponendi oma, ning alusinflatsioonis kajastub toidu kallinemise teise ringi mõju.

Tabel 2. Mudelite kirjeldus

	Mudelid	Periood	Max viitaeg (kuud)	AIC	SW
1.	Toit kokku	01.1997–12.2010	6	-17,5	-16,5
2.	Toit kokku	05.2004–12.2010	6	-16,7	-15
3.	Piimatooted: ELi lõssipulbri hind	05.2004–12.2010	12	-16,2	-12,8
4.	Piimatooted: Eesti toorpiima kokkuostuhind	05.2004–12.2010	12	-16,4	-13
5.	Leivatooted: jahu ja tangainete tootjahind	01.2002–09.2010	7	-15,7	-13,9
6.	Leivatooted: pagari- ja makarontoodete tootjahind	01.2002–09.2010	12	-14,8	-11,8
7.	Lihatooted: ELi liha	01.1998–09.2010	12	-17,7	-15,4
8.	Lihatooted: Eesti liha kokkuostuhind	01.2004–09.2010	10	-18,1	-15,1

⁷ I(1)-protsessi esimest järku diferentsi ooteväärtus ja variatsioon on ajas konstantne.

⁸ Vt <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr1134.pdf> lk 33–34.

Tabel 3. Kuude arv, mil toorme hinnašoki statistiliselt oluline (95%) mõju tootja- ja tarbijahinnale

	Tootjahind	Tarbijahind
Toit kokku	2–6	3–5
Piimatooted: piimapulber	5–8	6–8
Piimatooted: toorpiim	1–2	1–2
Liha: ELi kokkuostuhind	4	–
Liha: Eesti kokkuostuhind	–	2
Pagaritooted: jahu ja tangainete tootjahind	–	3
Pagaritooted: pagari- ja makarontoodete tootjahind	4	3–7

Tabel 4. Tootjahinna kumulatiivne reaktsioon toorme 1% hinnašokile (%)

Mudel		kuu									
		1.	3.	6.	9.	12.	15.	18.	21.	24.	
1.	Toit kokku	0,01	0,09	0,20	0,26	0,31	0,33	0,35	0,36	0,36	
2.	Toit kokku (alates ELiga liitumisest)	–0,01	0,13	0,29	0,39	0,47	0,48	0,50	0,50	0,50	
3.	Piimatooted: ELi piimapulber	0,05	0,17	0,56	1,10	1,23	1,32	1,26	1,07	0,88	
4.	Piimatooted: toorpiim	0,32	0,85	1,35	1,64	1,97	1,99	1,87	1,44	1,09	
5.	Pagaritooted: jahu ja tangainete tootjahind	0,03	–0,01	0,06	0,04	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	
6.	Pagaritooted: pagari- ja makarontoodete tootjahind	–0,02	0,12	0,27	0,50	0,67	0,90	0,99	1,03	0,98	
7.	Lihatooted: liha kokkuost	–0,05	0,13	0,36	0,26	0,26	0,32	0,46	0,34	0,21	

Tabel 5. Tarbijahinna kumulatiivne reaktsioon toorme 1% hinnašokile (%)

Mudel		kuu									
		1.	3.	6.	9.	12.	15.	18.	21.	24.	
1.	Toit kokku	–0,03	0,08	0,18	0,24	0,29	0,33	0,35	0,36	0,36	
2.	Toit kokku al 2004:05	–0,02	0,14	0,29	0,38	0,46	0,48	0,49	0,49	0,49	
3.	Piimatooted: ELi piimapulber	–0,01	–0,02	0,18	0,79	0,93	1,05	1,04	0,91	0,80	
4.	Piimatooted: toorpiim	0,14	0,56	0,98	1,26	1,47	1,57	1,62	1,29	1,04	
5.	Pagaritooted: jahu ja tangainete tootjahind	0,04	0,11	0,04	0,04	0,02	0,01	–0,01	–0,02	–0,02	
6.	Pagaritooted: pagari- ja makarontoodete tootjahind	0,02	0,12	0,32	0,53	0,63	0,83	0,92	0,94	0,90	
7.	Lihatooted: liha Eesti kokkuostuhind	0,02	0,22	0,40	0,47	0,47	0,42	0,45	0,38	0,35	

Euroopa Keskpanga uurimuse tulemustega sarnaselt võtab kaubagruppide lõikes kõige kauem aega piimatoodete hinnatõusu ülekandumine – ligikaudu pool aastat – ning see jõuab tarbijahinda keskmiselt ühe kuu võrra hiljem kui tootjahinda. Eesti toorpiima kokkuostuhinna tõus jõuab tootja- ja tarbijahinda seevastu kõigest 1–2 kuuga, millest võib järeldada, et Euroopa Liidu lõssipulber asetseb hinnaahelas enne Eesti toorpiima kokkuostuhinda. Lõssipulbri hinna 1%

tõusule järgneb statistiliselt oluline piimatoodete tootja- ning tarbijahindade tõus 5.–8. kuul, igas kuus 0,25–0,3% võrra. Ülekandumise ulatus on väga suur – seda mõlema toormeindeksi puhul. Mõju ulatus on üle 100%, kuigi toorpiima kulu moodustab piimatoodete jaehinnast vähem kui poole. Ilmselt mõjutab tulemust 2007.–2008. aasta hinnatõus, mida ei õnnestu seletada toorme kallinemisega.

Teravilja- ja lihatoorme hinnašoki mõju ei joonistunud nii selgelt välja kui piimatoodete puhul, kuid oli siiski ootuspärase suunaga. Teravilja puhul töötas paremini mudel, kus tootjahinnaindeksina oli kasutatud statistikaameti avaldatud pagari- ja makaronitoodete hinnaindeksit.

Lihatoorme hinna 1% hinnašokk ei andnud ühelgi perioodil nullist erinevat tootja- ega jaehinna reaktsiooni. See tähendab, et liha hind on vähetundlik toorme hinna muutumisele. Hindasime mudelit ka Eesti liha kokkuostuhindade põhjal moodustatud indeksiga, mis andis ainult tarbijahinna puhul teisel kuul statistiliselt olulise tõusu umbes 0,1% võrra. Seose nõrkust võib tegelikult tuvastada juba hinnaindeksite vaatlemisel: lihatoorme hind Euroopa Liidu turul küll tõusis lühiajaliselt 2007. aastal, kuid siis langes tagasi buumieelsele tasemele, samal ajal kui tootja- ja tarbijahind tõusis kiiresti ning on jäänud püsima peaaegu buumi tipu tasemele.

KOKKUVÕTE

Toidutoore moodustab toiduainetööstuse kulu-dest olulise osa: piimatoodete puhul hinnanguliselt 40–50%, lihatoodete puhul 60–70% ja pagaritoodete puhul 35–40%. Aastail 2007–2008 toimus maailmaturul toidutoorme hindade hüppeline tõus, mis jõudis ka Eesti kokkuostuhinda sarnases ulatuses. Mõningase viitajaga kiirenes toidukaupade tarbijahindade inflatsioon, kuid Eestis ja ka ülejäänud Balti riikides märksa enam kui Euroopa Liidu teistes riikides, mis tõstatas küsimuse hinnatõusu põhjustest. Käesoleva analüüsi tulemustest selgus, et Eesti tarbijahinnad tõusid tõepoolest märksa enam, kui saab seletada toorme hinnatõusuga.

2010. aasta teisel poolel tõusis piimatoorme ja vilja hind samas suurusjärgus kui 2007.–2008. aastal. Eesti toorpiima kokkuostuhinna kasvumäär ületas eelmise buumi aegset taset. Samal ajal tõusid sügisel järsult piima- ja leiva-

toodete tarbijahinnad. Sedakorda lubab toorme hind seletada tarbijahindade kasvust märksa suuremat osa. Vilja hinnatõus pole veel kandunud lihatoorme hindadesse, kuid seda on oodata lähitulevikus.

Toorme hinnašokkide mõju suurust ja ajalist jaotust uurisime ka struktuurse VAR-mudeli abil. Agregeeritud tasandil oli välismaise toidutoorme hinnaindeksiks võetud Euroopa Keskpannga arvutatav näitaja. Agregeeritud tasemel reageeris Eesti tarbijahinnaindeksi toiduainete komponent toorme hinnašokile 1–2-kvartali- lise viitajaga, ja toorme 1% hinnatõus põhjustas poolteise aasta möödudes 0,36–0,5% tarbijahindade tõusu. Kõige pikema viitajaga ja kõige suuremas ulatuses kandus toorme hinnašokk edasi piimatoodete puhul. Sarnase tulemuseni jõuti ka Euroopa Keskpannga uurimistöös. Eesti puhul mõjutas ülekandumise ulatust tõenäoliselt 2007.–2008. aasta olukord, kui tarbijahinnad tõusid enam kui toorme hindade alusel oodata oleks saanud. Lihatoodete puhul ei õnnestunud statistiliselt olulisi tulemusi saada. Leivatoodete puhul andis mudeli rakendamine tulemusi, kui kasutasime pagari- ja makarontoodete tootjahindu. Leivatoodete tarbijahinnad reageerisid vilja hinnašokile umbes kolmandas kvartalis ning hinnašoki lõplik ülekandumise ulatus oli sarnaselt piimatoodetega suur – kuni 0,9%.

II OSA. VÄLISKAUBANDUSE DÜNAAMIKA JA SELLE INFLATSIOONI PÕHJUSED PEAMISELT 2010. AASTAL

PÕHISEISUKOHAD

Piima ja piimatoodete eksport, mis moodustab toiduainete ekspordist suurima osa, suurenes 2010. aastal ligemale poole võrra. Piimatoodete suurenenud väljaveo taga oli valdavalt toorpiim (rasvasisaldus 3–6%), joogipiim (1–3%) ja koor (rasvasisaldus 21–45%). Peamine sihtturg oli Venemaa, kuhu eksport suurenes 2009. aastaga võrreldes ligemale 3 korda. Eestis toodetakse piima siseturu vajadusest rohkem ning seetõttu mõjutavad nõudlus välisurgudel ja hindade tase ka hinnaarenguid siseturul.

Piima jaehinna muutusi kirjeldasid 2010. aastal paremini pakendatud joogipiima ekspordimahud ja -hinnad. Joogipiima hinda analüüsid hakavad ekspordis Euroopa Liitu ja Venemaale silma suured hinnakäändid tootespetsiifiliste tegurite tõttu. Euroopa Liidu suunal on pakendatud joogipiima ekspordihind tõusnud piima kokkuostuhinnast isegi vähem, samas Venemaale eksport on sügiskuudel märgatavalt kallinenud. Seetõttu oli joogipiima kaalutud keskmine ekspordihind oktoobris 60% kõrgem kui aasta tagasi. Lisaks võis täheldada Venemaale minevate ekspordimahtude hüppelist kasvu, mis on toimunud Euroopa Liitu suunatud mahtude vähenemise arvelt. Nihet pakendatud joogipiima ekspordis võib seletada Venemaa ebasoodsate ilmastikutingudega 2010. aastal, mis tõi kaasa toodangu vähenemise. Suurenenud nõudluse tõttu maksitakse Venemaal toodangu eest kõrgemat hinda ning see võimaldas küsida kõrgemat hinda ka Eesti koduturul. Teatud mõju on tulnud ka juurdehindluse suurendamisest kaubanduses, sest 2010. aastal oli pakendatud joogipiima kaubanduslik marginaal kõrgem kui varasematel aastatel.

Paranenud ekspordivõimalused idasuunal võimaldasid seega taastada 2010. aasta sügisel töötajate marginaale, mis 2009. aasta lõpuks oli langenud tavapärasest madalamale. Piima näi-

tel reageerivad maailmaturu hindade muutustele kõigepealt ekspordihinnad ning seejärel kandub hinnamuutus ka jaehindadesse. Ajalooliselt on osa piimatoodete, näiteks joogipiima (rasvasisaldus 1–3%) ja toorpiima, ekspordihind olnud madalam Soome, Leedu ja EL27 keskmisest. Põhjused peituvad mikrotasandil, sõltudes eksporditavate toodete eripärast.

Piima jaehinna ja ekspordimahtude seosed on nõrgad, veelgi nõrgemad on need siis, kui vaadelda piimatooted tervikuna. Suuremat osa piima jaehinna muutusest saab kirjeldada piima maailmaturu hinna muutusega, mis 4–5 kuu jooksul jõuab kohalikesse hindadesse. Statistiliselt olulisi seoseid on võimalik leida jaehindade ja joogipiima ekspordimahtude vahel. Kuigi joogipiima ekspordikogused Venemaale on viimastel aastatel olnud kõikumavad, on nende puhul kirjeldusvõime oluliselt suurem kui kogu joogipiima ekspordimahtudel. Tõenäoliselt viitab see Venemaale eksportimise suuremale kasumlikkusele, mis väljendub ka sinna müüdava piima kõrgemas ekspordihinnas.

Eesti teraviljasaak katab tavapäraste ilmastikutingude korral siseturu vajaduse. Teraviljatoodete eksport on viimastel aastatel olnud küllaltki kõikumav, seda mõjutavad ühekordsed suuremad eksporditehingud. 2010. aastal suurenes teravilja ja teraviljatoodete eksport tagasihoidlikult, 3% võrra (koguseliselt 10%). Suuremal määral eksporditi teravilja ning leiva- ja saiatooteid, sealjuures oldi nisu ja odra ekspordi suurendamisel võrreldes teravilja teiste kaubagruppidega edukamad. Teravilja ja teraviljatoodete eksport hakkas kosuma 2010. aasta kevadel, kui maailmaturu hinnad olid põhjas. Sügiskuudel, kui Venepõud põhjustas teravilja hinna hüppelise tõusu rahvusvahelisel turul, ei suurenenud ekspordimaht oluliselt. Erandiks on vaid nisu ja oder, mille eksporditi on pärast saagikoristust selgelt suurendatud. Kõrged hinnad aasta lõpus soodustasid välisurgudele müügi kasvu.

Analüüsisist järeldub, et ekspordihinnad püsisid 2010. aasta keskpaigani madalad ning alates juulist oli näha osa toodete puhul kooskõoliselt maailmaturu hindadega märgatavat ekspordihindade tõusu. Seejuures tõsteti teiste riikidega võrreldes rohkem leiva- ja saiatoodete väljaveohindu. Andmetest on ka näha, et teraviljatoodete ekspordihind reageerib maailmaturu hindade muutustele kiiremini võrreldes kokkuostu- ja jaehindadega. Arvestades vilja kokkuostuhindu, olid toorme eksporditajate marginaalid 2010. aastal võrreldes varasemate aastatega üpris tagasihoidlikud. Suvine ekspordihindade tõus võimaldas ekspordimarginaale taas suurendada. Selgus ka, et saia jaehinnad kohandusid 2010. aastal rohkem (allapoole) võrreldes leiva- ja saiatoodete ekspordihindadega. Seda võis põhjendada tootjate hinnasõjaga. Viimastel kuudel toimunud üldine teravilja hinnatõus avaldus kõigepealt leivatoodete ekspordihindades ning seejärel jõudis jaehindadesse.

Teravilja ja teraviljatoodete ekspordimahtude ning jaehindade muutuste vahel ei olnud võimalik tugevaid seoseid leida. Kui aga vaadelda ainult hinnadünaamikat, võis täheldada statistiliselt olulisi seoseid teravilja maailmaturuhindade ja nende toodete ekspordi- ning jaehindade vahel. Sealjuures kirjeldavad ekspordihinnad mõnevõrra paremini jaehindade muutusi võrreldes maailmaturu hindadega. Analüüsi tulemused näitavad ka, et võimalikku ülereageeringut ei ole 2010. aastal teraviljatoodete tarbijahindades võrreldes ekspordihindadega toimunud. Tulemustest selgub, et tooraine hinnatõus välisurgudel kandub kiiresti üle nii ekspordi- kui ka jaehindadesse. Osa toodete, näiteks saia tarbijahinnad, on järginud hästi tooraine- ja ekspordihindu kriisiaja langusperioodil ning on kiiresti reageerinud ka 2010. aasta sügisesele tooraine kallinemisele. Leiva puhul jõuab tooraine- ja ekspordihindade muutus tarbijahindadesse umbes 2–3 kuu pikkuse viitajaga. Jahu tarbijahind järgib tooraine hinnamuutusi paremini, kui võtta vaatluse alla ka saia ja leiva ekspordihinnad.

TOIDUAINETE EKSPORDI MÕJU TOIDUAINETE HINDADELE

Toiduainete tarbijahinnad tõusid 2010. aastal kiiresti ja toiduainete kallinemine oli inflatsiooni kiirenemise peapõhjus. Analüüsis püüame uurida, kuidas on võimalik toiduainete kodumaist hinnatõusu seletada kasvanud ekspordimahtudega. Selleks vaatleme lähemalt kaht toiduainete gruppi: piim ja piimatooted ning teraviljasaadused. Andmetest kasutame Eurostati detailseid väliskaubanduse andmeid, konjunktuuriinstituudi tööstusest väljamüügihindu ja jaehindu, statistikaameti tööstustoodangu tootjahindade ja ekspordihindade indekseid ning ÜRO toidu- ja põllumajandusorganisatsiooni toidu maailmaturu hinnaindekseid.

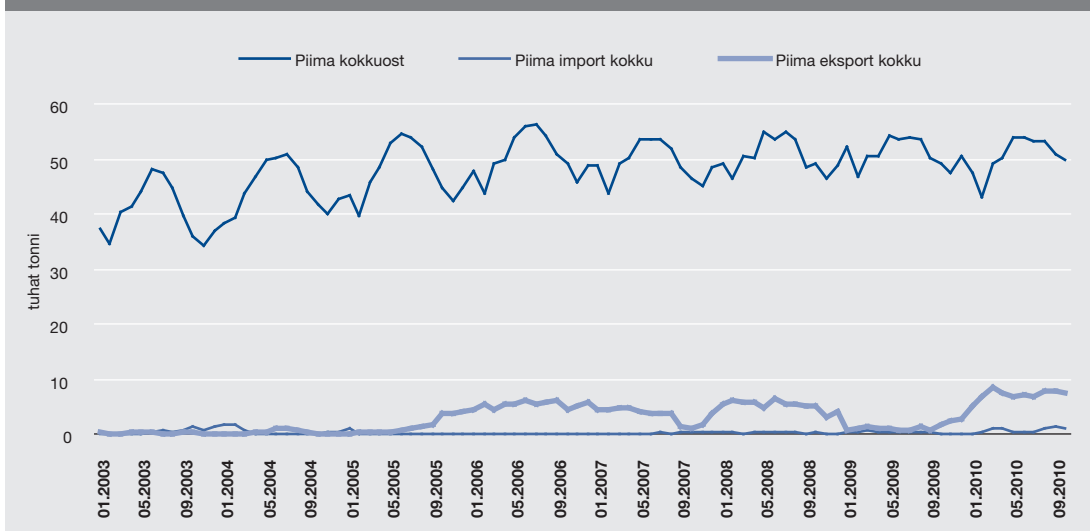
Toiduainete ja põllumajandussaaduste peamised eksporditurud on meie lähinaabrid: Venemaa, Soome, Läti ja Leedu. 2009. aasta väljaveomahtude languse järel suurenes 2010. aastal nõudlus peamistel välisurgudel, mis võimaldas Eesti ettevõtetel suurendada toidukaupade ekspordikäivet 2010. aasta esimese 10 kuu jooksul 24,6%. Suurima osa toiduainete ekspordist moodustavad piim ja piimatooted (grupp 04). Teravilja ja teraviljatoodete ekspordimahtud on mõnevõrra väiksemad.

Piim ja piimatooted

Toorpiima kokkuost on viimastel aastatel olnud üpris stabiilne. 2009. aastal vähenes nõudlus piimatoodete järele ja hind oli madal, seetõttu hakati tootmist piirama ning toodang vähenes 2010. aasta alguses oluliselt. Aasta teisel poolel tootmine suurenes, kuid aasta kokkuvõttes vähenes piima kokkuostukogus siiski 1,4% võrra.

Eestis toodetakse piima rohkem, kui on siseturul vaja (piimabilansi kohaselt moodustab tarbimine umbes 2/3 toodangust) ning seetõttu peaks nõudlus välisurgudel ja hindade tase avaldama mõju ka hinnaarengutele siseturul. Piima ja pii-

Joonis 1. Piima kokkuostu ning ekspordi-impordi mahud

Allikad: Eurostat, statistikaamet

matoodete eksport on alates 2010. aasta algusest hoogsalt kasvanud: 10 kuu kokkuvõttes suurenes ekspordikäive 50%. Sügiskuudel oli piimatoodete kaubagrupi eksport kümnenääd suurim nii koguseliselt kui ka rahaliselt. Piimatoodete peamine sihtturg oli Venemaa, kuhu eksport suurenes umbes 3 korda. Peamistest piimatoodetest näitasid kiiremat kasvu toorpiim ja joogipiim. Teiste oluliste eksporditüüpide, nagu juustu, eksport ei kasvanud oluliselt. Piimapulbri eksport isegi vähenes.

2009. aastal eksporditi piima (grupp 0401) vähesel määral, kuid paranenud välisnõudluse ja tõusnud hindade tõttu eksporditi 2010. aasta I–III kvartali jooksul umbes 12% piimatoodangust⁹ (u 14% kokkuostust). Seega oli ekspordiks mineva piima osatähtsus 2010. aastal vaadeldaval ajaperioodil mõnevõrra kõrgem kui varasematel ekspordikasvu aastatel (vt joonis 1 ja 4). Piima impordimahud olid endiselt marginaalsed.

⁹ Piimatoodang moodustub piima kokkuostust ning oma tarbeks toodetud piimast. Piima kokkuost moodustab 85–90% piimatoodangust. Toodangu statistika on kvartalipõhine, kokkuostu statistika aga igakuine.

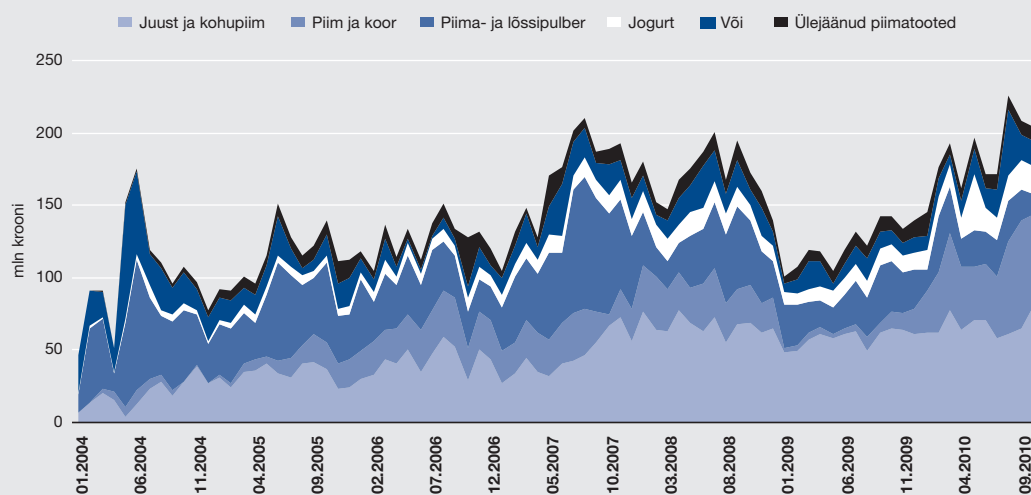
Lisaks kasutati piima toorainena erinevate toodete (nt jogurtid, koor, pulber) valmistamisel, mistõttu kokkuvõttes läheb suurem kogus piimatoodangust ekspordiks. Keeruline aga on hinnata, kui suur on piima kui tooraine osa selles keskmiselt. Siinkohal võiks kasutada toorpiima sisalduse koefitsiente, kuid toodete toorainekulu on väga erinev ning sortiment lai, seetõttu on raske usaldusväärset hinnangut välja arvutada. Tuginedes piimabilansile, moodustas piimatoodete eksport 2009. aastal ligemale kolmandiku piima ressursist¹⁰. Arvestades aga ekspordi elavnemist möödunud aastal, suurenes piimatoodete ekspordi osatähtsus. Sellele viitab joonis 2, kus on välja toodud piimatoodete ekspordikäive. Joonisel 3 on esitatud piima ja koore alamgrupp koguseliselt ning rasvasisalduse järgi.

Järgnevalt võrdleme Eestis tarbitava populaarse piimatoote – pakendatud joogipiima¹¹ (piim 1–3% rasvasisaldusega) ekspordihindu naaber-

¹⁰ Piima ressurss sisaldab piima kogutoodangut, impordi ja varusid.

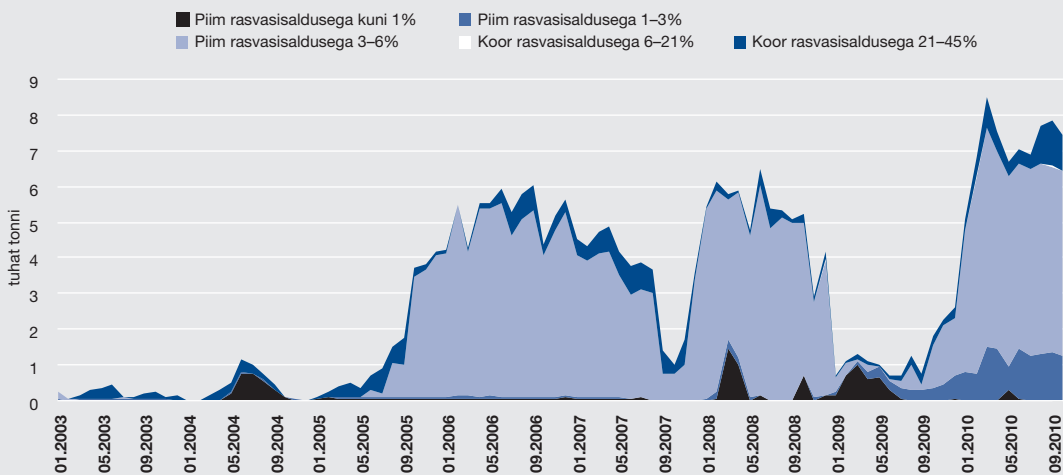
¹¹ Pakendatud joogipiima kaubakood: 04012011.

Joonis 2. Piima ja piimatoodete ekspordikäive

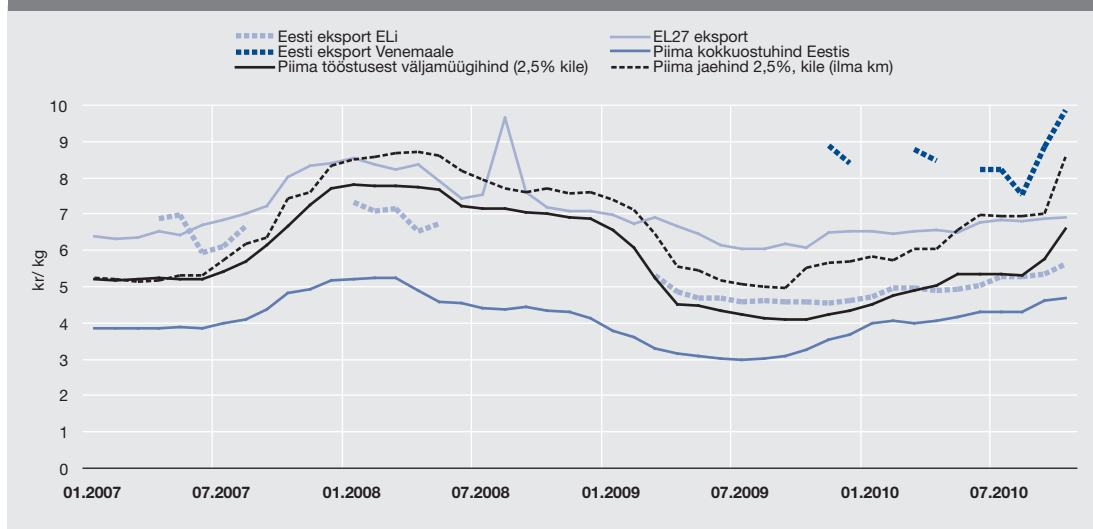
Allikas: Eurostat

Joonis 3. Piima eksport rasvasisalduse järgi

Allikas: Eurostat

Joonis 4. Piima hinna areng

Allikad: Eurostat, statistikaamet, konjunkturiinstituut

riikidega. Siinkohal on oluline eristada ekspordi Euroopa Liitu ja ekspordi Venemaale, sest ekspordihindades esinevad märgatavad erinevused. Peamiselt saab hinnaerinevusi seletada Venemaal makstava kõrgema hinnaga, pakendi erinevusega¹², aga ka tootespetsiifikaga, sest valdavalt eksporditakse joogipiima Euroopa Liitu kaubandusketi oma kaubamärgina ehk *private-label*'ina. Tegu on kilepakendis odavama joogipiimaga, mida Eesti töötajad oma kaubamärgi all ei müü. Eksport Euroopa Liitu hõlmab peamiselt kaht riiki: Leedut ja Lätit. Selgub, et Eesti pakendatud joogipiima ekspordihind on madalam Soome, Leedu ja EL27 ekspordihindadest. Joogipiima eksport (koguseliselt) hooaegust 2009. aasta teisel poolel ning kõrgtase saavutati 2010. aasta alguses. Möödunud aasta jooksul oli joogipiima eksport koguseliselt stabiilne. Sealjuures võis alates 2010. aasta suvesügiskuudest täheldada Euroopa Liitu mineva ekspordi vähenemist ning Venemaale minevate mahtude suurenemist. Ekspordihinnad tõusid võrreldes 2009. aasta madaltasemega nii Eestis kui ka EL27s sarnases ulatuses (Eestis 1,0 kr/

¹² Tööstusest väljamüügihindade kohaselt on kilepiima ja purekapiima erinevus u 1.50 kr/l.

kg [23%] ja EL27s 0,8 kr/kg võrreldes eelmise aasta oktoobriga). Võrdluseks: piima kokkuostuhind tõusis sel perioodil 1,4 kr/kg [44%] ja piima tarbijahind 39%. Euroopa Liidu suunal ekspordihinnad on tõusnud vähem võrreldes kokkuostuhindadega, sest kaubanduskettide oma kaubamärgi toodetel on jäigad lepingutingimused.

Vaadeldes pakendatud joogipiima ekspordi Venemaale, hakkab silma, et Euroopa Liidu riikide (sh Eesti) ekspordihinnad on kõrgemad. Oktoobris maksti Eesti piimatöötajatele Euroopa Liidu siseselt eksporditud 1 kg¹³ joogipiima eest 5,6 kr, Venemaal aga 9,8 kr. Olulised erinevused selle piimatoote ekspordihindades on Venemaa kasuks ka meie naabritel. Varasematel aastatel eksporditi joogipiima Venemaale marginaalselt, kuid 2010. aasta ebasoodne suvi põhjustas Venemaal toodangu vähenemise, mistõttu alates suvekuudest avanes Eesti töötajatel¹⁴ võimalus ekspordida Venemaale üha suurem kogus joogi-

¹³ Piima erikaal: 1 liiter piima kaalub 1,03 kilogrammi. Marginaalse erinevuse tõttu ei ole arvutustes kilosid liitriteks ja vastupidi teisendatud.

¹⁴ Ka Läti, Leedu ja Soome joogipiima eksport Venemaa suunal elavnes alates suvekuudest.

piima. Juunis läks vaid 5%, kuid oktoobris juba ligemale pool joogipiima ekspordist Venemaale. Ühtlasi on selliste arengute tulemusena Eestist kujunenud (ELi riikide hulgas) peamine pakendatud joogipiima eksportöör Venemaale. Venemaale ekspordil on võimalik küsida kõrgemat hinda ning lisaks on lepingutingimused paindlikumad kui ekspordil Euroopa Liitu.

Ühtlasi on piima jaehind piima tarbijahindade kiire tõusu tõttu osutunud EL27 ekspordihindadest alates 2010. aasta keskpaigast kõrgemaks. Jooniselt 4 ilmneb, et piimatöötlejate marginaal vähenes oluliselt 2009. aastal. Piima tootmiskaotus on sisetarbimisest suurem, seetõttu oli 2009. aastal ekspordivõimaluste piiratud tõttu piima jaehind pakkumise poolelt alla surutud, soodustades sellega töötajate marginaalide langust. Ka on tõenäoline, et tooraine hindade tõusule pöördudes ei võimaldanud tööstuste ja kaupmeeste lepingud piima väljamüügihinda tõsta tooraine kallinemisega võrreldavas ulatuses. Nüüdseks on töötajate marginaal suurenenud viimaste aastate keskmisele tasemele. Kaupmeeste marginaalid on ajalooliselt olnud töötajatest väiksemad, kuigi on viimastel aastatel järjepidevalt suurenenud. 2009. aasta lõpus suurendasid kaupmehed ajutiselt marginaale (töötajate marginaali vähenemise arvelt) ning 2010. aasta juunist tõsteti kaupmeeste marginaalid tagasi 2009. aasta lõpus saavutatud kõrgtasemele (23%). Oktoobris, kui töötajad suurendasid oluliselt marginaali (20%-lt 29%-le), säilitasid kaupmehed marginaali 23% juures (rahaliselt küll suurenes 0,4 kr).

Seega, võrreldes nii kokkuostu- ja jaehindasid kui ka Venemaale mineva ekspordi hindasid, on näha Venemaale ekspordil hindade hüppelise tõusu ja töötajate marginaali kasvu seost, mis omakorda lisati joogipiima jaehinda. Järelikult võib kasvanud ekspordimahte Venemaale pidada joogipiima jaehinna tõusu üheks põhjuseks oktoobris.

Järgnevalt vaatleme teiste piimatoodete eks-

pordihindade võrdlusi riikide lõikes. Kõigepealt 3–6% rasvasisaldusega, suuremas kui 2 l pakendis toorpiim¹⁵, mille eksport on piimatoodetest üks suuremaid ning mille eksport on ka kiiremini kasvanud¹⁶. Ka siin on näha, et Eesti ja EL27 ekspordihinnad on viimase aasta jooksul tõusnud sarnaselt joogipiimaga umbes 1 kr/kg. Samal ajal on Eesti toorpiima ekspordihinnad Euroopa Liidu keskmisest ajalooliselt olnud madalamad, kuigi Eesti hinnad järgivad Euroopa Liidu hindade arenguid üsnagi täpselt. Samuti hakkab silma Eesti ja Läti ekspordihindade sarnasus. Toorpiima eksport taastus 2010. aasta alguses ning sellel tasemel püsis eksport kogu aasta jooksul. Toorpiima ekspordihind korreleerub hästi piima kokkuostuhinnaga.

Piima- ja lõssipulbri ekspordis analüüsime suurima ekspordikäibega, kuni 1,5% rasvasisaldusega lõssipulbri arenguid. Lõssipulbri¹⁷ hinnadünaamika Eestis, EL27s ja lähinaabritel on sarnane, seejuures olid Eesti ekspordihinnad 2010. aastal veidi kõrgemad. Kindlasti on sarnase hinnadünaamika põhjus selles, et lõssipulber on laialt kaubeldav toode maailmas ning seetõttu kujuneb ekspordihind maailmaturul. Oluline hinnatõus toimus Eesti ekspordihindades 2009. aasta lõpus ning 2010. aastal oli hinnatõus laugem. Lõssipulbri ekspordihind on järginud piima maailmaturuhinna muutusi üsna täpselt. 2009. aastaga võrreldes tõusid siinsed ekspordihinnad ligemale kolmandiku võrra ning eksport kahekordistus mahuliselt. Piimapulbri (rasvasisaldus üle 1,5%) eksport aga vähenes 2010. aastal oluliselt. Aasta kokkuvõttes vähenes piima- ja lõssipulbri eksport kokku kümnendiku võrra, seda vaatamata tõusnud hindadele. Lõssipulbri ja või eksport oli möödunud aastal kõrgete hindade tõttu tulutoov ja piimarasva kasutati või tootmiseks, seetõttu ei jätkunud täispiimapulbri tootmiseks toorainet. Tootmisprotsessi käigus

¹⁵ Toorpiima kaubakood: 04012099.

¹⁶ Eesti ekspordib toorpiima vaid Euroopa Liidu siseselt.

¹⁷ Lõssipulbri kaubakood: 04021019.

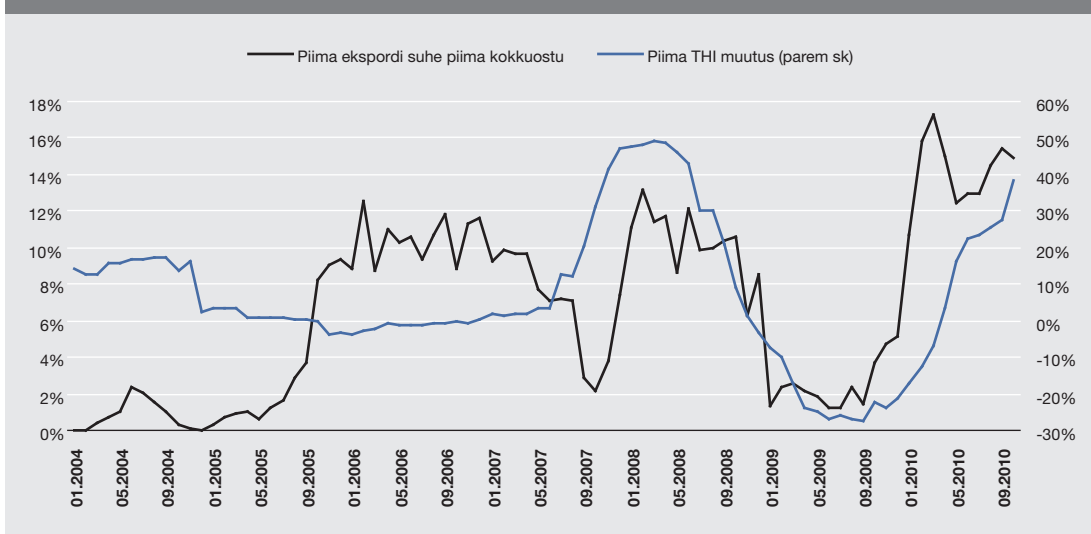
aga jääb üle lõss, millest toodeti suurem kogus lõssipulbrit.¹⁸

Koore¹⁹ (rasvasisaldus 21–45%) ekspordis on Eesti olnud edukas nii ekspordimahtude suurenemise kui ka mõnevõrra kõrgemate ekspordihindadega võrdlusgrupiga võrreldes. Tegu on pakendamata koorega ehk toorainega, mida kasutatakse näiteks jäätise tootmiseks. 2010. aastal eksporditi koort vaid Venemaale ja ekspordi eest küsiti oktoobris umbes 40% rohkem kui aasta tagasi. Sealjuures suurenesid ekspordimahud hüppeliselt alates augustist. Kahjuks ei koguta rasvase koore tööstusest väljamüügi- ja jaehindu, mistõttu ei saa seda võrrelda ekspordihindadega ega seega täpsemaid järeldusi teha. Võimalik aga on tuvastada, et alates 2009. aasta keskpaigast, kui hinnad maailmaturul olid madalseisus, on koore eksport võrreldes teiste eespool analüüsitud piimatoodetega paremini järginud maailmaturu hinnamuutusi. See tähendab, et piima hinna tõusule, mis välisurgudel algas 2009. aasta sügisel, reageeris kohe ja sama suures ulatuses ka koore ekspordihind.

Oleme võrrelnud ekspordiks mineva piima koguse suhet piima tarbijahindadega (joonis 5), et näha, kas on olemas piima hinna ja sisetarbimiseks jääva piimakoguse seos. Aastatel 2008–2010 on näha selget korrelatsiooni, kuid varem pole see kinnitust leidnud. 2006. aastal võis korrelatsiooni puudumist seletada piima hinna langusega maailmaturul. 2007. aasta teisel poolel jõudis piima hinna tõus maailmaturul jaehindadesse ning mõnekuulise viitajaga avaldus see ka ekspordi koguselises suurenemises. 2010. aastal põhjustas nõudluse taastumine hindade tõusu välisurgudel ning seejärel kandus jaehindadesse. Seega peaks möödunud aasta ekspordi ja kokkuostu suhte ning jaehinna dünaamika viitama paremini piima ekspordi kasvust põhjustatud survele jaehindade tõusuks.

Järgmisena analüüsime piimatoodete kaubagruppi laiemalt, nimelt statistikaameti piimatoodete tootjahindade, ekspordihindade ja tarbijahindade arenguid. Jooniselt 6 on näha, et piimatoodete tootja- ja ekspordihindade ning piima tarbijahindade dünaamika on viimase viie

Joonis 5. Piima ekspordi ja kokkuostu koguste seos tarbijahinnaga (THI)

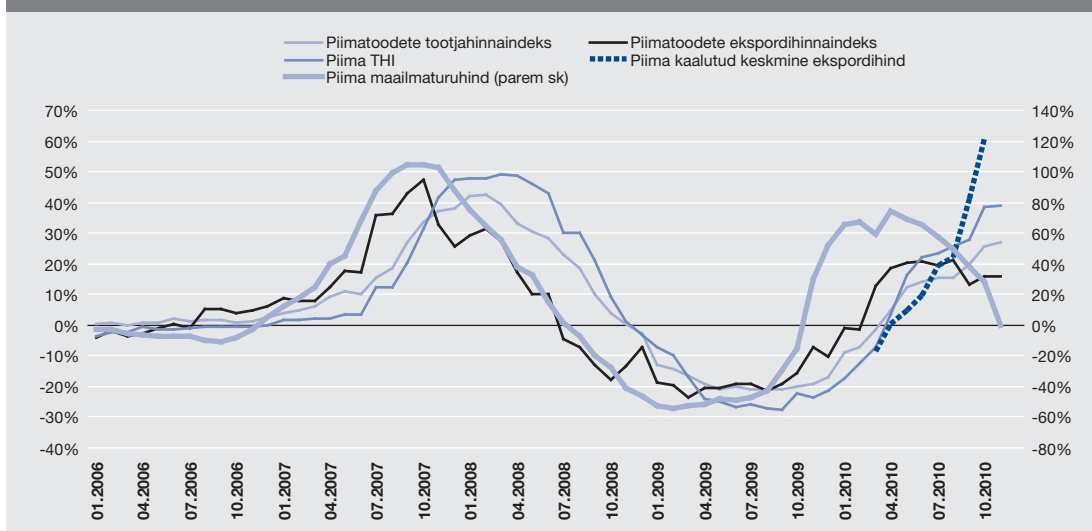

Allikad: Eurostat, statistikaamet

¹⁸ Allikas: põllumajandusministeerium.

¹⁹ 21–45% rasvasisaldusega koore kaubakood: 04013019.

Joonis 6. Piima maailmaturu-, ekspordi- ja tarbijahindade aastakasvude võrdlus

Allikad: statistikaamet, Eurostat, ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsiooni Dairy Price Index

aasta jooksul olnud sarnane. Sealjuures reageerivad maailmaturu hindade tõusule kohe ekspordihinnad ning umbes kvartalipikkuse nihkega jõuab tõus tarbijahindadesse. Samamoodi käitusid indeksid ka hinnalanguse perioodil. 2009. aasta lõpus reageerisid piima maailmaturuhindade tõusule ülejäänud indeksid mõnevõrra pikema viitajaga ning laugemalt. Tõenäoliselt polnud ettevõtetel kohe võimalik hindu nii suures ulatuses tõsta, samuti viitas sellele eespool esitatud järeldus, mille kohaselt ka EL27 ekspordihinnad kosusid sarnaselt Eestiga järk-järgult. Maailmaturu hinnad saavutasid kõrgtaseme juba 2009. aasta lõpus, mistõttu aastane hinnatõus pidurdus oluliselt möödunud aasta viimastel kuudel. Ka piimatoodete ekspordihinnad hakkasid 2009. aasta lõpus kosuma, mistõttu aastane hinnatõus aeglustus viimastel kuudel mõnevõrra. Ekspordi- ja tootjahindade puhul on võimalik kasutada vaid piimatoodete koondindeksit, mis muudab võrdluse piima jaehindadega mõnevõrra ebatäpsemaks. Kui aga võrrelda pakendatud joogipiima kaalutud keskmist ekspordihinda, toimus sügisel oluline ekspordihindade tõus, mis ulatus oktoobris 60%ni. Joogipiima hakati arves-

tatavas koguses eksportima 2009. aasta kevadest, seetõttu on aegrida joonisel üsna lühike. Sellegipoolest võib järeldada, et pakendatud joogipiima ekspordihindade tõus jõudis kuu hiljem ka jaehindadesse.

Teravili ja teraviljatooted

Teraviljatoodang sõltub konkreetse aasta ilmastikust. Hea saagi korral on ekspordimahud ka suuremad. Teravilja ja rapsiseemne hind sõltub aga maailmaturu hindadest, mida omakorda mõjutab saagikus maailma eri paigus. Eesti teraviljasaak katab tavapäraسته ilmastikuoludes siseturu vajaduse. Viimasel saagiaastal (1. juuli 2009 kuni 30. juuni 2010) moodustas tarbimine umbes 80% toodangust. Seejuures läheb suurem osa tarbimisest loomasöödaks, inimestarvise osa ulatus tagasihoidliku 15%ni. Teravilja eksporditakse kuni kaks korda rohkem kui sisse tuuakse. Käesolevaks saagiaastaks prognoosib ÜRO toidu- ja põllumajandusorganisatsioon FAO 2,6% kogusaagi vähenemist. Saagikuse mõningasele vähenemisele vaatamata reageerisid turuosalisel võimendatult. 2010. aasta teisel

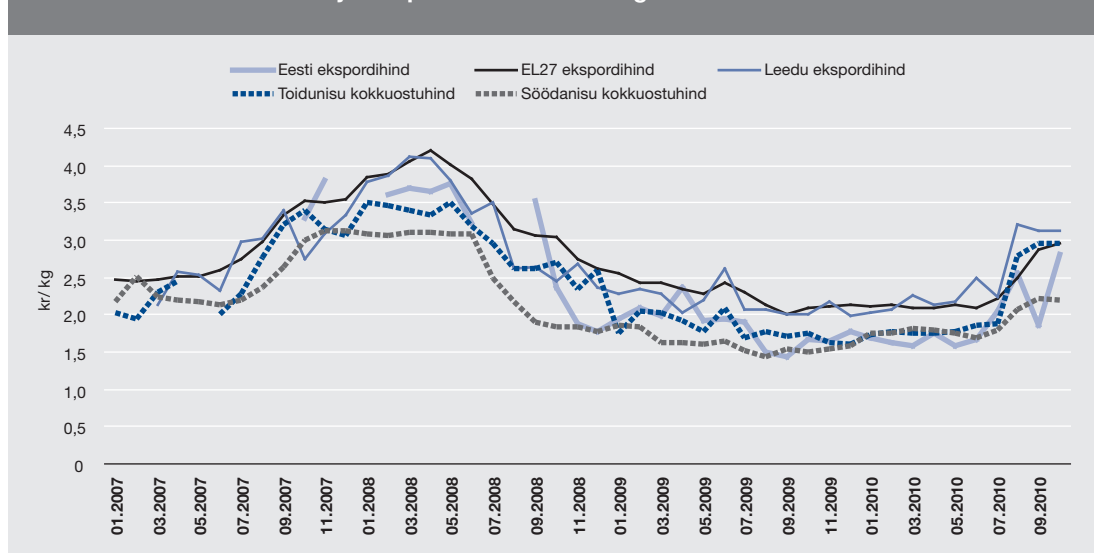
poolel kallines teravili maailmaturul hüppeliselt.

Teraviljatoodete eksport on viimastel aastatel olnud küllaltki kõikum, mida mõjutavad ühekordsed suuremad eksporditehingud. Kõikumist tekitab teravilja ja seemnete mahukas eksport aasta viimases kvartalis, sest pärast saagi koristamist soovitakse suur osa toodangust turustada. 2010. aasta 10 kuu jooksul oli ekspordikäive 3% suurem kui aasta tagasi (koguseliselt 10% suurem). Teraviljatoodete ekspordi võib liigitada nelja gruppi: teravili, töödeldud teravili (nt jahu, tangud), leiva- ja saiatooted ning õliseemned ja -viljad. Suuremal määral eksporditi teravilja ning leiva- ja saiatooteid, sealjuures oldi nisu ja odra ekspordi suurendamisel võrreldes teravilja teiste kaubagruppidega edukamad (nisu ja odra ekspordikäive suurenes 2010. aastal ligemale 50%). Aasta alguses oli teraviljatoodete väljavedu languses, kuid alates suvekuudest kosus eksport jõudsalt. Selle üks põhjus on maailmaturu hindade ja ekspordihindade tõus. Teravilja

eksporditurud on laiaulatuslikud, kuid ülejäänud gruppides domineerivad lähinaabrid Läti, Leedu, Soome ja Venemaa.

Järgnevalt analüüsime tootjate ekspordihindu naaberriikidega, kasutades selleks Eurostati detailset väliskaubandusstatistikat. Kõigepealt vaatleme nisu²⁰ kui Eesti peamise ekspordiarikli hindade arengut. Andmetest selgub, et viimastel aastatel on Eesti tootjate ekspordihinnad olnud madalamad kui Lätis, Leedus ja EL27s, kuid võrreldavad Soomega. 2009. aasta keskpaigast püsisid hinnad vaadeldavate riikide ekspordis stabiilsed. 2010. aasta juulis–augustis reageerisid ekspordihinnad maailmaturu hindade tõusule, seejuures Eesti ja võrdlusgrupi riikide ekspordihinnad suurenesid hüppeliselt. Võrreldes neid arenguid kokkuostuhindadega, ilmneb, et alates 2009. aasta sügisest olid tootjate või kokkuostjate marginaalid peaaegu olematud ning alates 2010. aasta algusest eksporditi madalamate hindadega kui kokku osteti. Maailmaturu

Joonis 7. Nisu kokkuostu- ja ekspordi-hindade areng

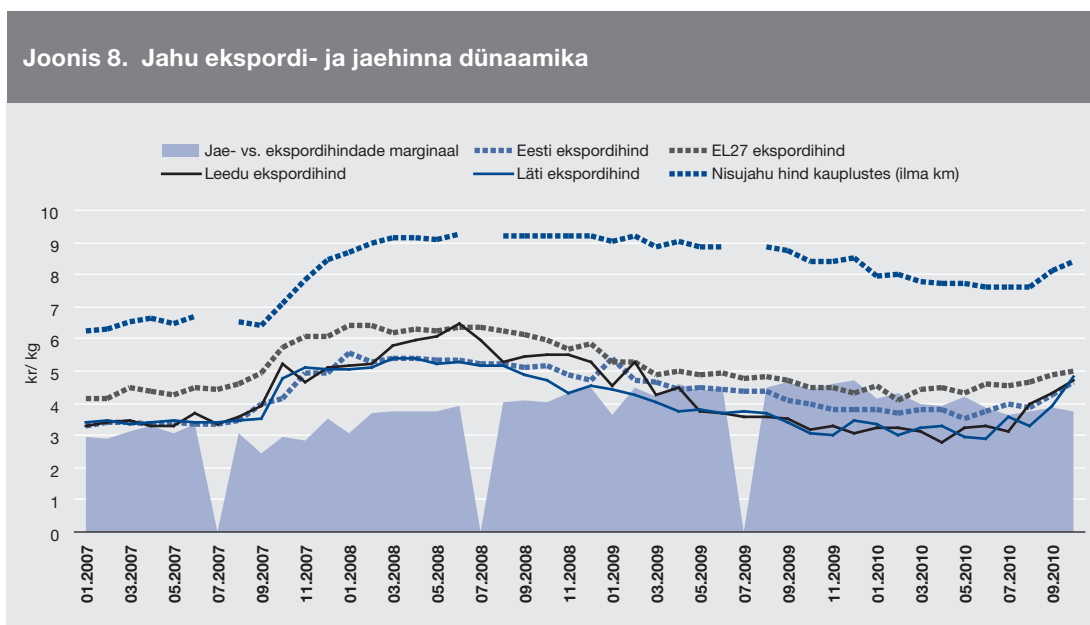
Allikad: statistikaamet, Eurostat, konjunktuuriinstituut

²⁰ Nisu tootekood: 10019099. Selle koodi alla kuulub nii sööda- kui ka toidunisu, seetõttu ei ole nende ekspordimahtusid võimalik eristada. Tuginedes Eesti teraviljabilansile, moodustab valdava osa selle koodi ekspordist söödanisu.

hindade tõus alates suvekuudest aga võimaldas tootjatel või kokkuostjatel taas marginaale suurendada. Kuigi saagikus ei tõusnud ja hinnad olid madalad, suurendasid tootjad alates kevadest nisu eksporti. Tuleb arvestada, et kokkuost ja eksport võivad olla ajalise nihkega ning seetõttu ei pruugi sama perioodi hinnad anda adekvaatset pilti kasumlikkusest, ka võib tehing olla kokku lepitud juba varem. Vähenenud saagikuse tõttu oli rukki eksport 2010. aastal tagasihoidlik. Töödeldud teraviljadest on suurima ekspordikäibega püülijahu nisust,²¹ kuid mahud olid 2010. aastal languses. Kuigi Eesti ekspordib jahu soodsamalt kui EL27, on hinnad kõrgemad võrreldes Läti ja Leedu ekspordihindadega. Maailmaturu hindade kiire tõusu käigus suvel-sügisel on ekspordihinnad Balti riikides nüüdseks võrdsustunud. Ekspordihinnad kõikusid 2010. aasta esimesel poolel vähe ja olid madalamad kui 2009. aastal. Samuti selgub, et ekspordihinnad reageerisid kiiremini hinnalangusele maailmaturul, aga tava-

kauplustes hakkas jahu hinnatase langema alles 2009. aasta sügisel. Seejuures olid kauplustes hinnad allapoole jäigemad, mis tähendab, et koduturul oli tööstustel ja kaupmeestel võimalik marginaale (jaehindade ja ekspordihindade vahe) 2009. aasta teisel poolel suurendada. Nüüdseks on marginaal alanenud, kuid see on siiski kõrgem 2007. aasta tasemest.

Leiva- ja saiatoodete²² kui eespool nimetatud gruppide kõrgeima lisandväärtusega toodete eksport on samuti oluline. Sarnaselt teraviljaga pöördus ka leiva- ja saiatoodete eksport 2010. aasta kevadest kasvule, kuid kasvunumbriid on tagasihoidlikud. Nende ekspordihinnad on Eestis viimastel aastatel olnud soodsamad kui võrdlusriikides. Viimastel kuudel aga on Eesti ettevõtetel õnnestunud ekspordihindu tõsta erinevalt Läti ja Leedu ettevõtetest ning selle tulemusena on ekspordihinnad lõunanaabritest nüüdseks mõnevõrra kõrgemad. Sealjuures üle-

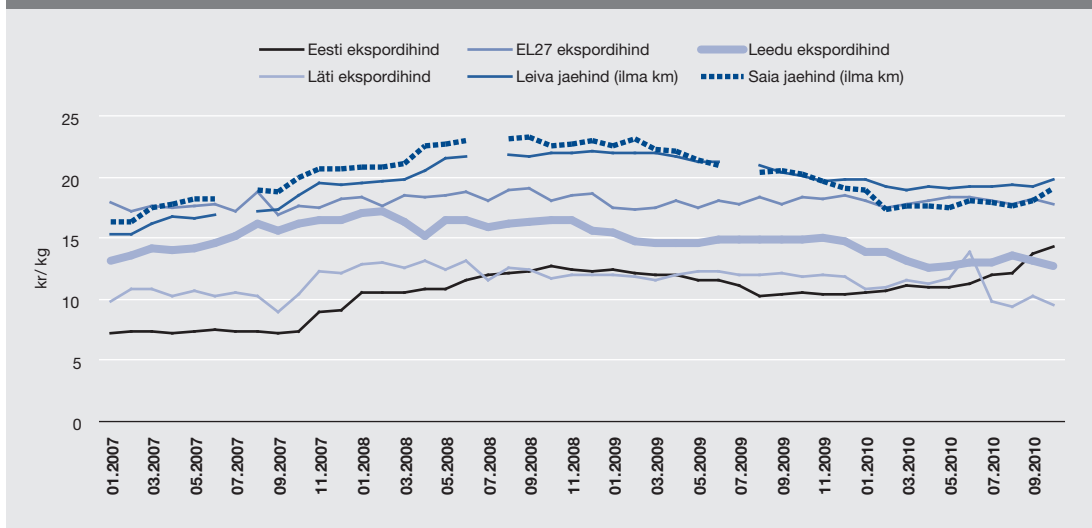

Allikad: Eurostat, konjunktuuriinstituut

²¹ Nisujahu tootekood: 11010015.

²² Tootekood: 19059030. Siia kuulub nii leib kui ka sai, mistõttu nende eristamine ekspordis on keeruline.

Joonis 9. Leiva- ja saiatoodete ekspordi- ja jaehinna dünaamika

Allikad: Eurostat, konjunktuuriinstituut

tas ekspordihind sügisel ka 2008. aasta taset, ühtlasi oli eksport 2010. aasta oktoobris 35% kallim kui eelmise aasta samal ajal.

Tavakauplustesse jõudis hinnatõus oktoobris. Tavakaupluste puhul võib veel välja tuua, et maailmaturu hindade languse perioodil jõudis saia ja leiva hind madalamale tasemele ligemale kuus kuud hiljem (2010. a alguses) kui ekspordihind. Sealjuures odavnes sai oluliselt rohkem kui leib. Töötajate ja kaupmeeste marginaale pole võimalik eraldi välja tuua, seetõttu võib kasutada ajakirjanduses esitatud väiteid, mille kohaselt võis saia hinna²³ suuremat langust põhjendada tootjate hinnasõjaga.²⁴ Saia ja leiva jaehindade suhe ekspordihinda pöördus 2009. aasta lõpus langusse ning langes 2010. aasta suveks tõusule pöördunud ekspordihindade ja veel langustren-

²³ Toidunisu kokkuostuhindade langus ei olnud 2008. aasta teise poolaasta ja 2009. aasta jooksul suurem toidurukki kokkuostuhindade langusest, mistõttu ei saa saia suuremat hinnalangust põhjendada kokkuostuhindade erinevustega.

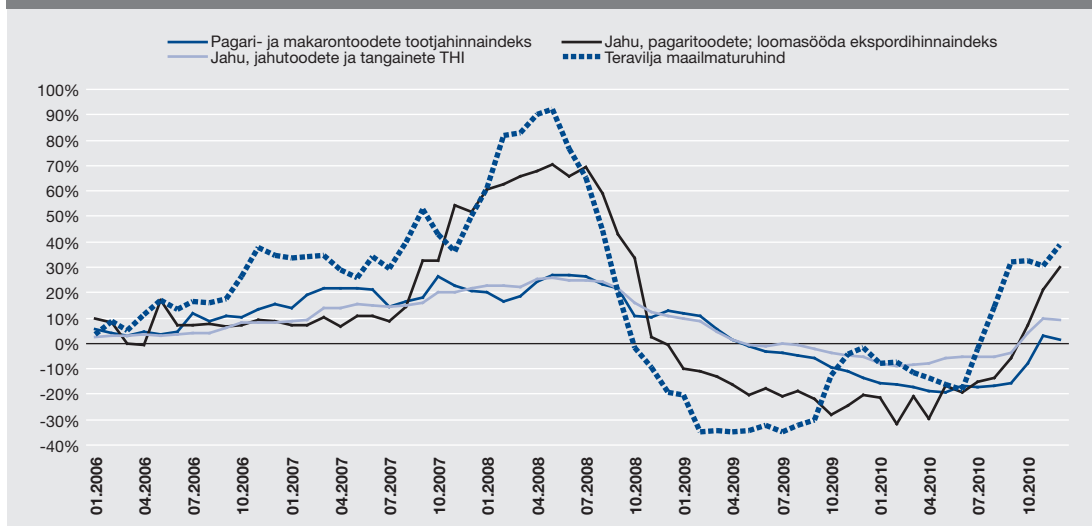
²⁴ Vt <http://www.ap3.ee/?PublicationId=05722609-b4db-47a9-ac00-9f1749b1184c>.

dis olevate jaehindade tõttu isegi madalamale kui 2007. aasta alguses. Seega olid leiva- ja saiatoodete tootjad eksportimisel 2010. aastal paremas olukorras võrreldes siseturule müümisega.

Erinevalt Eestist on EL27 ekspordihinnad viimastel aastatel olnud stabiilsed, vaatamata tooraine maailmaturuhindade suurele kõikumisele. Seda võib seletada teravilja väikse osatähtsusega lõpptootes. Kui konkurents on tugev, ei lisata tooraine kallinemist toote lõpphinda, vaid kärbitakse ajutiselt marginaali. Eesti puhul aga on näha, et muutus tooraine hindades lisatakse ekspordihindadesse.

Analüüsides teravilja ja teraviljatoodete maailmaturuhindade, ekspordi- ning tarbijahindade arenguid, selgub, et teravilja ja teraviljatoodete ekspordihinnad järgivad maailmaturu hindade muutusi kõige paremini. Lisaks on ekspordihinnad kõikumavad võrreldes tarbijahindadega. Teravilja hinna ülemaailmsele tõusule 2010. aasta teisel poolel reageerisid mõningase viitajaga ekspordi- ja tarbijahinnad.

Joonis 10. Teravilja ja jahutoodete hindade aastakasvude võrdlus

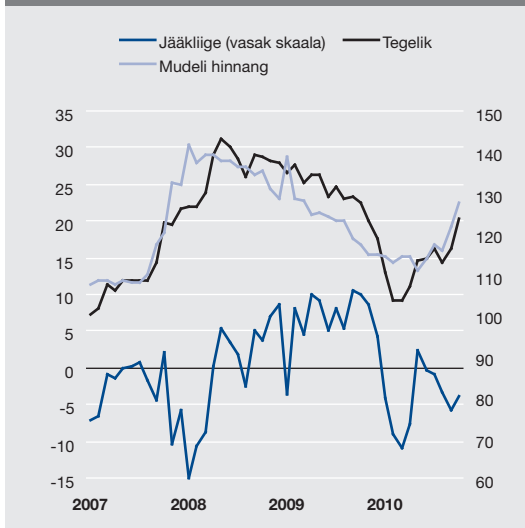
Allikad: statistikaamet, ÜRO Toidu- ja Põllumajandusorganisatsiooni Cereals Price Index

Teravilja ja teraviljatoodete ekspordimahtude ning jaehindade muutustes ei olnud võimalik tugevaid seoseid leida. Vaadeldes aga ainult hinnadünaamikat, võis täheldada teravilja maailmaturu hindade ja teraviljatoodete ekspordi- ning jaehindade vahel statistiliselt olulisi seoseid. Sealjuures kirjeldavad ekspordihinnad mõnevõrra paremini jaehindade muutusi võrreldes maailmaturu hindadega. Analüüsi tulemused näitavad ka, et 2010. aastal ei ole teraviljatoodete tarbijahindades toimunud võimalikku ülereageeringut võrreldes ekspordihindadega.

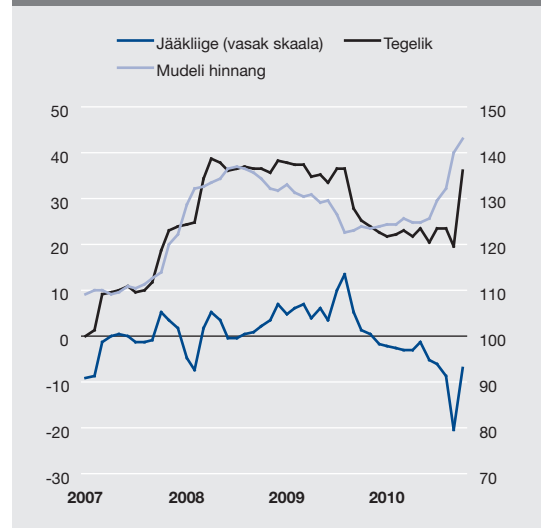
Tulemuste kohaselt kandub tooraine hinnatõus välisurul kiiresti üle nii ekspordi- kui ka jaehindadesse. Osa tooteid, näiteks saia tarbijahinnad, on hästi järginud tooraine- ja ekspordihindu kriisiaja langusperioodilgi ning kiirelt reageerinud ka 2010. aasta sügisesele tooraine kallinemisele. Sealjuures kajastub joonisel 11 saia tarbijahindade langus 2010. aasta alguses tootjate hinnasõja tõttu, kõnealust muutust ei suuda mudel olemasolevate seletatavate muutujatega kirjeldada. Vaadeldes saia hinnamuutusi alates

hinnasõja ajal kehtinud madalaimast hinnast, võiks järeldada, et saia hind on maailmaturu hinnamuutusega võrreldes üle reageerinud. Kuid kõnealune järeldus oleks ekslik, sest tegemist oli varasema põhjendamatult madala hinnaga. Leiva puhul jõuab tooraine- ja ekspordihindade muutus tarbijahindadesse 2–3 kuu pikkuse viitajaga. Ka leiva ja saia ekspordihindu, mis on võrdlusriikidega võrreldes tõusnud rohkem, saab põhjendada tooraine hinnamuutusega. Jahu tarbijahinnad järgivad tooraine hinnamuutusi paremini, kui võtta vaatluse alla ka saia ja leiva ekspordihinnad.

Joonis 11. Saia THI vs. nisu ekspordihind

Joonis 12. Leiva THI vs. teravilja maailmaturuhind ja leiva-saia ekspordihind

III OSA. KONKURENTSIOLUKORRA ANALÜÜS TOIDUAINETE PAKKUMISAHELAS

ÜLDINE OLUKORD EUROOPA LIIDUS

Toiduainesektor on olnud Euroopa Liidu teravdatud tähelepanu all eriti pärast 2007.–2008. aasta järsku hinnatõusu. Euroopa Komisjon analüüsis,²⁵ kas toiduainetööstuse pakkumisaheles võib kontsentratsioon tekitada probleeme, kas esineb hindade jäikust ning kas see võib olla seotud konkurentsitorgetega. Kindlaid järeldusi on raske teha, sest tingimused on toodete, geograafiliste piirkondade ja ka sesoonsuse tõttu üsna erinevad.

Töötlemata toidu sektor on Euroopa Liidus killustunud, tootjad on pakkumisaheles kõige vähem kontsentreerunud lüli. Killustatus ja nõrk seos lõpptarbijaga (palju vahendajaid) toob tihti kaasa madala tootlikkuse, samuti on tootjatel nõrk kauplemispositsioon. Seega nähakse töötlemata toidu sektoris probleemi pigem väheses kontsentreerituses, mida aitaks mõningal määral leevendada koondumine tootjate ühendustesse. Töödeldud toidu sektor (toiduainetööstus) on rohkem kontsentreerunud, on ka rahvusvahelisi ettevõtteid, kes suudavad kaubandussektori survele vastu seista (margitooded, mis peavad kaubavalikus kindlasti esindatud olema) ning teenida seega turu keskmisest kõrgemat kasumit. Turul on ka väga palju väiksemaid ettevõtteid, kes pakuvad alternatiive (valiku ja hinna mõttes), kuid kelle läbirääkimispositsioon on tunduvalt nõrgem.

Jaekaubandus on viimase 20 aastaga oluliselt koondunud. Euroopa Liidus on ka riike, kus turg on jaotunud suurema arvu ettevõtete vahel. Kõrgele kontsentratsioonile vaatamata hinnatakse konkurentsivõitlust tugevaks, harvad pole nn hinnasõjad. Kokkuvõttes on jaekaubanduse hinnatõus olnud pigem madalam üldisest inflatsioonist.

²⁵ Täpsemalt vt „Competition in the food supply chain. Commission Staff Working Document”. Brussels, 28.10.2009, SEC(2009) 1449. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication16065_en.pdf.

Tarbijate hinnangul aga on toidu hind tõusnud teistest kaupadest enam ja toit on liiga kalline. Teatud rolli niisuguse hinnangu kujunemisel mängib asjaolu, et inimesed eelistavad töödeldud toitu, mille tootmine, säilitamine, transport, reklaam jne on kallim ning tooraine osatähtsus lõpphinnas väike. Ka on lisandunud täiendavaid norme, mis toovad lisakulu.

Mida rohkem on toiduainete pakkumisaheles vahendajaid, seda väiksem on lõpphinna ja tooraine hinna seos, iga lüli lisab oma hinnalisa kulude ja kasumi katteks. Turu hetkehinna ja tegelike kulude lahknevusi toob kaasa sesoonsus, mõne toote puhul lepingu sõlmimise ja toote tarbimise mitmeaastane tsükkel ning erinevad lepinguhinnad. Sellest tulenevalt ei pruugi lühiajalised erinevused hindade arengutes viidata otseselt probleemidele, tootja ja lõpptarbija hindade seos ei ole „mehaaniline, deterministlik, kergesti identifitseeritav, prognoositav ega kohene (ajas)”²⁶ (piimasektori põhjal).

Euroopa Liidus on toidusektoris tuvastatud konkurentsirikumisi ning rakendatud karistusi, peamiselt on vaatluse all olnud kartellid. Jaekaubanduses pole turuvõimu ärakasutamist tuvastatud. Siiski on välja selgitatud mõningaid muret tekitavaid kauplemistavasid, mis teatud tingimustel võivad osutada probleemseteks (ühisostud, eksklusiivsed pakkumislepingud, sertifikaadid, kaubanduskettide üha suurenev oma kaubamärgi toodete kasutamine). Kõnealune käitumine ei pruugi konkurentsi pärssida ja võib majanduslikult olla isegi mõistlik, konkurentsi võib see kahjustada teatud juhtudel.

Konkurentsiameti andmetel on praegu Eestis toiduainete valdkonnas menetluses kolm kriminaalasja:

1. võimalik keelatud kokkulepe piima müügil (nn piimakartell);
2. võimalik keelatud kokkulepe teraviljatoodete

²⁶ Ibid, lk 15.

puhul (nn leivakartell);

3. võimalik keelatud kokkulepe viljaveskite vahel (nn veskikartell).

Varasemad toiduainesektorit käsitlevad juhtumid jäävad 10–15 aasta taha.

ELANIKE HINNANGUD KONKURENTSI-POLIITIKALE JA -OLUKORRALE TOIDU-AINESEKTORIS

2009. aasta novembris korraldati Euroopa Liidu riikides elanike küsitlus,²⁷ milles uuriti, kuidas nad tajuvad konkurentsipoliitikat. Uuring toimus ajal, kui hinnad (sh toidukaupade hinnad) püsisid suhteliselt madalal, seetõttu võib küsitlus praegu anda teistsuguseid tulemusi.

Eesti elanike huvi konkurentsipoliitika vastu oli Euroopa Liidu riikide seas üks madalamaid, ka mitmes teises seotud küsimuses olid eestlaste hinnangud ühed nõrgemad (ettevõtete konkurentsi kontrollimine toob tarbijatele ja ühiskonnale kasu, ettevõtete hinnakokkuleppeid ei tohiks lubada, riigi finantsabi annab ettevõtetele konkurentsieelise, info saamine meediast konkurentsi kohta, vajadus suurema informeerituse järele). Eestlaste keskmisest madalamad näitajad paljudes valdkondades ei pruugi viidata siiski probleemide väiksusele, vaid võivad olla seotud üldise suhtumise, hinnangute nihkega. Eesti puhul oli üsna suur vastamata jätnud või oma hinnanguta inimeste osatähtsus, kuid väidetega mittenõustunute osa oli Eestis siiski keskmisest mõnevõrra suurem.

Konkurentsi peamiste probleemvaldkondadena nähakse Eestis sarnaselt Euroopa Liidu teiste riikidega energiasektorit, teised valdkonnad (näiteks ravimid, transport, telekommunikatsioon, finantsteenused) on juba tükk maad vähem olulised. Toiduainesektoris näeb olulisi konkurentsi-probleeme 16% Eesti elanikest ehk sama palju kui Euroopa Liidus keskmiselt.

²⁷ Flash Eurobarometer 264. „EU citizens' perceptions about competition policy”. November 2009. http://ec.europa.eu/competition/publications/reports/citizens_en.pdf.

Peamise probleemina toiduainesektoris ja ka teistes valdkondades nähakse Eestis ning mujal liiga kõrgeid hindasid. Teiste riikidega võrreldes hinnatakse Eestis mõnevõrra olulisemana muid kitsaskohti: toodete kvaliteet, varustaja vahetamise keerukus, liiga väike valik.

VARASEMAD KONKURENTSIALÜÜSI HINNANGUD

Suurbritannia konkurentsialüüsi uuringust²⁸ lähtudes hinnati majandus- ja kommunikatsiooniministeriumis mõni aasta tagasi konkurentsi-olukorda sektorite tootlikkuse, kasumlikkuse ja käibe kontsentratsiooni põhjal. Andmete piiratud tulenevalt oli tegemist lihtsustatud käsitlusega, kus äriregistri andmete põhjal järjestati kolmekohalise EMTAK-koodi alusel sektorid nimetatud näitajate kohapunktide summa alusel. Eeldati, et võimalike konkurentsi-probleemidega peaks üldjuhul kaasas käima tootlikkuse aeglane kasv või vähenemine, keskmisest kõrgem kasumlikkus ning tugev kontsentratsioon. Selle meetodika põhjal olid 2003.–2005. aasta andmetel võimalike probleemvaldkondade esireas sektorid,²⁹ mis on suhteliselt kapitalimahukad ning mitmel puhul seotud kommunalteenuste pakkumisega (telekommunikatsioon, gaas, soojusenergia, vesi). Toiduainesektorit harudest oli lihatööstus 14. kohal.

Maksu- ja tolliameti andmete kohaselt hinnati võimalikke sisenemis- ja väljumisbarjääre, kasutades selleks ettevõtete asutamise ja lõpetamise andmeid. Eeldati, et majandussektorites, kus konkurents ei toimi, tekivad teistest tegevusharudest kõrgemad sisenemis- ja väljumisbarjäärid. Samal ajal on ka teisi tegureid, mis seda mõjutavad (kapitali- ja teadmistemahukus või infra-

²⁸ „Empirical indicators for market investigations”. Office of Fair Trading, September 2004. http://www.offt.gov.uk/shared_offt/reports/comp_policy/oft749a.pdf.

²⁹ Vaatluse alt jäeti välja väga väikesed sektorid (osatähtsus ettevõtete kogukäibes alla 0,19%) ning ekspordile orienteeritud harud (üle 50% müügist ekspordiks).

struktuur). Kahekohaliste EMTAK-koodide tasandil paiknesid toiduainesektori ahela üksused sisenemis- ja väljumisbarjääride järjestuse keskpäigas.

TOIDUKAUPADE HINNAD

Eesti toidukaupade hinnad on viimase kümne aastaga tõusnud Euroopa Liidu riikidega võrreldes keskmisest tunduvalt kiiremini (kohalikus väärangus u 60% vs. 35%). Samas suurusjärgus või kiiremini on hinnad tõusnud vaid mõnes riigis (Läti, Küpros, Bulgaaria). Sarnane pilt iseloomustab üldiselt ka erinevaid kaubagruppe. Sellised hinnaarengud iseloomustavad eelkõige uusi liikmesriike, Eestiga sarnased hinnamuutused ilmnevad eelkõige Lätis, Leedus ja Poolas.

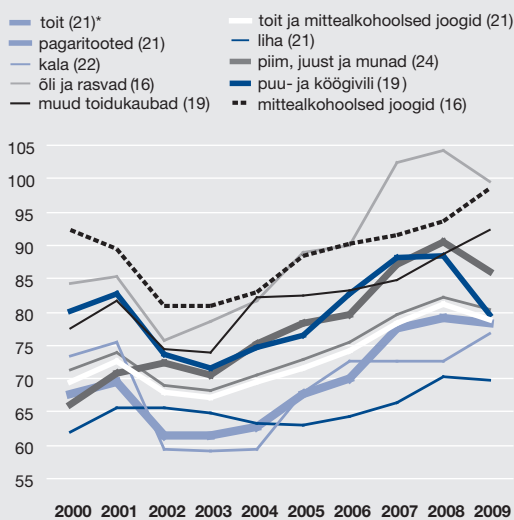
Kiirem hinnatõus on lähendanud Eesti toiduainete hindu Euroopa Liidu keskmisele tasemele: 2000. aastal moodustas Eestis toidu hinnatase 70% EL27 keskmisest, kuid 2008.–2009. aastal oli see umbes 80%. Palkade, üldise hinnatase ja elatustase muutusega võrreldes on konvergens olnud isegi tagasihoidlikum, kuid võrdlusalus oli toidu puhul kõrgem. Suurem muutus on toimunud piimatoodete puhul, kuid ka piimatoodete hinnatase on Eestis praegu Euroopa Liidu riikide järjestuse tagumises otsas. Kokkuvõttes on Eesti toidukaupade hinnatase püsinud Euroopa Liidu riikide järjestuses muutmatusena (nii 2000. kui ka 2008. aastal 19. kohal, 2009. aastal viis hinnalangus 21. kohale).

PAKKUMISAHELA HINNAD

Tööstuste hinnaanalüüsi³⁰ põhjal ei kasvanud piimatööstuses üldisele hinnatasele tõusule vaatamata tootjahinnad tooraine hindadest kiiremini kuni oktoobrini 2010, pigem vastupidi. Piima puhul vähenes üldiselt tooraine kulule lisanduv marginaal (seda peamiselt kilepiima puhul, 3,5% rasvasisaldusega piima tetrapakil võib täheldada

³⁰ Nagu eelnevalt mainitud, ei pruugi eri ahela lüüdid olla üksüheses sõltuvuses.

Joonis 1. Eesti toidukaupade suhteline hinnatase (EL27 = 100)

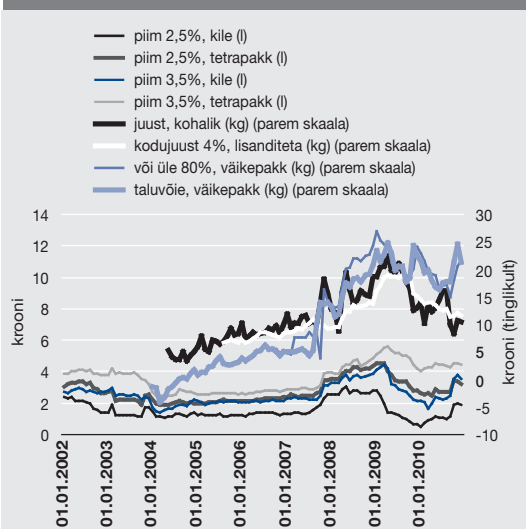
* Sulgudes on Eesti hinnatase positsioon 27 riigi seas. (1 – kõrgeim, 27 – madalaim).
Allikas: Eurostat

juurdehindluse mõningast kasvu), muude piimatoodete (või, juust) kuludest ja kasumist tulenev juurdehindlus püsis 2008. aastast üldiselt samal tasemel. Pikemaajaliste muutuste põhjal võib täheldada siiski mõningast marginaali tõusutrendi, mis vastab ka üldisele kulude kasvule. Kiiremat hinnatõusu võib olla pidurdanud efektiivsuse tõus. Aastail 2000–2008 enam kui kahekordistus piimatööstuste müügitulu töötaja kohta. Ka kasumlikkus³¹ on paranenud (umbes 3%-lt 6%-le), kuid Eesti ei eristu sellega Euroopa Liidu teistest riikidest. Kuigi on toimunud mõningane konsolideerumine, on Eestis siiski elaniku kohta peaaegu sama palju ettevõtteid kui Euroopa Liidus keskmiselt. Eestis on piimatööstusettevõtteid suhteliselt mõnevõrra rohkem kui Lätis, Leedus, Poolas, Soomes, Rootsis või Taanis.

2010. aasta viimastel kuudel, eelkõige aga

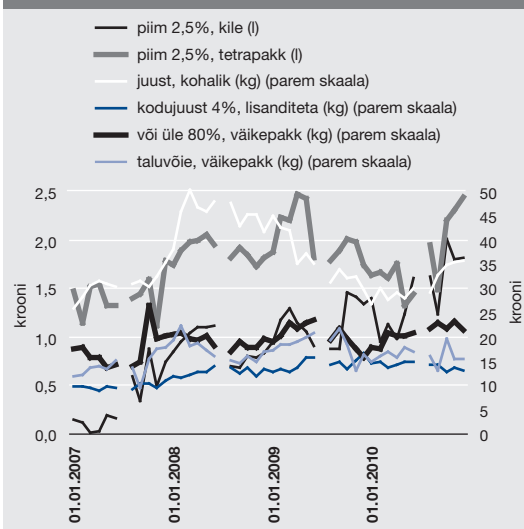
³¹ Kasumlikkuse all vaadatakse tegevuse ülejääki (*gross operating surplus*), kus kulude poolel on maha arvatud toodete ja teenuste vahetarbimine ning tööjõukulud (pole arvestatud kulumiga).

Joonis 2. Piimatoodete tinglikud juurdehindlused (tootjahind – piima kokkuostuhind)

Allikad: Eesti Konjunktuuriinstituut, Eesti Statistikaamet, autori arvutused

Joonis 3. Piimatoodete juurdehindlus jaemüügis (jaemüügihind ilma käibemaksuta – tootjahind)

Allikad: Eesti Konjunktuuriinstituut, Eesti Statistikaamet, autori arvutused

oktoobris, toimus päris oluline hinnahüpe: kuuga kasvasid piimatoodete marginaalid suurusjärgus 50%, ka teiste piimatoodete hinnalisa kasvas. Kuigi on mõningaid märke majandusolukorra paranemisest, on esmapilgul hinnaarengud küllaltki järsud. Tuleb aga arvestada, et viimane aasta oli tööstusettevõtetele suhteliselt raske ja on oodata, et kasumlikkus tõuseb tavapärasele tasemele. Piima ja või juurdehindlus kerkis IV kvartalis 2010. aastal viimase kolme aasta keskmise näitaja tasemele (mis sisaldab ka toiduainete kõrgete hindade perioodi 2008. aastal) või sellest mõnevõrra kõrgemalegi, juustu marginaalid olid viimaste aastate keskmisest madalamad.

Juustul ja või on tinglikult arvestatud, et 1 kg toote valmistamiseks kulub 10 liitrit piima, kodujuustul 5 liitrit.³²

³² Lähtutud on juustu valmistamise praktikast (1 kg juustu valmistamiseks kulub keskmiselt 10 kg piima <http://www.endla.joosu.ee/piim-ja-piimatooted/>; piima erikaal on vaid veidi suurem kui 1 kg/l, seetõttu on liiter piima võrdsustatud 1 kg-ga). Teiste toodete puhul on hinnangud kindlasti ebatäpsed, nende arvestuste eesmärk on iseloomustada üldiselt toorme hinna ja lõpphinna seoseid. Täpsemalt piima ja lõpptoote seoste kohta

Tootmise poolel ei esinenud olulisi märke hindade kiiremast tõusust võrreldes tooraine hinnaga kuni 2010. aasta oktoobrini. Analoogseid arenguid võis täheldada ka müügi poolel, kuigi mõne toote puhul on hinnastamises toimunud põhimõttelisi muutusi.

Märkimisväärne on eelkõige kilepiima juurdehindlus. Mõni aasta tagasi pakuti piima poes sisuliselt ilma juurdehindluseta (mida ei saa pidada äri seisukohalt kindlasti normaalseks, kuid see kuulub klientide meelitamise strateegia juurde). Praeguseks on kile- ja tetrapakipiima marginaalide vahe oluliselt vähenenud, kuid piima viimaste kuude hinnakasv ei ole kuidagi põhjendatud otseselt kulukomponentide kasvuga (kui, siis vaid kulude tagantjärele kompenseerimisega).

Ka teiste piimatoodete juurdehindlus kasvas 2010. aasta oktoobris kiiresti, kuid marginaalid olid võrreldavad ajalooliste keskmiste taseme-
vt näiteks Dairy Technology. SPX Corporation http://www.apv.com/pdf/brochures/Dairy_Technology_9002_01_07_2008_GB.pdf.

tega (seda nii kroonides kui ka võrreldes juurdehindluse ja tootjahinna suhet).

Teiste toidukaupade puhul ei ole otseselt andmeid kokkuost-tootja-tarbija ahela hindade analüüsimiseks, seetõttu on võrreldud tooraine kokkuostuhinna ning jaehinna muutusi.³³ Liha- toodete ning leiva-saia ja jahu puhul oli hinnalisa 2010. aasta viimastel kuudel üldiselt ajalooliste keskmiste lähedal või mõnevõrra kõrgem. Veiseliha marginaal aga jõudis uuele tipptasemele.

Teiste toodete puhul võib oktoobrist 2010 leida samuti kiireid hinnahüppeid, kuid varasemaid arenguid kõrvutades ei saa neid käsitada erakordsetena.

Keskmise hinna juures tasub ära märkida, et tegelikkuses erinevad hinnad ka n-ö homogeensete toodete puhul piirkonniti ja kaupluseti üsna palju. Näiteks 2,5% kilepiima liitri maksimaalne hind on minimaalsest erinenud 2010. aastal kuude lõikes 10–50%, mõnevõrra väiksem on hinnaerinevus olnud Eesti säästukauplustes ning turgudel, kuid ka seal on hinnakäärid suurusjärgus paarkümmend protsenti. Teiste toodete puhul on hinnaerinevused isegi suuremad.

TOIDUAINETÖÖSTUSE STRUKTUUR

Eesti toiduainesektoris on ettevõtteid riigi suurus (elanike arvu) arvestades paar korda vähem kui Euroopa Liidus keskmiselt. Olukord on sar-

Tabel 1. Kasumlikkuse näitajad toiduainetööstuses ja kaubanduses

	Kasumlikkus						Kasumi osa lisandväärtuses (%)					
	EE 2008	EE 2007	EL 2007	EE 2000-2008	EE 2004-2007	EL 2004-2007	EE 2008	EE 2007	EL 2007	EE 2000-2008	EE 2004-2007	EL 2004-2007
Toiduainetööstus ja jookide tootmine	6,7	8,8	9,1	7,2	7,3	9,3	35,2	42,1	42,7	37,7	38	42,8
Lihatööstus	5,6	8,1	5,8	7,4	7,8	5,4	29,1	38,2	33	38,8	39,3	31,3
Kalatööstus	4,8	0,2	7,2	3,9	2,4	6,7	23,3	1,4	38,7	17,8	12,6	36,2
Puu- ja köögiviljad	7,8	10,3	9,3	10,4	10	9,4	35,2	43,7	42,5	43,7	44,1	42,4
Õli ja rasv			5,9			5,5			59			52,6
Piimatööstus	6,3	7,8	6,1	4,3	4,2	6	44,5	51,4	40*	34,5	32,9	39,3**
Jahu, tangained			9,6			9,4			51			48,2
Muud toiduained	6,2	8,6	12,4	7,7	7,3	13,3	30,4	28,9	40,7	29	26	42,6
Jookide tootmine	13,1	14,3	13	13,2	14,4	13,6	52,9	56,2	53	55,3	57,1	53,1
Hulgikaubandus	3,5	4,8	5,5	4,9	5,2	5,2	43,8	53,5	47,7	53,5	55,2	45,8
Jaekaubandus	2,8	5,5	7,1	4,1	4,9	7,1	24,3	37,6	37,8	33,5	36,9	38,3
Spetsialiseerumata kauplused	3,2	4,4	4,8	3,3	3,7	4,5	27,2	35,2	31,7	31,7	33,3	30,6
Spetsialiseerumata kauplused, ülekaalus toit, joogid või tubakas	2,8	3,6	4,5	2,7	3,1	4,1	25,1	31,3	31,4	27,2	30,2	29,6
Toidule, jookidele või tubakale spetsialiseerunud kauplused	1,7	2,4	9,8	2,5	3	10,1	18,6	27,1	49,1	28,9	33,1	50,4

* 2006. aasta andmed

** 2004–2006

EE – Eesti

kasumlikkus – tegevuse brutoülejäägi suhe müügituluse

kasum – tegevuse brutoülejääk

Allikas: Eurostat

³³ Vaadati lihtsustatud seoseid: jaemüügihind (ilma käibemaksuta) – tooraine hind (liha või teravili), ilma täiendavaid tooraine sisaldusepõhiseid koguse ümberhindlusi tegemata (1 kg lõpp-toodet võrreldi 1 kg tooraine hinnaga).

nane Põhja-Euroopa riikidega, üldiselt on palju ettevõtteid lõunapoolsetes riikides. Sarnaselt teiste riikidega on toimunud konsolideerumine, ettevõtteid on jäänud aastatega vähemaks.

Eesti toiduainetööstuse ettevõtete kasumlikkus on Euroopa Liidu keskmisel tasemel või pigem keskmisest madalam, viimaste aastatega pole olukord oluliselt muutunud. Ka kasumi osatähtsuselt lisandväärtuses ei eristu Eesti teistest riikidest. Kõnealused tähelepanekud kehtivad nii toiduainetööstuse kohta tervikuna kui ka kõigi allharude kohta, mõnevõrra parem on kasumlikkuse poolest seis olnud lihatööstuses. Ettevõtlustiheduse poolest on Eesti nõrgemalt esindatud jahu ja tangainete sektoris (kasumlikkuse andmeid pole konfidentsiaalsuse tõttu avaldatud), kuid rohkem kalatööstuses.

Kaubandussektoris on Eesti ettevõtlusaktiivsus Euroopas üks kõrgemaid hulgikaubanduses (hõlmab kõiki valdkondi, mitte ainult toidukaupu), jaekaubanduses (kõik allharud) on olukord vastupidine. Spetsialiseerumata jaettevõtetes (kus olulisel kohal on toit, alkohol või tubakas) on Eesti sarnane lähiriikide võrdlusgrupiga. Ka kaubanduses on toimunud konsolideerumine, eriti märgatav on see spetsialiseerumata jaekaubandusettevõtete segmendis (ettevõtete arv on vähenenud üle kahe korra).

Kasumlikkuselt ja kasumi osatähtsuselt lisandväärtuses jääb Eesti Euroopa Liidu keskmike sekka, toidukaupade jaemüügis on Eesti ettevõtted pigem kehvas olukorras.

Turujõule viitav üks näitaja on turu koondumine väheste ettevõtete kätte. Näiteks võib vaadelda, kui suur osa sektori müügitulust on koondatud nelja suurema turuosalise kätte. Indikaator vahemikus 80–100% näitab kõrget kontsentratsiooni (oligopolist monopolini), keskmine kontsentrat-

siooni tase 50–80% viitab oligopolistlikule turule, näitaja vahemiku 0–50% alumine ots iseloomustab täiuslikku konkurentsi, ülemine ots oligopoli. Analoogne konkrentsinäitaja on ka Herfindahl-Hirschmani indeks, mis on kõigi ettevõtete turuosade ruutude summa. Indeksi väärtus alla 0,1 näitab madalat kontsentratsiooni, 0,1–0,16/0,18 mõõdukat kontsentratsiooni ning näitaja üle selle kõrget kontsentratsiooni. Mõlema käsitluse puhul on oluline küsimus õige sektori ja regiooni ehk üldisemalt turu piiritlemine. Kuigi näiteks riigi tasandil võib turg olla jaotunud ettevõtete vahel suhteliselt ühtlaselt, võib ühel olla suur turuvõim teatud konkreetse toote-teenuse pakkumisel või mingis kindlas piirkonnas.

Järgnevalt on välja toodud maksu- ja tolliameti 2009. aasta käibedeklaratsioonidel põhinevad kontsentratsiooni näitajad toiduainete pakkumisahela alamsektorites. Põllumajandussektorit ja toiduainetööstust vaadeldakse 3-kohalise EMTAK-klassifikaatori tasandil, kaubandust 4-kohalise koodi täpsusega. Suurema kontsentratsiooniga tulevad esile eelkõige väiksemad harud (õli tootmine, jahu ja tangainete tootmine, puu- ja kõõgiviljade müük spetsialiseeritud kauplustes – konkureerivad siiski ka spetsialiseerumata kauplustega). Suurematest harudest on tugevasti kontsentreerunud jookide tootmine, kuid siin tuleb esile eespool nimetatud küsimus turu defineerimisest (suurema nelja tootja seas on kaks õlletootjat, kange alkoholi tootja ning alkoholivaba joogi tootmine). Minnes detailsemale tasemele, hakkab tulemusi mõjutama Eesti väiksus (mitmes allharus ongi vaid mõni ettevõtte).

Kontsentratsiooninäitajate põhjal on üldiselt parem olukord töötlemata toidu lülis (põllumajandus, kalandus), ka suuremate toiduainetööstuse allharude tasandil võib kontsentratsiooni pidada mõõdukaks.

Tabel 2. Tegevusalade kontsentratsiooni näitajad

EMTAK	Tegevusala	Ettevõtete arv	Müügitulu 2009, mln kr	Nelja suurema osatähtsus	HHI	Norm. HHI
01.1	Üheaastaste põllukultuuride kasvatus	484	1 603	30,3%	0,036	0,034
01.2	Mitmeaastaste taimede kasvatus	45	27	40,4%	0,068	0,046
01.3	Taimede paljundamine	24	63	63,5%	0,120	0,082
01.4	Loomakasvatus	498	4 255	18,8%	0,020	0,018
01.5	Segapõllumajandus	69	140	67,3%	0,128	0,116
01.6	Põllumajandust abistavad tegevusalad ja saagikoristusjärgne tegevus	112	194	38,9%	0,060	0,052
01.7	Jahindus ja seda teenindavad tegevusalad	7	16	93,6%	0,574	0,503
03.1	Kalapüük	72	341	55,3%	0,104	0,091
03.2	Vesiviljelus	26	53	65,1%	0,149	0,114
10.1	Liha töötlemine ja säilitamine ning lihatoodete tootmine	53	5 541	67,9%	0,175	0,159
10.2	Kala, vähilaadsete ja limuste töötlemine ning säilitamine	51	1 842	54,4%	0,094	0,076
10.3	Puu- ja köögivilja töötlemine ja säilitamine	27	399	81,5%	0,261	0,232
10.4	Taimse ja loomse õli ning rasva tootmine	5	757	100,0%	0,500	0,375
10.5	Piimatoodete tootmine	29	5 678	63,3%	0,142	0,112
10.6	Jahu ja tangainete, tärglise ja tärglissetoodete tootmine	8	659	98,9%	0,714	0,673
10.7	Pagari- ja makarontoodete tootmine	106	2 054	63,9%	0,117	0,108
10.8	Muude toiduainete tootmine	77	3 165	52,6%	0,094	0,082
10.9	Valmis loomasööda tootmine	13	930	90,0%	0,465	0,421
11.0	Joogitootmine	33	5 570	83,8%	0,225	0,201
46.11	Põllumajandustoorme, elusloomade, tekstiili- toorme ja pooltoodete vahendamine	20	535	87,7%	0,329	0,294
46.17	Toidukaupade, jookide ja tubakatoodete vahendamine	60	277	51,2%	0,108	0,093
47.11	Jaemüük spetsialiseerimata kauplustes, kus on ülekaalus toidukaubad, joogid ja tubakatooted*	621	27 937	65,5%	0,126	0,125
47.21	Puu- ja köögivilja jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	8	7	97,1%	0,648	0,598
47.22	Liha ja lihatoodete jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	32	107	48,0%	0,088	0,059
47.23	Kala, vähilaadsete ja limuste jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	27	47	47,8%	0,084	0,048
47.24	Leivatoodete, kookide, jahu- ja suhkrukondiitri- toodete jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	12	27	76,4%	0,169	0,094
47.25	Jookide jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	50	1 841	72,3%	0,188	0,172
47.29	Muu toidukaupade jaemüük spetsialiseeritud kauplustes	57	140	37,1%	0,056	0,039
47.81	Toidukaupade, jookide ja tubakatoodete jaemüük kioskites ja turgudel	94	627	74,3%	0,461	0,455

Vaatluse all on vaid ettevõtted, kelle käive oli nullist suurem.

HHI – Herfindahl-Hirschmani indeks (vahemikus 1 / ettevõtete arv kuni 1)

Norm. HHI – ettevõtete arvuga normaliseeritud indeks (jääb vahemikku 0–1).

Värvikoodid: punane – nelja suurema ettevõtte käes on üle 80% müügitulust või HHI > 0,18; roheline – nelja ettevõtte osatähtsus alla 50% või HHI alla 0,1.

* – toidukaupade jaemüügis pole arvestatud kontsernide konsolideeritud näitajaid; kui arvestada ETkd ühe turuosalisena, siis oleks nelja suurema ettevõtte või grupi käes ligi 80% turust, HHI ja normeeritud HHI oleks suurem kui 0,16.

Allikas: maksu- ja tolliamet

Mõned võrdlused teiste riikidega viitavad Eestis tunduvalt suuremale toiduainetööstuse kontsentratsioonile. Viie suurema ettevõtte käes on Eestis üldjuhul üle 60% turust, lirimaal³⁴ ja Suurbritannias³⁵ oli toiduainetööstuse põhivaldkondades (piim, liha, kala) viie suurema ettevõtte osatähtsus mõne aasta eest kordades madalam (suurusjärgus 20–40%). Teistes sektorites tuleb Suurbritannia näite puhul samuti välja suurem kontsentratsioon väiksemates allharudes, näiteks maiustused, õli ja rasv, karastusjoogid. Üldiselt on Eestis turukontsentratsioon tunduvalt kõrgem.

Turu piiritlemisel tuleb arvestada ka impordiga. Agregeeritud tasandil moodustab põllumajandus-

dussaaduste kogupakkumisest import umbes viiendiku, kala, toiduainete ja jookide puhul üle kolmandiku.³⁶ Detailsemal tasemel tuleb teatud toodetel eeldatavalt esile n-ö spetsialiseerumine: import on suurem toodete puhul, mida Eestis ei toodeta (näiteks eksootilised puuviljad), suurem on kodumaise tööstuse osa põhitoiduainete puhul (liha, piimatooted).

Eesti toidukaupadel on olnud traditsiooniliselt tugev roll Eesti turul. Konjunktuuriinstituudi korraldatavas uuringus „Eesti toidukaupade positsioon siseturul“³⁷ oli 2010. aasta mais kodumaiste toidukaupade osatähtsus sortimendis üle 60% (Tallinnas väiksem, suurem osatähtsus oli maa- piirkondades). Käibe põhjal on Eesti päritoluga

Tabel 3. Viie suurema ettevõtte osatähtsus toodangus või müügis

	Suurbritannia 2004	Eesti 2009
Põllumajandus		41%
Kalandus	16%	53%
Liha töötlemine	17%	72%
Kala, puu- ja köögiviljad	36%	53%
Õli ja rasvad	88%	100%
Piimatooted	31%	72%
Jahu, tangained ja tärkliis	31%	100%
Loomasööt	36%	94%
Pagaritooted	17%	68%
Suhkur	99%	
Šokolaad ja suhkrukondiitritooted	81%	98%
Muud toiduained	39%	69%
Alkohoolsed joogid	50%	95%
Alkoholvaba jook, mineraalvesi	75%	98%
Hulgikaubandus	6%	13%
Jaekaubandus	20%	31%

Allikas: „Concentration ratios for businesses by industry in 2004. Economic Trends 635 October 2006“; maksu- ja tolliamet (autori arvutused)

³⁴ Patrick McCloughan. What's Been Happening To Concentration in Irish Industry 1991–2001. The Economic and Social Review, Vol. 36, No. 2, Summer/Autumn, 2005, pp. 127–156; tabel 3, lk 144. http://www.esr.ie/Vol36_2/03_McCloughan_Article.pdf.

³⁵ Sanjiv Mahajan. Office for National Statistics. Concentration ratios for businesses by industry in 2004. Economic Trends 635 October 2006, pp. 25–47; lisa 1, lk 42–44. http://www.statistics.gov.uk/articles/economic_trends/ET635Mahajan_Concentration_Ratios_2004.pdf.

valdav enamik (ligi 90% või rohkem) piimatoodetest (välja arvatud sulatatud juust), lihatoodetest (välja arvatud linnuliha, lihakonservid) ning leivast. Importkauba käes on üle poole turust näiteks margariini ja toiduõli, nisujahu, makaronide,

³⁶ 2006. aasta pakkumise tabelite põhjal.

³⁷ Vt lühikokkuvõtet „Konjunktuur“ nr 3 (174) 2010, lk 57–60.

kurgi-tomati, küpsiste ja mahla puhul. Importkaubad pärinevad peamiselt Lätist, Soomest, Poolast, Saksamaalt ja Leedust. 15 aastaga on Eesti tooted pigem kaotanud veidi oma positsioone (mitmel juhul oli baasiks 100% turuosa), kuid mõningate toodete puhul on turgu võidetud (jogurt, taimsed ja loomsed rasvad, köögiviljad).

KOKKUVÕTE

Toiduaine tarneahela küsimus on aktuaalne kogu Euroopas, tähelepanu muutus teravamaks eelkõige 2007.–2008. aastal, kui hinnad tõusid kiiresti. Uurimised ei ole tuvastanud otseselt selgeid probleeme tarneahelas, sest seosed ei ole ühesed. Nähakse küll võimalikke ohtusid ja mitmes riigis on ka tuvastatud konkurentsi rikumist, kuid tegemist pole massilise probleemiga. Siiski rõhutatakse vajadust teemat endiselt vaatluse all hoida ning spetsiifilisemaid sektoreid põhjalikumalt analüüsida.

Eesti toidukaupade hinnaliikumised tarneahela sees on üldiselt olnud loogilised, vaid 2010. aasta viimastel kuudel esines suuremaid kõikumisi ning mõne toote puhul (näiteks kilepiim) ilmnas hinnastamise praktika muutus kaubanduses. Kaugemat tulevikku arvestades ei saa seda veel pidada erakordseks: kui kriisi ajal liikusid hinnad ja marginaalid tugevasti allapoole, siis nüüd on toimumas teatud korrektsioon.

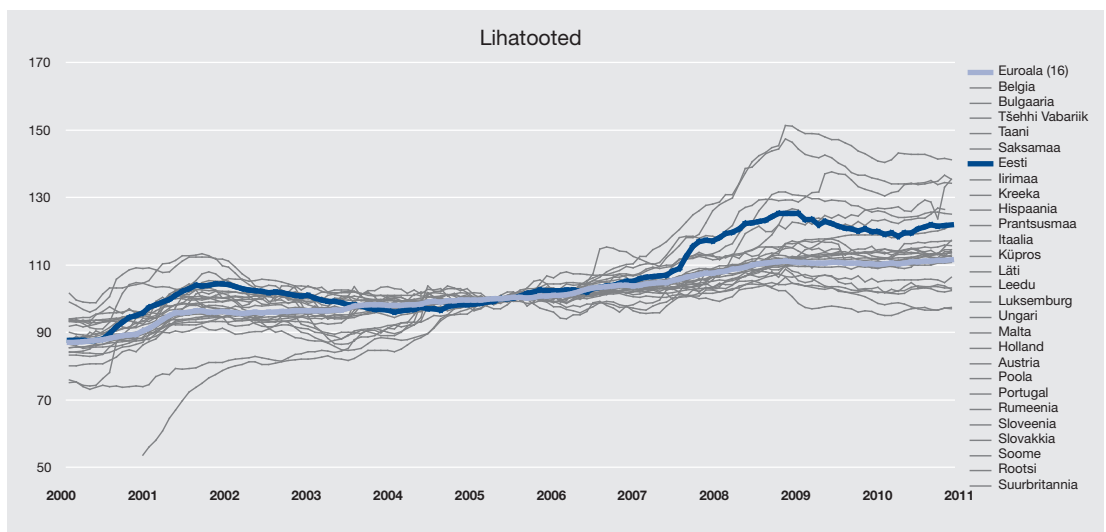
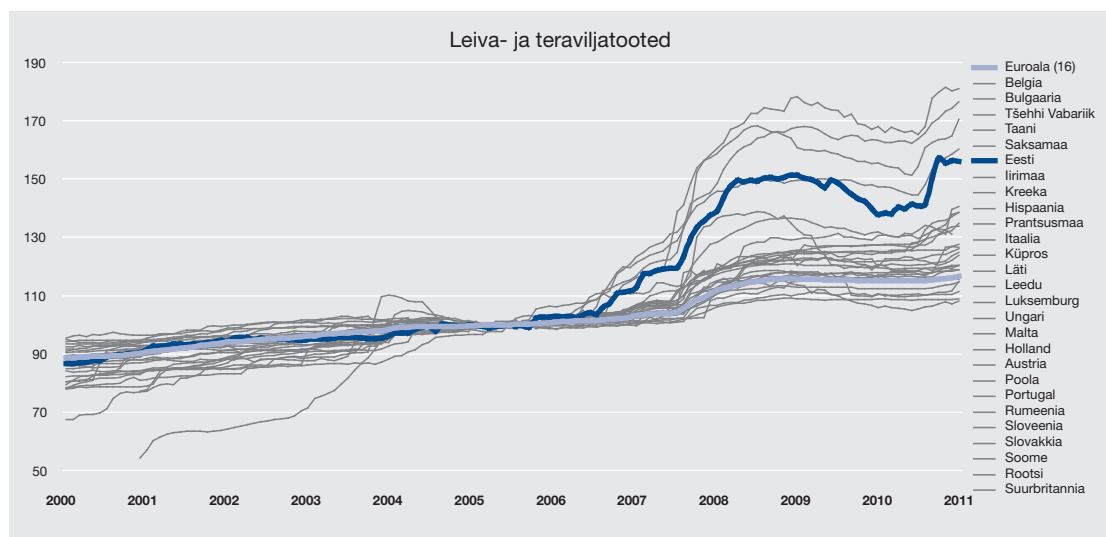
Teiste riikidega võrreldes on Eesti toiduainesektori ahel tugevamalt kontsentreerunud, kuid siin mängib rolli turu piiratus. Üldiselt jäävad suuremate sektorite puhul kontsentratsiooninäitajad keskmistesse piiridesse. Teiste riikidega võrreldes ei ole Eesti ettevõtete kasumid kõrgemad, pigem vastupidi. Eesti tootjatele pakuvad konkurentsi ka lähiriikide tootjad.

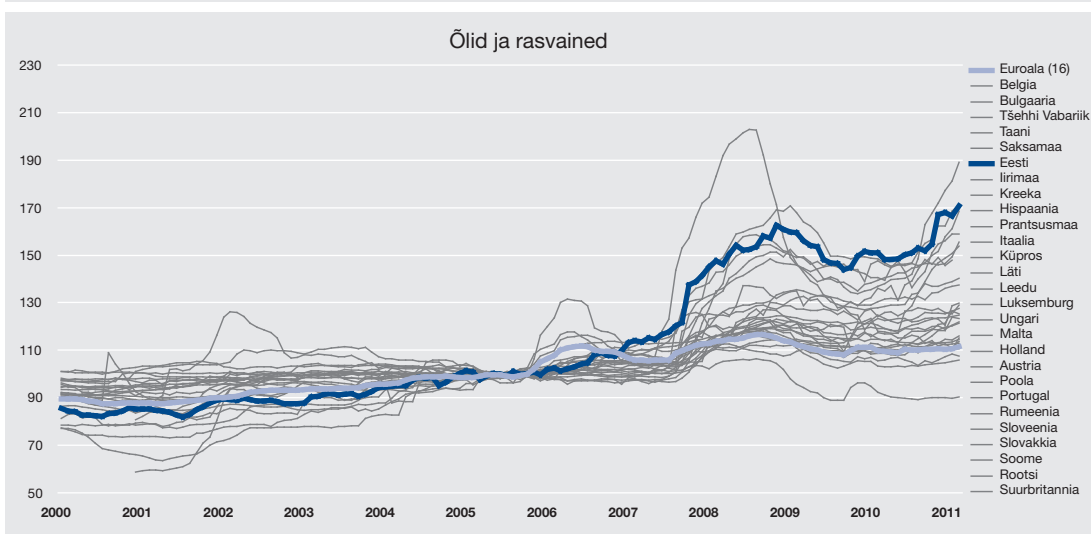
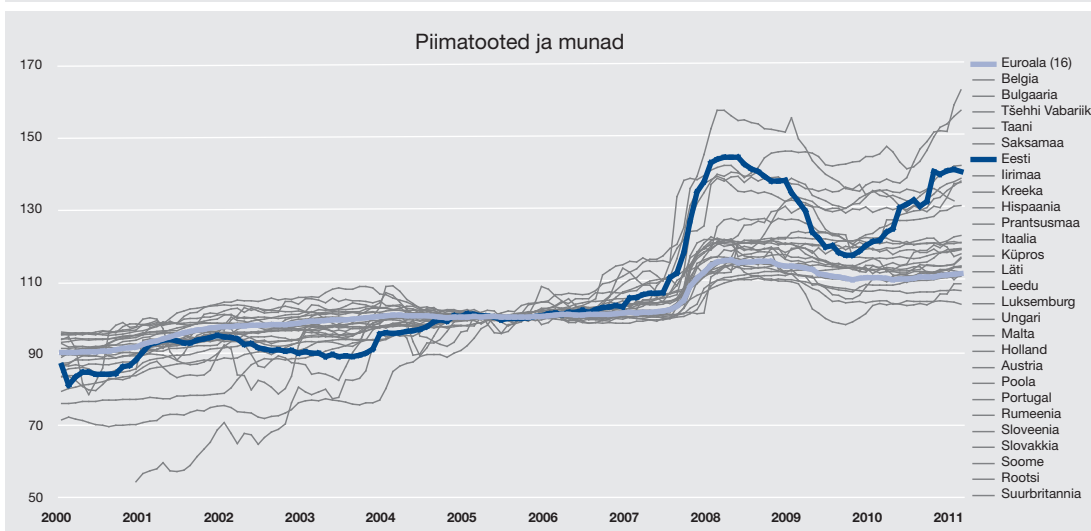
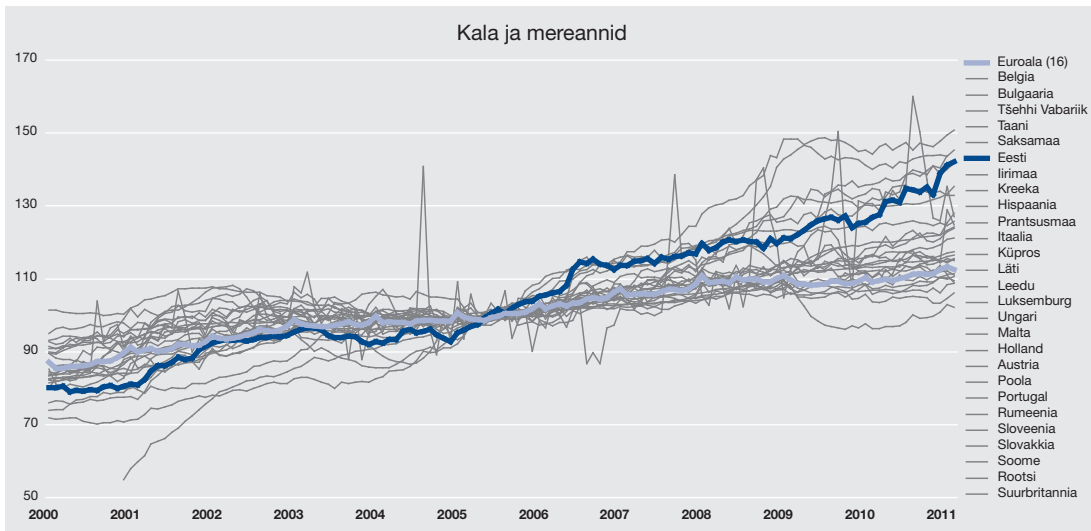
Võib väita, et suures plaanis on turu piiratusele vaatamata konkurentsiolukord vähemalt makro-näitajate tasandil Eesti toiduainesektoris rahuldav.

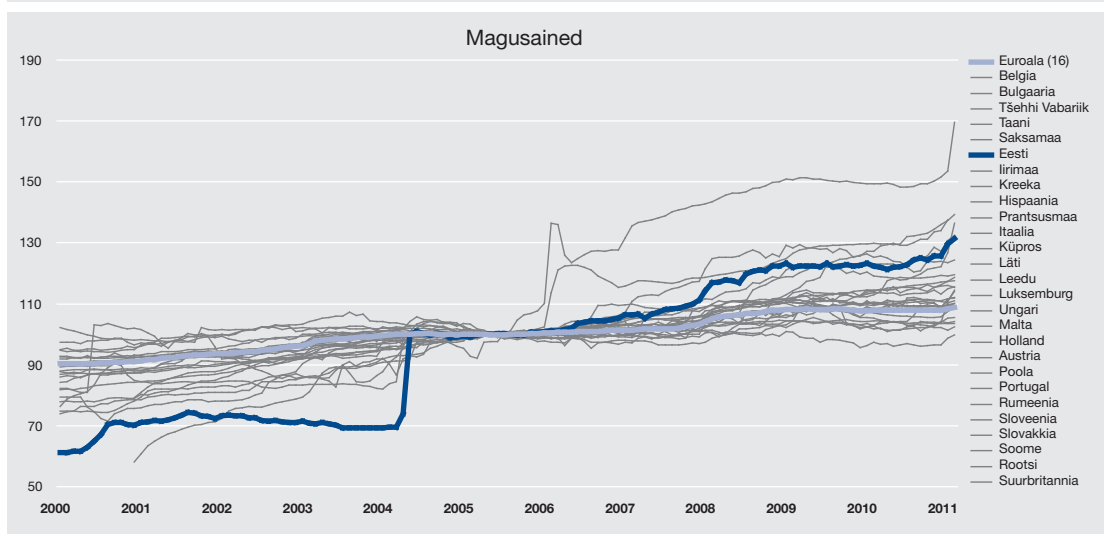
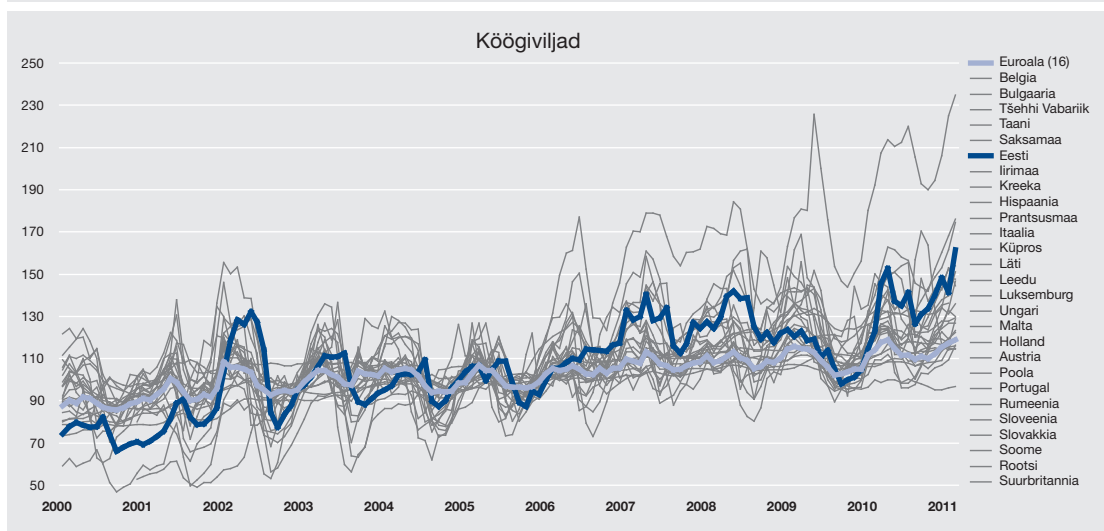
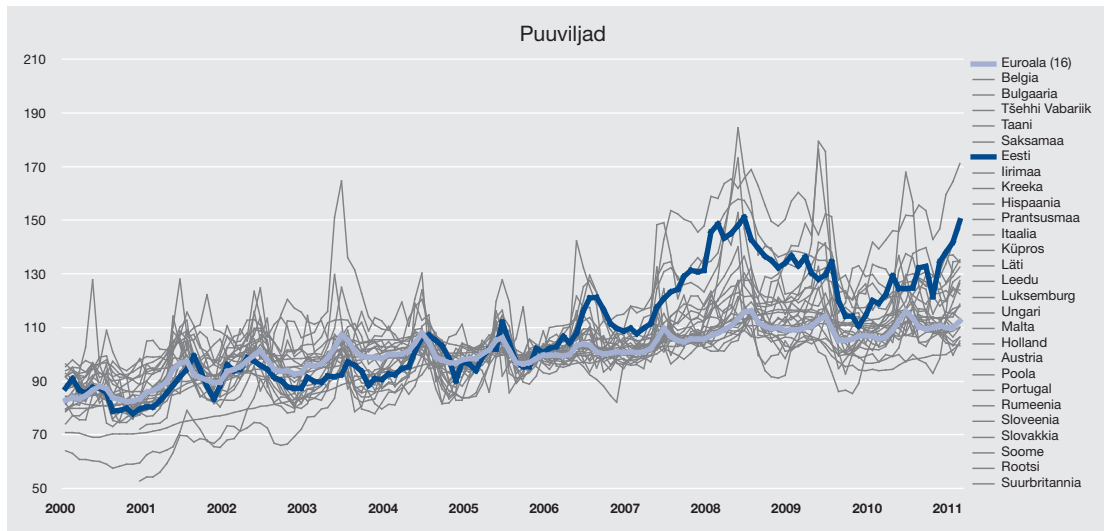
Lisa 1. Valitud toiduainegruppide hinnamuutused

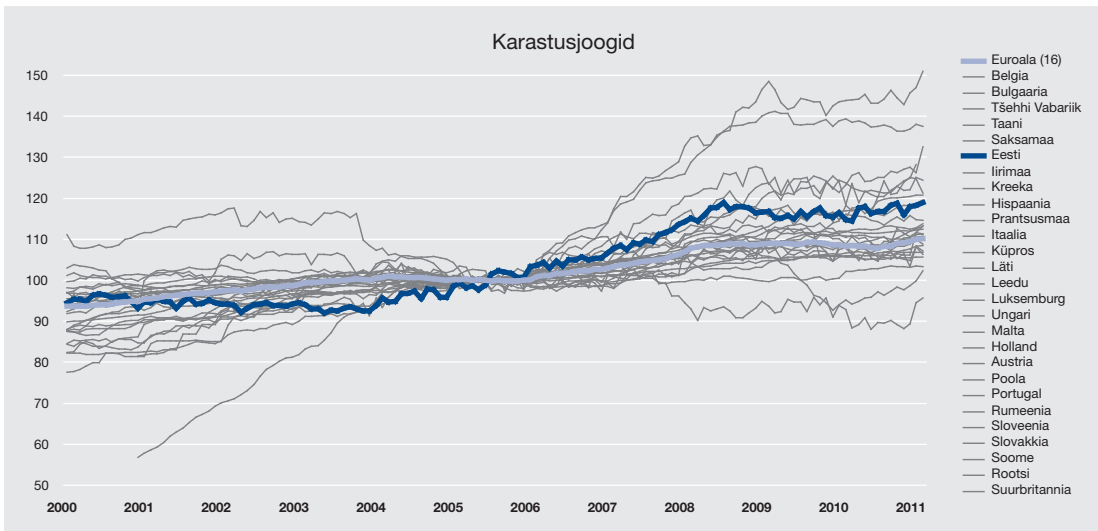
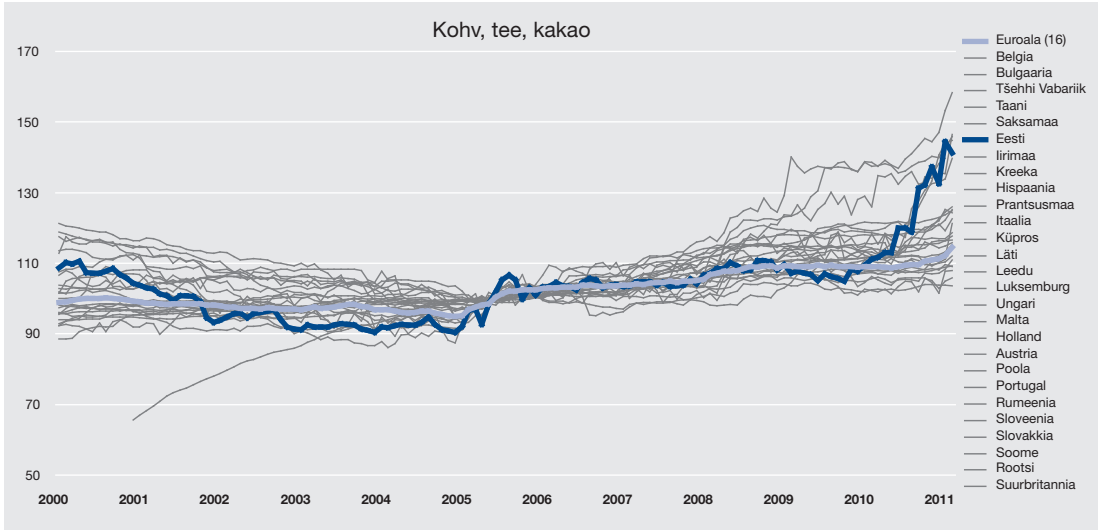
EL27 01.2000–11.2010
alusindeks 2005 = 100
rahvusvaluutas
Eesti on tähistatud jämejoonega
Allikas: Eurostat

Joonised originaalkujul on näha veebiaadressil
http://www.eestipank.info/pub/et/dokumendid/publikatsioonid/seeriad/muud_uuringud/turg.pdf?ok=1

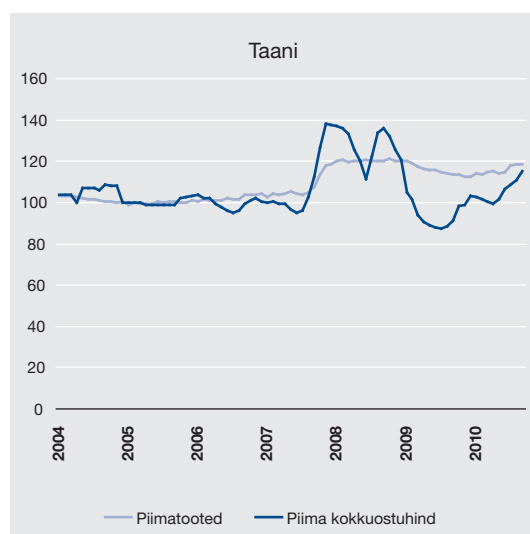
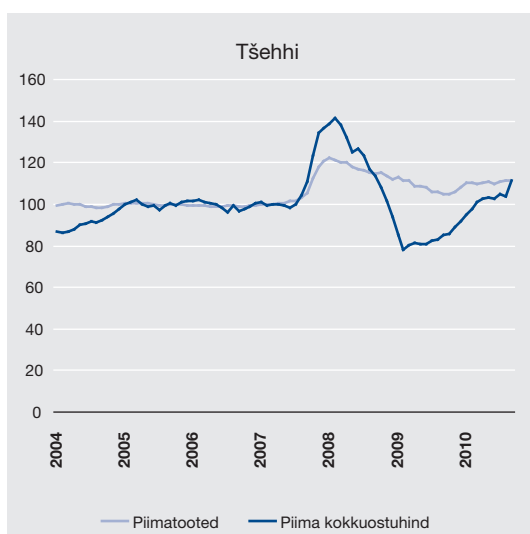
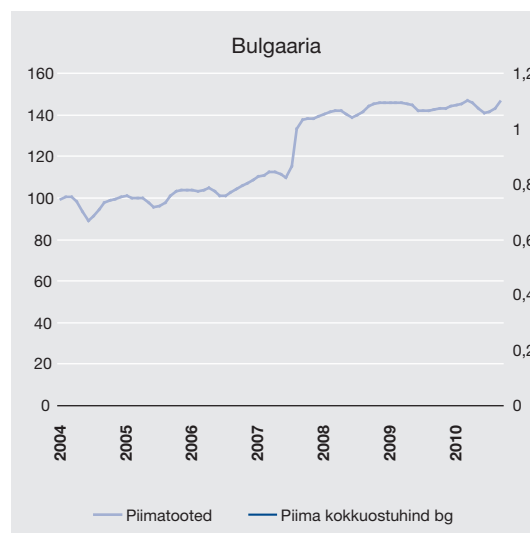
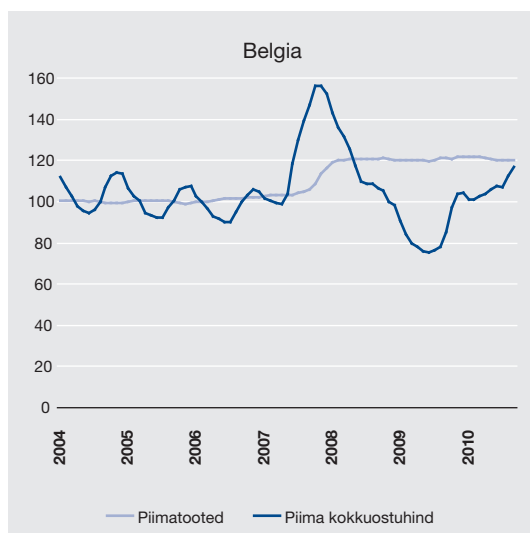

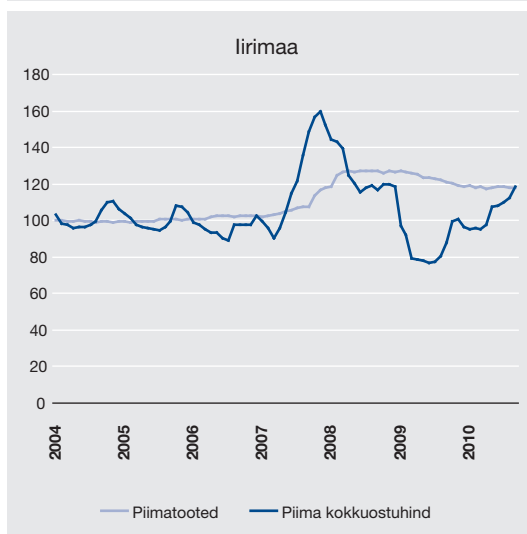
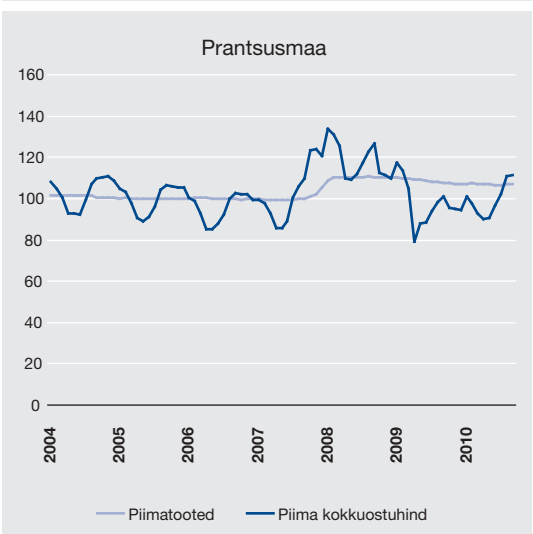
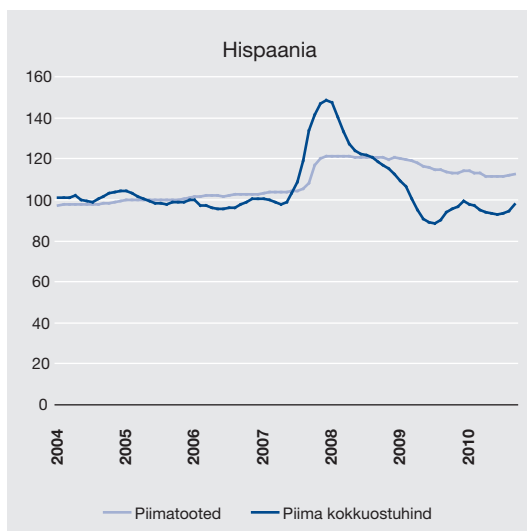
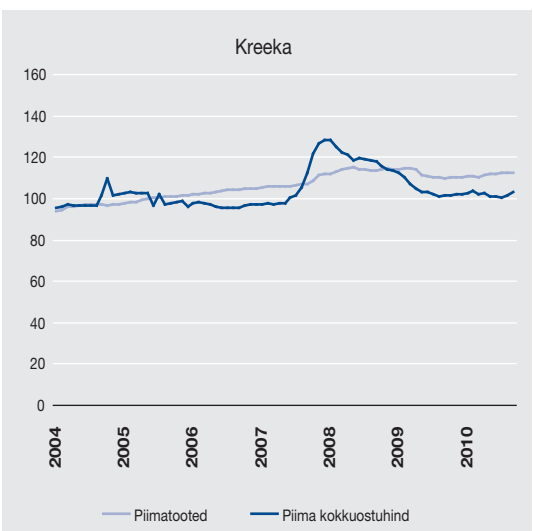
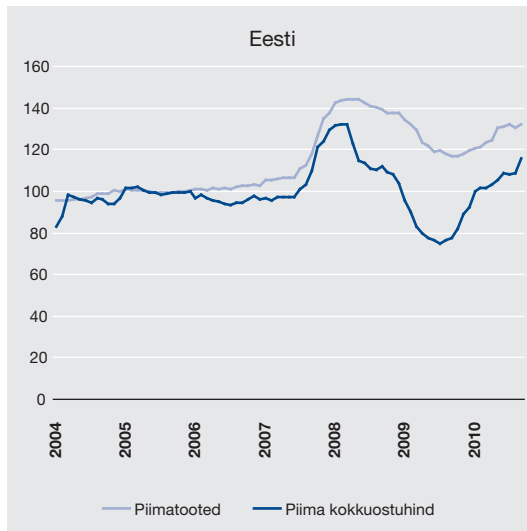
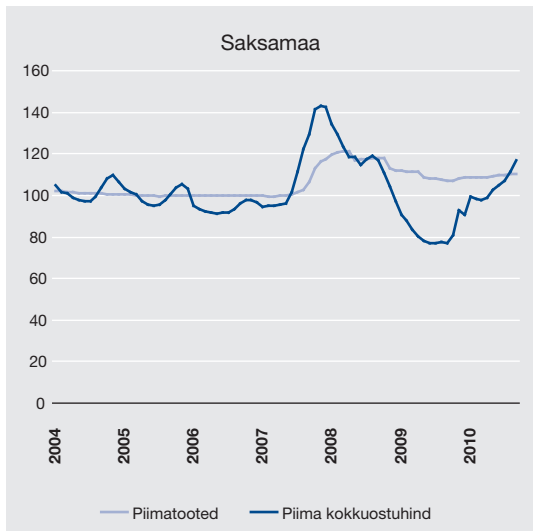
Lisa 2. Piima kokkuostuhind vs. piimatoodete tarbijahind Euroopa Liidu riikides

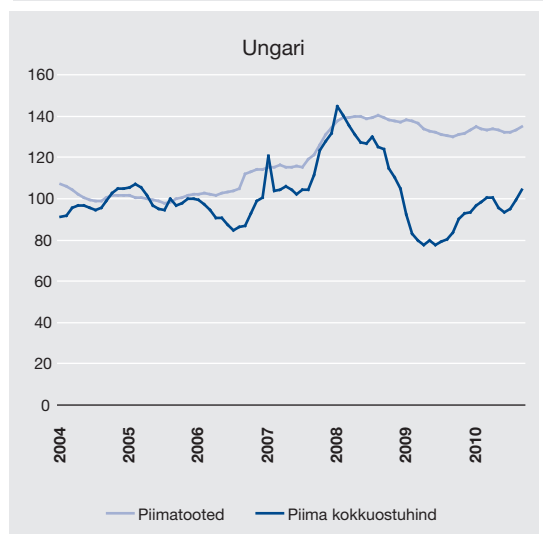
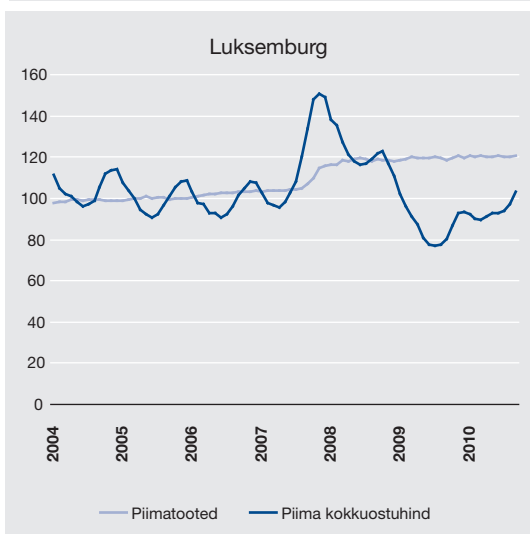
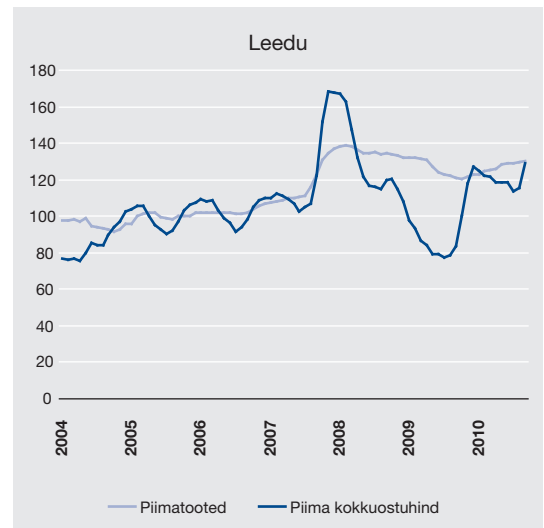
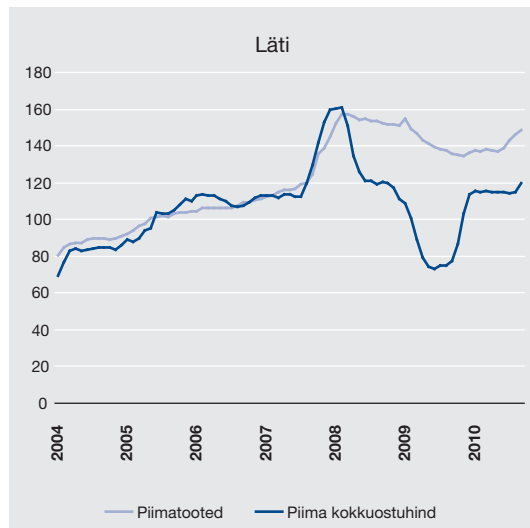
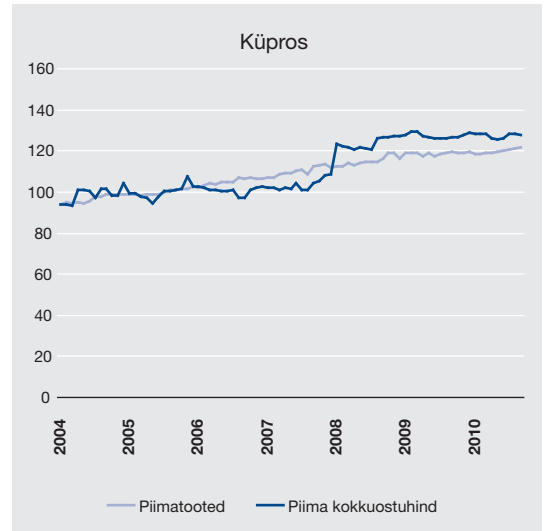
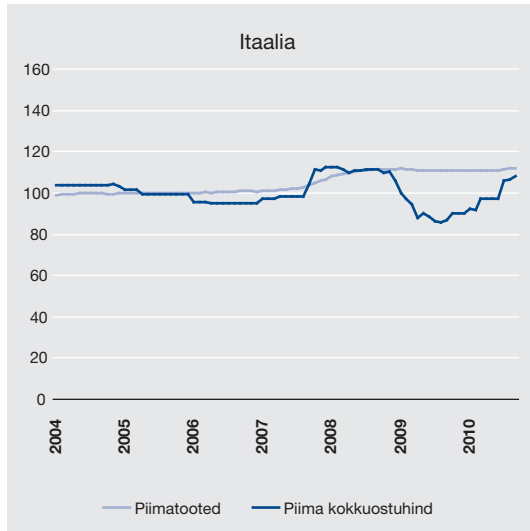
alusindeks 2005 = 100
 kokkuostuhind eurodes
 tarbijahind kohalikus valuutas

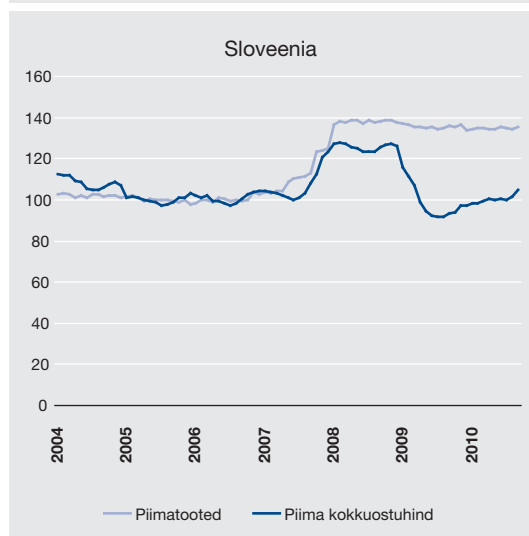
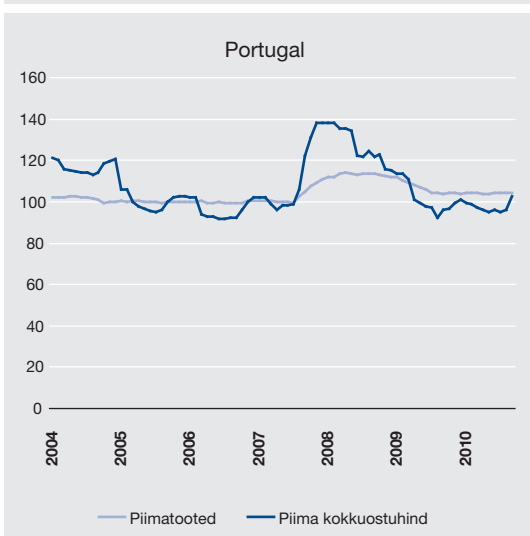
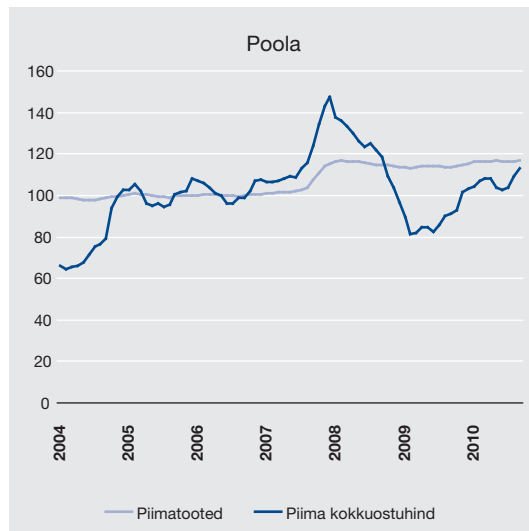
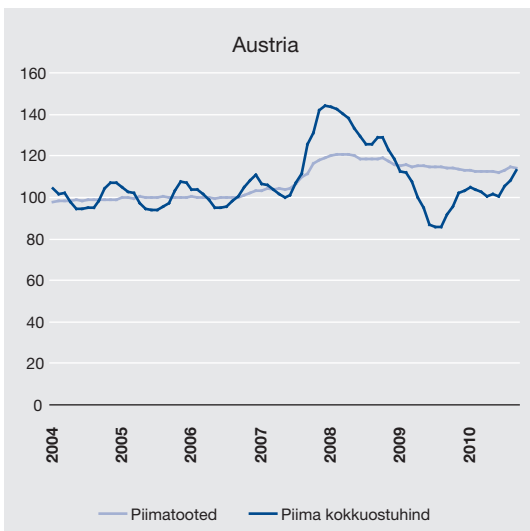
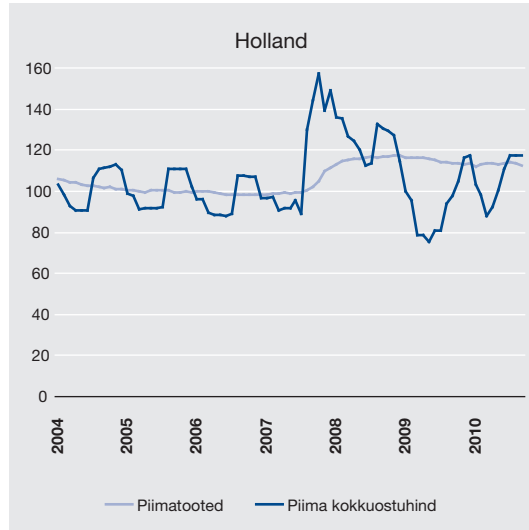
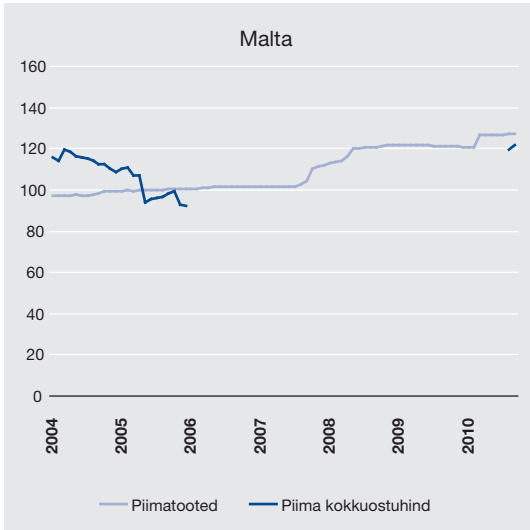
Allikad: CLAL ja Eurostat³⁸

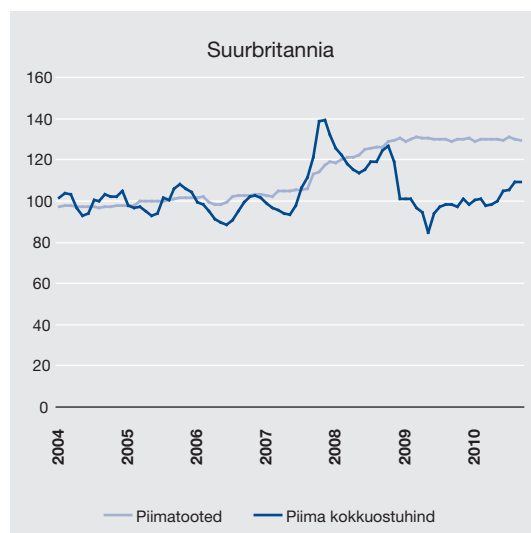
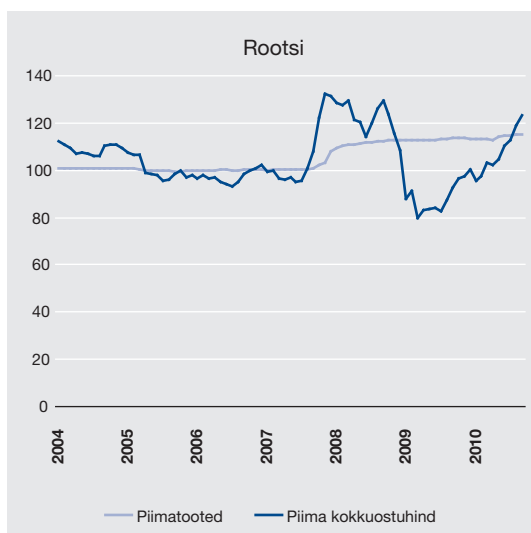
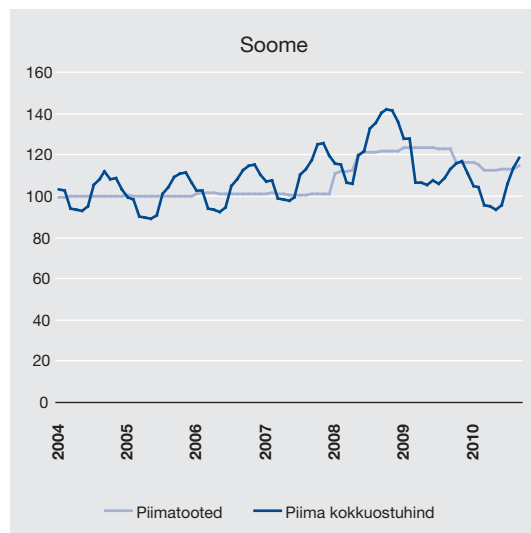

³⁸ Tegu on lihtsustatud võrdlusega, sest vahetukurs võib mõjutada ka tarbijahindade taset.

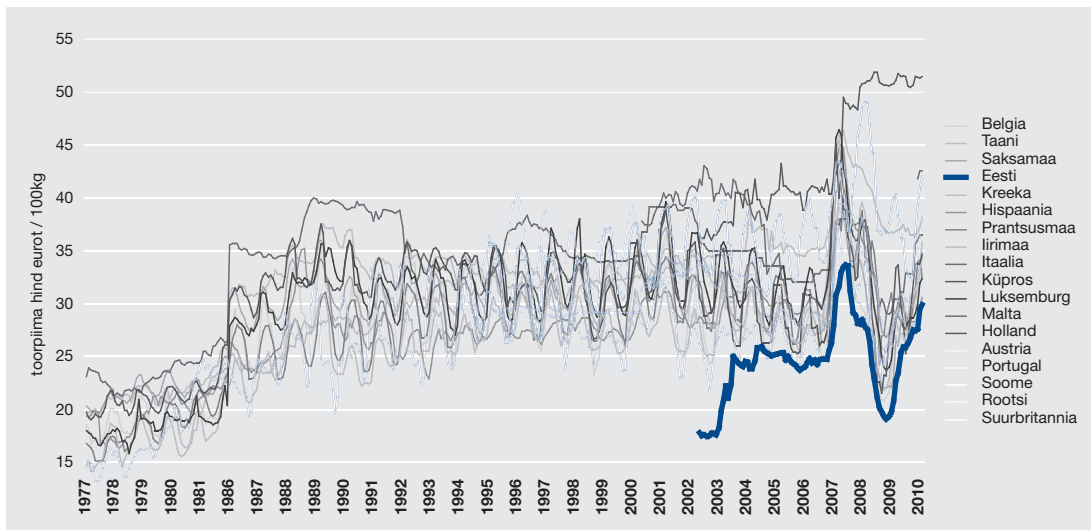

Lisa 3. Piima kokkuostuhinna võrdlus Euroopa Liidu riikide lõikes

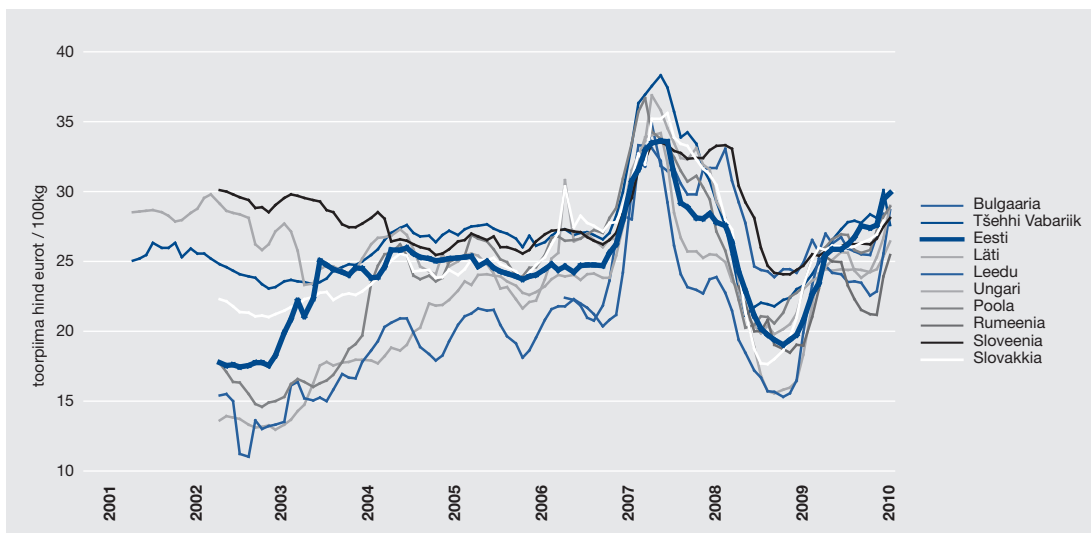
Eesti on tähistatud jämejoonega.

Allikad: CLAL, Eurostat. Eesti on tähistatud jämejoonega.

Allikad: CLAL, Eurostat.

Joonis 1. Eesti vs. Euroopa Liidu vanad liikmesriigid

Joonis 2. Eesti vs. Euroopa Liidu Kesk- ja Ida-Euroopa riigid

Lisa 4. Ekspordi ja impordi osatähtsus valitud kaubagruppide lõikes

Allikas: statistikaamet

